

Hentchak :

Organe Central

DU PARTI

S. D. HENTCHAKIAN

Téléphone 814-18

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Journal Arménien
mensuel

XXIII Année

Adresse Télégraphique :

Հեռագրի հասցե բոլոր
երկրագնաց համար

“HENTCHAK” Paris

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՕՐԳԱՆ Ս. Դ. ՀՆՉԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴԵՐԸ

Քաղաքական ազատություն ունեցող երկրների մեջ՝ քաղաքական կուսակցությունների գոյությունը անխտափելի է և միանգամայն բացարձակ անհրաժեշտություն։ Չկա պարզամեծական զրույթներ՝ առանց քաղաքական կուսակցությունների։ Մի երկրից՝ ուժեղ, լաւ կազմակերպուած քաղաքական կուսակցությունների բացակայությունը յայտարար նշան է անընդունակության, տհասութեան ու ճնշումի։ — Սրանք են այն անառարկելի ճշմարտությունները, որոնք սահմանադրական կարգերով օժտուած ամէն երկրի շարժման ոգին են կազմում։

Ժամանակակից Հասկացողութեամբ՝ քաղաքական կուսակցություններ չկային Հին Քաղաքակրթութեան օրօք։ Այն ժամանակները կային միայն խմբաւորումներ (faction)։ — Ուժեղ, զօրաւոր, ճարպիկ անձնաւորութիւնները իրենց շուրջն էին հաւաքում կողմնակիցների, յաճախորդների աւելի կամ նուազ մի բաղձութիւն և նրանց գործիք դարձնելով՝ այս ու այն կողմն էին մղում և իրենց սեպհական նպատակներին ծառայեցնում։

Հաստատուն ծրագիր, կանխապէս գծագրուած գործեցակերպ դեռ գոյություն չուներ։

Քաղաքական կուսակցությունները, որպէս քաղաքական հաստատություններ և ընկերակցութիւններ, բոլորովին նոր ժամանակների ծնունդ, արդի քաղաքակրթութեան ստեղծագործութիւններ են։

Յայտարարուեցաւ «Սահմանադրութիւնը»։ Թիւրքիան վերածնութեան երկունքի մէջ մտաւ։ Անշուշտ նա չէր կարող բացառութիւն կազմել ընդհանուր օրէնքից։ Երբ կար քաղաքական ազատութիւն, ապա՝ օրինական հողի վրայ կանգնած՝ ո՛չ միայն ընկերութեան ամէն զատակարգերի և շերտաւորումների շահերին համապատասխանող քաղաքական կուսակցություններ երևան պիտի գային, որպէս հրամայական անհրաժեշտություն, այլ նրանք ազատ-համարձակ պիտի գործէին՝ հասարակաց օգուտը աչքի առաջ ու-

նենալով։ Այդ կերպով էր միայն որ հնարաւորութիւն պիտի լինէր Հինը թօթափել և նորը առաջ բերել։

Բռնապետութիւնը իր գործերի վրայ հակակշիռ չէր ընդունում, և ո՛չ էլ քննադատութիւն՝ իր փիլիսոփայութեան նկատմամբ, — դա բոլորում էր նրա էությունից։ Նրա համար կար շահերի միանմանութիւն, — ամէն ինչ՝ մտածմունք, զարգացման, խորացումի, նիւթական և բարոյական շահ, ամէն ինչ՝ միաբար ուղղութիւն պիտի ստանար և ենթարկուէր բռնապետի բնահաճոյքին և նրա կամքովը շարժուէր. — ամէնքը մէկի համար էին։

Նկաւ «ազատութեան» շրջանը, — ժողովրդական բոլոր խաւերը, բոլոր դասակարգերը լիակատար իրաւունք պիտի ունենային, որպէս ազատ քաղաքացիների համախմբումներ, հրապարակ դալու իրենց սեպհական կանոնները իրենց օրէնքի աշխարհում, ու աչք կերպով մօտենալով՝ Հինը փշրելու և նորը կառուցանելու ընդհանուր գործին։ Այդտեղ ծրագիր՝ ծրագրի, մտածմունք՝ մտածմունքի դէմ պիտի բաղիւնէր՝ ազատ, անկաշկանդ։ Եւ բոլորն էլ ընդհանուր բարեկեցութեան, ընդհանուր երջանկութեան անունով, իւրաքանչիւրը՝ ներկայացած խնդիրները մեկնելով իր սկզբունքների տեսակէտով. — նոր կեանքը այդպէս էր պահանջում։

Ակզբում այդպէս էլ էր. իրերը մի բոլե իրենց կանոնաւոր ընթացքը առնելու վրայ էին, — տիրում էր մի համատարած, հոգեպարար խանդավառութիւն, ամէն կողմ նոր յոյսեր, նոր ներշնչումներ։ Հին ու նոր կուսակցություններ՝ բոլորն էլ մեղուաջան աշխատութեան էին բռնուած՝ ընդհանուր երկիրը վերականգնելու և բարօրութիւնը, երջանկութիւնը ամէնքի բաժինը դարձնելու՝ անխտիր։ Դրանք ստեղծագործութեան սրբազան բոլեքներ են, երբ մէկ թռիչքով դալեր են կրճատում և մեռելները գերեզմանից յարուսթիւն առնում ու նոր կեանք վերստանում։ Այդպիսի բոլեքներ քիչ կլինին, բայց երանի՝ օգտուել վիտցողներին . . .

Դժբախտաբար ընդհանուր ողբերգութեան այդ օրերը երկար չտևեցին։ Համիդեան մղձաւանջը նորից տիրել ուլեց, բայց՝ բարեբախտաբար, շուտով էլ փառաւոնեց։

Յուսակաւորութիւնը այդտեղ չէր։

Թիւրքիայի իրականութեան մէջ «տիրող» կուսակցութիւնը «Միութեան և Յառաջադիմութեան կուսակցութիւն» էր: — «Սահմանադրութիւն» վերահաստատելու և բռնապետութիւնը կործանելու մէջ նրա դերը ահագին և վճռական է եղած: Առանց այդ կուսակցութեան պատմութեան՝ Թիւրքիոյ վերածնունդի պատմութիւնը չի կարելի հասկանալ: — Նիսպի, Էնվէր՝ իրենց բոլոր պորձօն ընկերներով՝ ընդհանուր ժողովութեան ազատագրութեան շարքերի մէջ իրենց փառաւոր և նախանձիկ տեղը պիտի ունենան: — Դա անցեալում էր:

«Իդտիհատը» դարձաւ կառավարական կուսակցութիւն: Այդպէս էլ պիտի լինէր, այդ նրա իրաւունքը և պարտականութիւնն էր: Քանի որ յալթութիւնը ինքն էր տարած, ուստի կառավարական մեքենան իր ձեռքը պիտի առնէր և նրան ընթացք տար՝ համաձայն իր սկզբունքներին, իր հասկացողութիւններին: Դա արդէն բղիւժ է յալթութեան փլիստփայտութիւնից, դասակարգային փոխ յարաբերութիւնների գրութիւնից: Այդպէս է եղած ամէն տեղ, այդպէս պիտի լինէր և՛ մեր մէջ:

Բայց «Իդտիհատը» շուտով մոռացաւ պատմութեան դասերը: Իշխանութիւնը նրան գինովութեան մէջ դրեց և հեռացրեց իսկական կեանքից:

Ինքն ունէր իր ծրագիրը: Բայց չէր կարող աւել թէ Թիւրքիոյ ամբողջ իրականութիւնը, իր բոլոր բարոյութիւններով և բաղձադիմի պահանջներով պիտի ամփոփուէր նրա մէջ: Այդպէս չէր կարող լինել այն պարզ պատճառով, որ կուսակցութիւնները, մեր օրերում, ընկերութեան ամբողջութիւնը չեն ներկայացնում, այլ նրա մի մասը: Եթէ, ուրեմն, միայն մի մասը՝ ապա պէտք է ընդունել որ բոլոր մասերն էլ հաւասարապէս գոյութեան իրաւունք պիտի ունենան, որպէսզի ամբողջութիւնը կազմուի և իրաւունք լրացնելով՝ կեանքը իր բոլոր կողմերով դէպի յառաջ մղեն:

«Քաղաքական ոչ մի շարժում կայ՝ որ միւլնոց ժամանակ ընկերային չլինի» — բանաձեւում է Կարլ Մարքս: Եւ շատ ճիշտ: Բայց ժամանակակից ընկերութեան բոլոր շարժումները և ընկերութիւնը կազմող բոլոր դասակարգերը կարող էին արտացոլանալ մի նացիօնալիստ ծրագրի մէջ, — երբէ՛ք:

Երբ ո՛չ, ապա բոլոր կուսակցութիւնները, որպէս արտացոլիչներ ընկերութեան դանաղան դասակարգերի և շերտաւորումների, լիակատար ազատութիւն պիտի ունենային կազմակերպւելու, իրենց պրօպագանդան առաջ տանելու և ժամանակակից ընկերային ոյժերի փոխ յարաբերութիւնների նօսքը դէպի իրենց կողմը թեքելու:

Կուսակցութիւնները, կորովի մէկ ազգի մէջ, առողջութեան, կենսականութեան նշաններ են: Միայն մտաւախները և կեանքը չճանաչողները կարծում են

թէ կուսակցութիւնները թուլութիւն և ջլատումն յառաջ կարող են բերել:

Այս տեսակէտով «Իդտիհատը» քաղաքական շատ մեծ իմաստութիւն չունեցաւ, երբ որոշ անհամբերող ոգի ցոյց տուեց դէպի արդէն կազմակերպւած կուսակցութիւնները. իսկ նորերի երևան գալուն ո՛չ միայն բարեկամաբար չվերաբերուեց, այլ աշխատեց արգելք լինել և իր սաղմի մէջ խեղդել: Նա պարզ կերպով թույլ չտուեց որ «թուրք» նոր կուսակցութիւն երևան գայ: Խնչ որ սխալ, շա՛տ մեծ սխալ եղաւ՝ երկրի ապագայի տեսակէտից: Կեանքը չի կարելի կանգնեցնել, նա իր պահանջները երևան կղնի և ազդու կ'ենէր՝ արտացոլելու, իրագործելու համար:

Եւ այդ կարիքը զգալի եղաւ մանաւանդ այս օրերի մէջ, երբ «Իդտիհատի» տիրող դերը խախտուեց: — Այսօր հրապարակի վրայ չկայ ուրիշ զօրեղ կուսակցութիւն, որ կառավարութեան գլուխն անցնի, ու երկիրը դրանից տուժում է:

Վերածնունդ Թիւրքիայի և նրա մանուկ պարլամենտի անսպլաք յառաջխաղացման համար, զօրեղ քաղաքական կուսակցութիւնների գոյութիւնը բացարձակ անհրաժեշտութիւն է:

Թիւրքիոյ ճշմարիտ բարեկամները քաղաքական այդ ճշմարտութիւնը պիտի հասկանան և ըստ այնմ իրենց քայլերը ուղղեն:

ԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆԵՐ ԵՒ ՈՉ ԹԻ

«Ա Ռ Ա Ն Չ Ն Ա Յ Ն ՈՐ Հ ՈՒ Մ Ն ԵՐ»

Դեռ հազիւ «Միդհատեան Սահմանադրութիւնը» յայտարարուած, այդ ժամանակից մինչև այսօր, առանց ամենափոքր անգամ ուշադրութիւն դարձնելու Թիւրքիայի իրականութեան վրայ, առանց որոշակի նկատողութեան առնելու այն պարագան, որ ամէն ինչ տակաւին անստուգութեան և անապահովութեան շրջանի մէջ է գտնուում, որ արդեամբ կայուն, հիմք բռնած շա՛տ քիչ բան կայ, — թուրք յարձակողական նացիօնալիզմը, անտես առնելով իրենց փայփայանքի առարկայ եղող երկրի ներքին և արտաքին ճշգրիտ կացութիւնը, նրա անտեսական ոչ-բնականոն վիճակը, չտեսին՝ ապիական նուաճողին յատուկ մի ամբարտաւանութեամբ, սկսեց աջ ու ջախ շանթեր արձակել ծածկատանի մէջ, պատմութեան ընթացքի բերումով, ապրող կազմակերպւած ԱԶԳԱԻԹԻՆՆԵՐԻ դէմ:

Ոչ-թուրք ազգութիւնների գոյութիւնը խնդրոյ առարկայ էր եղած «Խէրու ալթի» նացիօնալիզմի կողմից, և սա փորձում էր հարցին մօտենալ «Նահաճուր ալթաթիւնէրէ», այսպէս կոչուած, «առանձնաշարհա՛նէր»-ի լինելով — չլինելու խընդիրը յարուցանելով: Ձուլման միտումները որոշակի կերպով հրապարակ էին դրուած: Հարկաւոր էր ստորձանական գործունէութիւն՝ նպատակին հասնելու համար:

Ու թուրք նացիօնալիզմը ճանապարհ ընկաւ՝ խրոխտ, ինքնավստահ, անվերապահ կերպով, պատմութեան անիւր շուռ տուողի յաւակնոտութեամբ:

Նաղիօնալիստական մամուլի արձակած կոչը, նրա բարձրացրած անհարկի աղմուկը, պետք է ասած, անհետանալ չմնաց: Թուրք ժողովրդի ստուար մեծամասնությունը, եթե չասենք ամբողջությունը, եռանդալիս արձագանք ստեղծ իրեն ուղղված «հայրենասեր» կոչին: Եւ ամեն կողմից լսուեց «հայրենասեր»-ի ազդանշանը՝ «... անհատական շահերի վերջ»:

Որովհետեւ արթնությունը զոդանքը հնչեցնողները ամբողջի, «հայրենասեր» սրտիցն էին լսուում, ուստի սրանք ո՛չ միայն երես տուեցին, շոյեցին, փառաբանեցին իրենց նաղիօնալիստական բնազդները գգուող, հրահրողներին, այլև նրանց մոլեգնությունը ծափահարելով, ներբաղներ կարգալով միասին, յորդորեցին, քաջալերեցին է՛լ աւելի առաջ երթալ, է՛լ աւելի եռանդուն կերպով շարունակել... «Հայրենիքի ու «ազգի» փրկությունն ու փառաւորությունն գործը, է՛լ աւելի բուռն թափով մատնանիշել, երեսն զինել այն «մեծ վտանգ»-ը, որ մի օր կարող էր նորանոր աւերածություններ գործել և պետություն համար բարդ դժուարություններ յառաջ բերել՝ մասնաւոր վերամշակուի այս օրերի մէջ, երբ ամեն ինչ ստեղծագործուելու, սաղմնաւորելու սկզբնաւորութեան մէջ է մտել:

Եւ այսպէս, նաղիօնալիստական գրիչները ամեն կողմից ջատագովանքներ լսելուց յետոյ, շարունակեցին իրենց «պայքար»-ը զանազան ձևերի և պարագաների տակ, իրենց հետ ունենալով նաև «հասարակական կարծիք», առանց սակայն նեղութիւն կրելու հարցնելու թէ՛ արդեօք այդտեղ իրօք «հասարակական կարծիքն» էր լսուողը, թէ՛ ամբողջային միտումը և արտաբանական ուղիքը: Խնդրի այդ կողմը պարզուելով անհրաժեշտ էր, որովհետեւ գիտակից ժողովրդի ձայն և հովհարուող ամբողջի ձայն, — սրանք տարբեր արժեքներ, տարբեր իրականությունների արտացոլացումն են: — մինը իրեն հիմք ունի իրականությունը, դիտակցությունը, իսկ միւրը՝ տգիտությունը, արուեստականությունը:

Քանի որ «անհատական» կար, նրա դէմ պէտք էր կռուել նրա բաւական միջոցների վրայ անպատճառ պէտք էր խորհիլ և քայլեր առնել, — յարեց այս երկրի պետական անձնաւորությունը, նա՛ որ «արդեօք» խօսում էր «արդարութեան», «հասարակութեան», «էթիկայի» անունով: Սա էլ, սրա հռետորներն էլ իրենց մտածածոքի և խելախառնների բաժինը բերեցին: Ու այդպիսով նաղիօնալիստական արդէն թէ՛ ժաղացած կրակը է՛լ աւելի բորբոքուիլ ու ճարակիլ սկսաւ աջ ու ձախ և առօրեայ կիւմերի բաժինը կաղծեց...

Բայց այդ կռուի բաւականին երկար տևողութեան ընթացքում, թուրք նաղիօնալիստական պրականությունը մեղ չդրեց գիտական որոշեալ հիմունքների առաջ, սպառնացանք նեղութեան թէ՛ արդարեւ Թուրքիայի մարմին մէջ կան «անհատական» (privilegié) ազգութիւններ, որոնք իրենց ունեցած առաւելություններով և բացառիկ դիրքով զայլն խախտելու այն բոլոր սկզբունքները, որոնց վրայ դալիս էր հաստատուելու օսմանեան նորագոյն պետությունը և նրա սահմանադրականությունը:

Եթէ իրօք կան «անհատականներ», եթէ արդարեւ Թուրքիայի մէջ կան մասնաւոր «արդեօքներ» վայելող ազգութիւններ, — մենք ո՛չ միայն համաձայն կլինենք նրանց դադարեցմանը և ջնջումին, այլ մեր կողմից էլ կգանք և պատրաստ կլինենք պայքարի մէջ մեր անվերապահ բաժինը բերելու, որպէսզի ընդհանուր հաստատութեան մէջ անհաստատութիւններ տեղի չունենան և մասնաւորների օգտին ծառայող հաստատութիւնները չխանդարեն ընդհանուր ներդաշնակութիւնը և միութիւնը:

Մենք չենք որ «արդեօքներ» և «անհատականներ»

«անհատներ» բարեկամը կարող ենք լինել, ո՛ւր էլ ի՛նչ շրջանի, ո՛ր ազգութեան մէջ էլ որ տեսնուել լինենք: — Բոլորովին հակառակը: Մենք ամեն բոլորէ պատրաստ ենք, որպէս մեր սկզբունքներից բղխած պարտականութիւն և իրաւունք՝ ուժեղ թափով մարտնչել, որպէսզի ընկերությունը, երկրի ներդաշնակ զարգացումը, այդ կողմից, որ և է վտանգի առաջ չկանգնի և իր մէջը չբոխանդակի երկձողովի ու քայքայման անհարկի սաղմեր:

Բայց ինչպիսիք այն է՝ թէ իրօք կա՞ն այդպիսի «անհատներ» Թուրքիայում եղող «նուաճուող», «հրապարակ», «ենթակայ», «տիրապետուող», «քրիստոնեայ» ազգութիւնների մէջ: — Ահա այստեղ է մեր և թուրք նաղիօնալիստների տարբերությունը:

Մենք ընդհանուր ոչինչ, հաշտութեան որ և է եզր չունինք «այնպէս», ժամանակակից ընկերութեան այդ քաղաքական ժանտախտի հետ, ո՛ր ազգից, ո՛ր ցեղից էլ որ նա գալու լինի: — մենք եղել ենք և միշտ էլ կլինանք նաղիօնալիստի անհաշտ թշնամին, ինչ կերպարանքի տակ էլ որ նա իր գլուխը երկնցնէ:

Կանգնած սօցիալ-դեմոկրատական հողի վրայ, ամեն ուժով ժխտելով մի որ և է ազգութեան տիրապետությունը միւսի վրայ՝ պաշտպանելով ազգութիւնների իրաւահաստատութեան գաղափարը, նրանց պատ և անկաշկանդ դարգացման սկզբունքը, ինչպէս և ազգերի պատմութեան հաստատական զոյուրութեան իրաւունքը ու նրանց ինքնորոշման սկզբունքը, — մենք գալիս ենք բարձրօրէն յայտարարելու, կանգնած իրականութեան ժայռի վրայ, որ Թուրքիայում, «քրիստոնեայ ազգութիւնների» մէջ, «անհատական ինքնաձեւ» չկան «արտոնություններ», «առանձնաշնորհումներ», «մասնաւոր առաւելություններ» վայելողներ: — Իսկ եթէ կան, ապա դա միայն և միայն «տիրող ազգութեան» մէջ պէտք է որդնել, որի դէմ հագիւ թէ բողոքելու ամենափոքր փորձ անգամ անի թուրք նաղիօնալիստ մամուլը: Եւ նա այդ ո՛չ միայն չի անում, ո՛չ միայն իր ուսումնասիրութեան սլաքները դէպի այդ կողմը չի ուղղում, այլ հենց դէպի այդ կողմն է որ առաջում է, այդ կողմն է որ նա ուղում է գորայնել՝ միւսների տկարացումով, թուլացումով:

Ասել է թէ, եթէ վտանգ կայ, ապա դա իր կողմիցն է, ոչ-յանկալին ներկայացնողը հենց ինքը ճառողը, դատախազն է: Ընդհանուր ներդաշնակությունը և հաստատութեան սկզբունքը խանգարող ձայնը հենց այդ թունոտ նաղիօնալիստն է, որ գալիս է թուրք երթարար «այնպէսներ», իրօք ծերերի, կողմից:

Սկզբից իվեր, մեր անկեղծ խորհուրդը, մեր անվերապահ յորդորը եղաւ, որ թուրք դեկաւարիչ շրջանները, հրապարակախօսները և մտաւորականութեան ներկայացուցիչները աշխատելին ի մօտոյ ուսումնասիրել Թուրքիայի իրականությունը և ըստ այնմ օգտուէին աւելի յառաջադէմ ազգերի փորձերից, վերանորոգութեան այս օրերի մէջ: Ընդ որ պատմութեան ընթացքի, քաղաքակրթութեան հոսանքից յետ մնացողների առաւելությունն էլ հենց նրա մէջն է կայանում, որ զգուշանան յախտուն, ենթակայական թելադրանքների անձնատուր լինելուց և ընթանան առարկայական ուղիով, օգտուելով ուրիշ կուլտուր — տրեքեր հանդիսացող ազգերի արդէն դիզուած փորձերից և նրանց ձեռք բերած արդիւնքներից:

Եւ, ընդհակառակը, թուրք նաղիօնալիստն ո՛չ միայն չի խրատում կուտակուած օրինակներից, եղած փորձերից, ո՛չ միայն նա փորձում է Թուրքիայի իրականութեան հակառակ ուղիով ընթանալ, այլ նա նոյնիսկ եռանդալիս կերպով փոխ է աւանդ ա՛յն բոլոր ժանգոտած դէպքերը, որոնք օտար երկրների մէջ գործող նաղիօնալիստները երկար փորձերից և պարապ աշխատանքից յետոյ ստիպուեցաւ մի կողմ թափել: Ու

քաղաքակրթութիւնը, պատճառները այդ բոլորը իր էջերի մէջ արձանագրած ունի որպէս նմոյշ մարդկային խորխորանքի և ամուլ ջանքերի:

Թուրք նացիօնալիզմը այդ կողմից ո՛չ միայն չօգտուեց, այլ, զժբաղդաբար, նա նորանոր փորձառութիւններ ձեռնարկեց, և այդ էլ բաւականին լայն չափերով:

Մի այլ իրողութիւն:

Օսմանեան պետութեան վերականգնումի այս օրերի մէջ դուրսից՝ ճահճեղականութեան գանազան վայրերից՝ այս երկերը եկաւ կրթութեամբ, դաստիարակութեամբ «խաւ» երեւոյթներ, որպէսզի իրենց աշխատանքի բաժինը բերեն թիւրքերի վերաշինութեան ընդհանուր գործերի մէջ, բայց՝ զժբաղդաբար՝ նրանք էլ նոր բան չբերեցին, նրանք էլ իրենց տեղերից շարկեցին, այս երկրորդ ներմուծեցին, որպէս պատական պաշար, նոյն ժանգոտած նացիօնալիստական գէնքերը. կարծես թէ տեղին վրայ արդէն եղած ապրանքը քիչ լինէր, իրենք էլ եկան կոյտի քանակը աւելացնելու և որակը սրելու: Մի բան, որին բնաւ պէտք չկար և որին այս երկրորդ երբեք կարիք չունէր:

Եւ այլևս գործանալու ոչինչ չկայ, — թուրք նացիօնալիզմը, իր ներքին բնութեան համեմատ, սկսեց խեղութիւնը իրականութիւնը՝ Եւրոպայի և Ռուսիայի մէջ գտնուող իր ընկերակիցներից յետ չմնալու համար և նրանց նախանձը շարժելու չափ:

Ռուս նուաճողական նացիօնալիզմը հայերին չէր ուզում ճանաչել, պաշտօնապէս, որպէս ազգութիւն, այլ որպէս «բոնապարտէ հասարակ», «բոնապարտէ աշխատանքի» մի խմբակցութիւն. և այդ պատճառով էլ՝ նրան տալիս էր «Հայ Գրեթեթեան» մակդիրը: Բայց, սակայն, դա արդէն չէր չէր որ Հայը այնտեղ մնար որպէս ազգութիւն, քանի որ նա ազգութիւն լրացնելու, ազգութիւն կազմելու բոլոր տարրերը և պայմանները լի ու լի ունէր արդէն:

Թուրք նացիօնալիզմը անպատճառ ուղեց իր սեպհական փորձն էլ կատարել: Նա էլ փորձեց հային մկրտել «Հայ Գրեթեթեան» անունով. ք. ը. ի էր փոխում. փոխառութեան շնորհիւ, իր տարբերութեամբ միասին, շատ մեծ բան չէր տալիս մեր նացիօնալիստներին: Միտումը, հոսանքը, ուղղութիւնը պարզ էր:

Բայց դրանով ի՞նչ, իրերի ի՞նչ փոփոխութիւն տեսնուեց: Փաշայական այդ գիտութիւնը եկաւ խախտելու իրականութեան ժայռը. Հայ ազգութիւնը մի րոպէ ազգութիւն լինելուց դադարեցաւ. Հարկ կա՞ր թիւրքերի խիսական իրականութեան դէմ կուռելու այդպիսի դուր գէնքերով, և ինչո՞ւ: Դեռ այդ հերթը չէ՞ մի քիչ էլ քնն բարձրացումն պէտք էր և ահա փոխանակ նախկին «Երեւելի Մէլէթ» բառի, թուրք նացիօնալիզմը մեծ պիտ արեց երբ սկսեց գործածել «Ջեմալէ» բառը:

Բայց դրանով՝ նուաճողական այդ նացիօնալիզմը խենթ ու խելաւ իր փորձերով ի՞նչ նպատակի հասաւ և կամ կարող է հասնել, — այս է խնդիրը: Նա՞ իր գնացքով՝ մաղաքափ նպատակեց երկրի պոռնկացմանը, եղբայրութեան, հաւասարութեան գաղափարի ամրապնդմանը և ընդհանուր ազգաբնակչութեան նիւթական բարեկեցութեան — Բնաւ երբեք:

Փորձը պիտի վիժէր, որովհետեւ նա ապրելու, բարգաւաճելու պայմաններ չունէր: Արդեւտականութիւնը իրական և յարատեւող կեանք չի կարող ստեղծել: Շատ պետութիւնների և ազգութիւնների անկման, բաղձաթիւ պետութիւնների և ազգութիւնների վերատեսնողման իրականութիւնը մեզ այդ նկատմամբ աւարկայական առատ դասեր ունի տուած: Հետաքրքրուողը կարող է նկատի առնել, օգտուել, ի՞նչ է կողմ:

Բայց մենք խօսքը մասնաւորեցնք հայ ազգութեան, հայ

իրականութեան մասին: Մասնաւորից ընդհանուրը առաջնորդուելը դիւրին է:

Որ հայը մի աշխ է, որ հայ աշխութեան կայ, այս արտայայտութեան զիտական նշանակութեամբ, — այդ մասին խօսք անգամ չի կարող լինել: Բաւական է, որ իրականութիւնը ճանչցուի և աւելորդ խեղաթիւումներ, բռնազբաղի, փոխառնովի բացատրութիւններ մէջտեղ չհետուին:

Ազգութեան ստորագրելներն են, համանման՝ պատմական անցեալ, ծագում, ցեղ, լեզու, սովորութիւններ, հայրենիք, կրօն, օրէնք, և այլն, — առում են ոմանք, մասնաւորապէս գերմանական տեսականագէտները:

Ոչ: Աշխութեան գերագոյն յայտարար չափն է հայի և աշխատանքի համանմանութեանը, — առարկում է Փրանսիացի թէօրետիկոսը: Ազգ կազմող բոլոր ազգայնները, պատմութեան տեսութեան ընթացքում, պիտի գան տեղեկութեան կամքի և զգացմունքների համանմանութիւն: Երբ հաւաքական մի ծարմին այդ ստորագրելները չունի, իզուր է այլևս այնտեղ ազգութիւն փնտռել: Այնտեղ կարող են լինել կողք-կողքի ապրող մարդկանց շեղծակոյտեր, որոնք յաճախ իրարու ծոռ են դալիս հակառակ իրենց կամքին և զգացմունքներին, բայց ո՛չ թէ ազգութիւն, քանի որ պակասում է օրգանական ամբողջութեան բարոյա-կուլտուրական ներքին կապը, շաղախը, ոգին: Ազգութեան է՛ն առաջին ստորագրելն, ուրեմն, Բարոյական աշխ է, փաստում է Փրանսիացի տեսաբանը, Էրնեստ Ռենանի, Սորբոնի մէջ, արած յայտնի դասախօսութիւնից յետոյ: 1)

Իր առանձին պատմա-անհայտական գոյութեանը անեղծ հասարակական մարմինը է աշխութեանը, — առհասարակ մենք մենք՝ կարճ կերպով, և չենք սխալուում:

Այդ արեւմտեան երկրի և սահմանադրութեանը ո՛րն էլ որ ընդհանուր է լինի, ճշմարտութիւնն այն է, որ հայը աշխութեան է և նա թիւրքայէ պետական յօրէնաւածի մէջ մտած է որպէս օրգանական մի ամբողջութեան իր աշխութիւնը և մասնաւոր օրգաններով:

Երբ այդպէս, ապա, բնականաբար, նա ամէն պայման, ամէն միջոց, ամէն իրաւունք պիտի ունենայ ապրելու, աճելու, զարգանալու և իր հարուստ ընդունակութիւնները, իր հոգեկան բոլոր կարողութիւնները երևան դնելու, ինչքան ժամանակ որ պատմական թատերաբեմի վրայ մնալու կենսականութիւնը կունենայ:

Մի այդպիսի պատմա-հաւաքական մարմնի գոյութիւնը ուրանալը, դիտմամբ անգիտանալը՝ կնշանակէ իրականութեան դէմ երթալ, — այն իրականութեան, որ ամէն րոպէ ազդաւորում է թէ ինքը կայ, արհամարհելի քանակութիւն չէ և իրեն հետ գործ պիտի ունենալ անպատճառ, երբ խնդիրը վերաբերում է համապետական հարցերի կարգադրութեանը:

Ահա այդ ազգութիւնը՝ Օսմանեան տէրութեան հիմունքներից մէկը, պետական առաջին մի մասը, ընդհանուր տան մի սիւնն է կազմում, — ճիշտ այնպէս, ինչպէս որ թուրք, յոյն, արաբ և այլն, ազգութիւններն էլ բաղկացնում են ընդհանուր շէնքի մնացած միւս մասերը: Սրանցից ամէն մէկը իր սեպհական կեանքը, իր ինքնայատուկ ամբողջութիւնը ունենալով հանդերձ, միասեղ դալիս կազմակերպում են այն ընդհանուր պետութիւն — գոյացութիւնը, որ կոչւում է թիւրքիւ:

Արդ, այստեղ, երկու հասկացողութիւն, քաղաքական երկու թէօրիա, զեկավարիչ երկու սկզբունք կարող է լինել, — որոնցով կարող են առաջնորդուել բոլոր նրանք, որոնք խօսում են այս երկրի ընդհանուր շահերի, խաղաղութեան, ներ-

1) Այդ դասախօսութեան նիւթն էր՝ «Ի՞նչ է Ազգութիւնը»:

դաշնակութեան, պետական ամրապնդման և ամբողջականութեան տեսակետից:

—Մին ալն, որ պետական ձեքենան այն ուղղութեամբ առաջ տարուի, նրան այն տեսակ ստորոգելներ արուի որ՝ ժամանակի ընթացքում՝ հնարաւորութիւն լինի այդ առանձին տաղձ—ազգութիւնները ձանրել, փշրել և նրանցից ձի ընդհանուր խմոր, միատարր ձի դանդուած յառաջացնել՝ համաձայն այն ցեղի և ազգութեան բացառիկ շահերին, որի պաշտպան իդեալովն է հանդիսանում թուրք նաղիօնալիզմը:—Ուրիշ խօսքով՝ ձեռք առնել արագալուր կամ յամր ձուլման քաղաքականութիւնը:

Միւսն ալն, որ անհատ—ազգութիւնները ապրեն և, իրաւահաւասարութեան սկզբունքի վրայ կեցած, պետական ընդհանուր հաստատութիւններով իրարու հետ օղակաւորուի՝ կազմեն նորոգիւն մարմն, օրգանական այն ամբողջականութիւնը, որ կրում է թիւրքիս անունը,—ձի տէրութիւն, ուրեմն, որ ո՛չ ձի ցեղի, ո՛չ ձի ազգութեան է պատկանում առանձին, այլ բազկալուցիչ ազգութիւններին հաւատարմաւ, այն ազգութիւններին, որոնք թիւրքիս բազկալուցիչ ձառն են կազմում և իրարու ձուռ են եկել պատմական անցքերի բերումով, եթէ չստանք ճակատագրականութեամբ:

Առաջին քաղաքականութիւնը, պատմական նորագոյն շրջանի մէջ, ձառնաւորապէս, յամու կերպով գործել է Աստուր-Հունգարիայում, Միտտերնիխի և Յոսեփ Բ.—ի օրից սկսած: Բայց ձեռք տեսանք, թէ ինչպէս նրանք անկարող եղան դրական որ և է արդիւնքի հասնել, եւ դա հասկանալի է:—Ազգութիւնները քանի որ ձի անգամ պատմականօրէն կազմակերպուած մարմիններ են, նրանք թոյլ չեն տալ որ իրենց ձեռնեն՝ առանց օրհասական պայքարի: Երբ յարձակուող ուրուրին թոյլ և անզէն հաւանգամ դիմագրաւում է, ո՛ւր մնաց ձի ազգութիւն, որ իր վերջին ճիղը միշտ կիծափի և դիւրութեամբ թոյլ չի տալ, որ ինքը սպանուի,—դա արդէն կենդանական կուսի անդորրելի օրէնքներից մէկն է: Եւ դրա համար էլ ձեռք տեսանք թէ ինչպէս այդ «Կրօն-ժառանգութեան» հետեւած ձուլման քաղաքականութիւնը իրականութեան ժայռին բաղկաւոր՝ փշրուեցաւ իր իսկ հեղինակների գլխին: Այդ աղալէս էլ պիտի լինէր, որովհետեւ այլ կերպ չէր կարող լինել:

Մենք տեսանք և՛ այն՝ թէ ինչպէս նոյն երկրի պետական ուրիշ անձերի՝ Շմերլինգի և Բէստի «պետական իրերի հասկացողութիւնը» աւելի արդիւնաւոր եղաւ, որովհետեւ նրանք աւելի ձուռեցան ճշմարիտ իրականութեանը:

Թէ հին և թէ նորագոյն կեանքը շատ փորձերով ցոյց է տուել, որ a priori յղացուած ձի գաղափար երբեք ստեղծող, արտադրող ոյժ չի կարող լինել, երբ նա հող չունի և իրերի բնութիւնից չի բղբում: Սխալ է ենթադրելն անգամ, թէ գաղափարը, ձեզէլի ստած, Աստուր-Հունգարիայի և այլ աշխարհի «Լեռ»-ը, որ նա ուզած ամէն բան կտեղծէ, յառաջ կրերէ, չուղած ամէն ինչ կտարրալուծէ, կիշրէ,—բաւական է, որ պետական ձեքենան վարդիները այդ յանկանան: Եթէ «քաղաքագէտ», «պետական անձ» կոչուածները այսպիսի ոյժ ունենային, եթէ նրանցից ամէն մէկը «Աստուածային ձեքենայ» լինելու կարողութիւնը ունենար, որ ուզածը յառաջանէր, չուղածը՝ տալալէր,—այն ժամանակ էվոլյուցիոնիստ օրէնքները պիտի ամփոփուէին ձիայն ձի քանի անհատների մէջ, և ո՛չ թէ իրենք բնութեան, որի ձառն են կազմում անհատները իրենք: Անհատները չեն, որ պատմութեան ընթացք են տալիս,—ընդհանուր սխալէմը, դրութիւնը, հոսանքը, գնացքն է, որ յառաջ է կանչում անհատներին և նրանց իր հրամայականները թելադրում:

Այո՛, երբ Շմերլինգ, Բէստ և իրականութիւնը մեկնաբանեցին իրականօրէն և պատմութեան տուած դասերը իրենց

ուղեցոյց ընտրեցին, նրանք-իրենք ընդառաջեցին և ամենայն անվերապահութեամբ յարգեցին Աստուրիայի մէջ ամփոփուող Խրուատ, Լեհ, Չեխ ազգութիւնների գոյութիւնը, և ապացոյց դրան, որ նրանց օժտեցին «չօյն» աշխարհի հաստատութիւններով, որոնք պիտի էին նրանց պատմական հաստատութիւնը երաշխաւորելու և պետական ա՛յլ տարրերի սանձը-գութիւններից զերծ պահելու: Երբ իրերը այդ ուղղութեան մէջ մտան, որ բնական էր, ձեռք տեսանք թէ այդ երկիրը, իր ժամանակին, յառաջադիմական ի՛նչ սլացք ստացաւ: Լանդտագային սխալէմը 1), իր բոլոր պակասութիւններով միասին, եկաւ մեզ ահելու թէ այդ հաստատութիւնը ո՛րքան օգտակար եղաւ թէ՛ ընդհանուր պետական և թէ՛ իւրաքանչիւր անհատ-ազգութեան գոյութեան ու բարգաւաճման տեսակետից: Այժմ հասկանալի է թէ ինչու համար, երբ ռուս նաղիօնալիզմը փորձեց Աստուրիայի ներքին գործերին միջամտել՝ համալուրջապէս պատրաստուի,—չեխ, լեհ, խրուատ թէ՛ պահպանողականը և թէ՛ աղատականը, ձի կողմ թողած դեռ սոցիալ-դեմոկրատը, մինչև վերջ խուլ մնացին Մոսկովեան «եղբայրական» ձայնին:

Նոյնը կարող է լինել և՛ թիւրքիայի մէջ:

Այստեղ էլ պարզ, համարձակ կերպով այդ երկու քաղաքականութիւններից մէկն ու մէկը պիտի գործի: Ժամանակակից պետական թէօրիան իր կուռնը պիտի ունենայ կա՛մ այս, կա՛մ այն հասկացողութիւնը: Երկրորդութիւնը, անորոշութիւնը աւելի քան զնախաւոր է: Երբ ինդիւր կայ, պէտք է նրան ճակատել, հարկաւոր է վճռել և ոչ թէ խուսափել:

Այժմ, մեր նկատողութիւնն հէ՛նց այն է, որ երբ ձուլման քաղաքականութիւնը կատարեալ բացասականի յանգեցաւ Աստուրիայի նման ձի պետութեան մէջ,—ապա նա, և՛ աւելի մեծ չափով, նոյնը կլինի և՛ թիւրքիայում, եթէ փորձաւոր լինի,—թէ և փորձը արդէն, մասամբ, եղած և իր դասը տուած է, կարծում ենք:—Երբ այդպէս, ուրեմն ինչո՞ւ իրականութիւնը թողած՝ ստուերների յետեւից ընկնել, ինչո՞ւ ձի անգամից չընթանալ այն ուղիով, որով գնացին Շմերլինգ և Բէստ, իրենց երկրում, քանի որ նոյն այն իրականութիւնն է որ գրուում է թիւրքիայի մէջ:

Հասկանալի է, արդ, երբ ասում ենք, թէ թիւրքիայի մէջ «չօյն» արքունի-թէմէր, «չօյն» աստի-շահ-հան-մէր» չէ, որ եղածները, «տիրուող» ազգերի ունեցածները այն անհրաժեշտ և հրամայական նշանակութիւն ունեցող հաստատութիւններն են, որոնք ձի որոշ չափով դալիս են երաշխաւորելու նրանց գոյութիւնը, որպէս առանձին պատմական անհատականութիւն:—Թուրքիայի, իսկ, վերաջնել «ազգային» կոչումը այդ հաստատութիւնները,—կնշանակի որոշ միասնական բաղկացուցիչ ազգութիւնների ինքնաշարժ գոյութիւնը փառնելու, կնշանակի պարզապէս ձուլման քաղաքականութիւնը ձեռք առնել:

Իրաւ է, պատմութիւնը մեզ տուած է, որ այսօր այլևս «Բրետոնական ազգութիւն» (la nation Bretonne) չկայ, ինչպէս որ իր ժամանակին յորջորջում էր յայտնի Միլարօն, բայց 17 և 18-րդ դարերի «Բրետոնական ազգութիւնը» ոչ ձի նմանութիւն չունի այսօրուայ Հայ, Յոյն, Արաբ... ազգութիւնների հետ, որոնք վերջնականապէս կազմակերպուել, տաղել են իրենց մասնաշարժ բնակազմը, ֆիզիօնօմիան:

Եթէ թուրք նաղիօնալիստները կարծում են թէ ֆրանսիական այդ օրինակը կյաջողուի և՛ թիւրքիայում,—չարաչար սխալում են: Հայը, Յոյնը, Արաբը... պարզ ցեղեր (tribu) չեն, ինչպէս են՝ Թուրքմէնները, Թաթարները, Աւ-

1) Լանդտագը (Landtag) ազգային ներկայացուցչական մարմին է, որոշ չափով Խրուատները, Լեհերը, Բոհեմացիները իրենց լանդտագը ունին:

շարները, Ձեյբեկները, Լաչին:

Ընդունում ենք որ ցեղային բնազդական քաղաքականութիւնը, ձուլման տեսակէտով, որոշ դեր է կատարել թէ բարբարոսական շրջանում և թէ ճիշդին դարերում: Սկսած 4-րդ դարից մինչև 11-ը, շատ երկրներում նուաճողների և նուաճողների յաջորդական խաւերը իրարու հետ ձուլուեցան և շատ տեղեր կազմեցին ագլանտով կենդանի, ապրող մետաղը: Բայց մենք հիմա այդ օրերում չենք:

Նշանակալից հանգամանք է, որ նորագոյն ժամանակներում չի եղած ո՛չ մի դէպք, երբ արդէն կազմակերպւած մի ազգութիւն մեռնէր, ինչքան էլ աննպաստ պայմաններով նա շրջապատուած լինէր: Այս շրջանում ընկել, կործանուել են շատ հին պետութիւններ (Լեհաստան, Լաչին), մնալով յառաջացել են շատ նորերը (Միացեալ-Նահանգներ, Յունաստան, Սերբիա, Բուլղարիա, Բրազիլիա, Լաչին, Լաչին), բայց երբեք չի պատահել, որ ազգութիւններ մեռնէին: Պատմութեան այս առարկայական դասը աչքի առաջ պիտի ունենան բոլոր նրանք, որոնք պետական նաւը ուզում են յառաջ վարել նացիօնալիստական հովերով:

Հին կոճի քաղաքագէտների խելքն էր թէ պետական յարաւե միութիւնը ցեղայնութեան (race) մէջ պիտի որոնէր: Նրանց հասկացողութիւնն այն էր, որ "ո՛չ մի պետութիւն չի կարող հիմնուել և տեսական լինել, եթէ նա չունի հաստատուն մի հիմունք, որ արտայայտուած է մի ցեղով: Պետական կամքը մի ցեղից բխած առնական կամքի ձեւը պիտի լինի": Ուստի և այդ տրամաբանութեամբ, նրանք խօս թափով հետապնդում էին ձուլման քաղաքականութեանը, որպէսզի "հաստատուն" կռուան զանեմ պետութիւնը մի ցեղի վերածելով:

Քաղաքակրթութիւնը այսօր ցոյց տուեց որ հին-գլուխների այդ մտածմունքը՝ եթէ ոճիրներ գործեց, բայց "Աստուածային քայլուածք" էլ չեղաւ:

Այդ մտքերը այլևս տեղ չունին ժամանակակից կեանքի մէջ՝ ո՛չ մի երկրում, առանց բացառութեան:

Հիմա անցնենք "պարբերական պրոբլեմներ", "առնալուծութիւններ" խնդրին: Այստեղ էլ նախ պատմութեանը պիտի դիմենք: Կենդանական կռիւ (lutte zoologique) վերջնապէս, յաղթողի և յաղթուողի դիրքը պարզուելուց յետոյ, երբ գալիս է երկուսի յարաբերութիւնը կանոնաւորուել, "օրէնք" ի վերածելու և պարտաւորի "բախտը անօրինելու" հոգեբանական լուրջ, յաղթողը՝ է՛ր իսկ շահի, է՛ր յաղթութիւնը մշտնջենաւորելու տեսակէտից՝ յաղթուողին տալիս է գոյութեան յայտնի պայմաններ, որոնք արտացոլանում են "պետական հաստատութիւնների" մէջ, և իրենց էութեամբ ո՛չ այլ ինչ են, եթէ ոչ՝ կազմակերպւած գործիք-միջոցներ՝ տիրապետողի տիրապետութիւնը պահելու: Եւ որովհետեւ իր քաղաքական փիլիսոփայութիւնը եղած է մի անգամ "աշխարհակալաճը հպատակութեան մէջ պահել" (conquérir et tenir assujetties), ուստի նորից ստեղծուած քաղաքականութիւնը պիտի կրեն: "Համաձայնութեան եղբերը" թերադրուել, անշուշտ, յաղթողը՝ նուաճողն է: Պարտուողը, նուաճուողը հարկաւորուած է ընդունել պատմական այդ լուրջի սրահանքը:

Մէջտեղ եկաւ երկու կողմերի փոխ-յարաբերութիւնը որոշող հաստատութիւն-գործիքը: Տիրապետողը, որ հարկաւորուած ընդունել էր, նոյն այդ հաստատութիւնը, իր կողմից, աշխատում է մշտն, բարձր դարձնել՝ կռիւը շարունակելու համար, թէև յամր և լռելեայն: Նա ուզում է աւելի ընդարձակել իր "իրաւունքի" սահմանները, իր տունը լայնացնել՝ աւելի աղաւ շնչելու համար: Այդ նպատակին հասնելու համար՝ յաղթուողին, նուաճուողին յատուկ բոլոր դէպքերը նա աստիճանաբար և յարմար լուրջին տալարեղ է

գլորում:

Իրերը ընթանում են այդ ընթացքով:

Ճիշտ է Ստիւարտ Միլլի նկատողութիւնը, — այն՝ որ պատմութեան ընթացքում երբեք պատահած չէ, որ իշխանութեան ղեկը իր ձեռքին ունեցող մի զատակարգ՝ նոյն այդ իշխանութիւնը ծառայեցնէր ընկերութեան մի այլ զատակարգի համար: Նոյնը, ուրեմն, պիտի ասել և՛ նուաճող ազգութիւնների համար: Ո՛չ մի նուաճող ազգութիւն իր իշխանութիւնը չի գործածել նուաճուողի օգտին: Հատկանշալի է, ուրեմն, որ երկու կողմերի փոխ յարաբերութիւնը բանաձեւուած է "մեծահոգութիւն", "շնորհ" և այլ եղբեր իրական նշանակութիւն չունին:

Այս տեսութեամբ առաջնորդուելով՝ ուրեմն "պարբերական պրոբլեմներ", իրենց ծագման և էութեան մէջ, ոչ այլ ինչ են եղած, եթէ ոչ՝ գործիք-միջոցներից միջոց տիրապետողների "հաղաւորութեան մէջ պահելու" և յաղթողի կամքը, հրամանը թագաւորեցնելու: Բաւական է "պատմութիւնների" պատմութիւնը աչքի անցնել՝ համոզուելու, որ նրանք յաճախ "իրենց վրայ դրած յոյսը" արդարացրել են, — այսինքն՝ նուաճողի հաղաւորած կոչմանն են ծառայել:

Դրա հակառակն էլ եղած է, ինչ որ դարձեալ բնական է: — Յաճախ էլ "պատմութեան հաստատութիւնների" միջոցով մասնաւոր պարտականութեան և հպատակութեան ենթարկուողները նոյն այդ հաստատութիւնները միջոց-գործիք են ծառայեցրել, նոր իրաւունքներ, գոյութեան նոր յենակէտներ ձեռք բերելու: Եւ այս բոլորը կատարուել է օրէնքի, լեզուի հոգի վրայ:

Ու այդ յարաւե խոս պայքարը այսօր մեզ բերել հասցրել է այն "արտոնութիւններին", որոնք արդիւնք են պատմութեան, որոշող չափն են երկու կողմերի փոխ-յարաբերութիւնների:

Ի՞նչ պէտք է անել: Ի՞նչ է ուզում անել թուրք նացիօնալիզմը:

— Մենք ասում ենք, որ "հայ հանապարհակալ" մի "առնալուծութիւն" չէ, այս բառի իսկական ծագումը: Նա նուաճուող ազգի քաղաքական սաղմնային մի հաստատութիւն է, — արդիւնք մեր դարեւոր կեանքի, այն կեանքի՝ որ օրումնից օր մտել ենք թուրք պետական օրգանիզմի մէջ:

Թուրք պետութիւնը հայ ազգութեան առնալուծութեան ղեկի մէջ չի դրել, նա այդ հոգեբանութեամբ բնաւ չի առաջնորդուել: Նուաճող մի ազգութիւն ի՞նչ կարող էր անել, որպէսզի նուաճուողին տկարացնէ, շարունակ թուլ դրուութեան մէջ տալի, նրա ոյժերից օգտուել, նրա ընդունակութիւնները իր օգտին ծառայեցնէ, նրանից նոր արիւն քաշի իր երակների մէջ, — այդ բոլորը նա արել է շատ մեծ չափերով: Այդ կողմից հայը, որպէս տիրուող, ռալայայ, հպատակ ազգութիւն, չարաչար կերպով հարուածուել է, բռնադատուել "պարտաւորի հարկը" լի ու լի կերպով հատուցանելու: Բայց այդ տեսլ չէ՛ թէ հայը, իր պատմութեան տեղութեան ընթացքում, վերջնականապէս հաշտուել է անպայման համակերպութեան գաղափարին, որ նա իրենից յուսակուտ է եղել և քաղաքական, եւթնյալ աւելի լաւ դրութիւն ձեռք բերելու մտքից բոլորովին հեռու է մնացել: — Երբեք: Հայի կենսունակութիւնը, որպէս կուլտուրական ազգութիւն, այդ կողմից նշանակելի է: Իրաւ, նա կանգնել է իրականութեան հողի վրան, բայց և շարունակ էլ յամր, լռիկ պայքար է մղել, միշտ ղեկավար իր վիճակից, միշտ ձգտող դէպի աւելի բարձր, դէպի աւելի լաւ օրեր. և ահա այդ բոլորի արդիւնարարն է եղել տիրողի և տիրուողի փոխ-յարաբերութիւնը բնորոշող այն հաստատութիւնը՝ որ կոչւում է "հայ սահմանադրութիւն", նոյնն է "հայ պատմի-

արքայան առանձնաշնորհում,—որով տիրողը ճանաչել, ընդունել, յարգել է Հայի՝ որպէս ազգութեան՝ ինքնապայտութեան և իր սեպհականները զործերը կարգադրելու ազգային իրաւունքը:

Դրա համար է, որ պնդում ենք թէ Հայը այս երկրի մէջ մասնաւոր ո՛չ ձի արտօնութիւն ունի,—նրա ունեցածը ձի շատ համեստ գործիք-միջոց է, իր ուրոյն գոյութիւնը պահպանելու հայ "ազգային սահմանադրութիւնը", ուրեմն, ազգային ձի իրաւունք է, երկուստեք ճանչցուած, բոլորած իրերի նախընթաց դրութիւնից, որի վրան էլ կառուցուած են ձի շարք փոխադարձ իրաւունքներ և պարտականութիւններ: Մեր ունեցածը համապետական ընդհանուր յօրինուածքի ձի անհրաժեշտ մասնիկն է:

Արդ, խել այդ գործիքը, ջանալ ոչնչացնել այդ իրաւունքը,—դա ո՛չ միայն պետական ձի մեծ սխալ, ձի անդարձանելի յանցանք կլինէր, եթէ ոչ սճիր, այլ ձի քայլ աւելի դէպի յեղաշրջան (réactionnarisme): Այդպիսի ձի ձգտում, այդ օրինակ ձի արարք, ո՛չ միայն բացարձակ ազդանշանը կլինէր ձուլման քաղաքականութեան կիրարկութեանը, այլ նա անխուսափելի կերպով ներքին կռիւների, աւանդին բաղխումների մեծ քուռ կբանար և պատճառ կլինէր միջպետեան անկերջ խռովութիւնների, ու յառաջ կբերէր ձի տեսակ casus belli, ո՛չ միայն ազգ ազգի դէմ ճակատեցնելով, այլ կուսակցութիւն՝ կուսակցութեան:

Գէթ մենք, որպէս ազգերի գոյութեան իրաւունքը յարգող սօցիալ-դեմոկրատ կուսակցութիւն, այդպիսի ձի պատահականութեան առաջ լուռ և անտարբեր մնալ չենք կարող: Բայց ինչո՞ւ համար այդ:

Երկրի իրական շահը ըմբռնող, բանիբուն՝ պետական աստուած ամէն անձնաւորութիւն, ինչպէս և քաղաքական աւանդն կուսակցութիւն, եթէ նա կոյր չէ և կործանարար դեր չի ուղում ստանձնել, ո՛չ միայն նոր խոջնդոտներ չպիտի հանեն Հայ ազգութեան դէմ, նրա ունեցած փոքրիկ իրաւունքներին դիպչելով, այլ իրենք առաջինը պիտի լինեն աշխատող, որ նա և՛ս աւելի վարդապետ պայմաններ ունենայ, համաձայն իր կեանքի նոր կարիքներին և իր յառաջադրւածութեանը:

"Սահմանադրական", "Պարլամենտական", եղբայրութեան, հաւասարութեան անունով խօսող այսօրուայ Թիւրքիան չի կարող չը յարգել ձի ազգի ինքնապայտութեան այն իրաւունքը, որ անցեալի բռնապետութիւնն անգամ, պետականութեան շահի տեսակէտից, ճանաչեց և յարգեց:

Միթէ՞ "նոր ուէթիմը", սահմանադրական կարգերը ազգերի բռնի ձուլումն են առաջ բերում,—այդ ո՛ւր է տեսնուած. չէ՞ որ մենք տեսանք որ դա "միջնադարեան" ձի գաղափար էր, որ այլևս տեղ չունի ժամանակակից ազգերի և պետութիւնների կեանքի մէջ:

Արդ, ի՞նչ ուղղութիւն պիտի ստանայ "Հայ ազգային սահմանադրութեան" յետագայ զարգացումը,—որպէսզի նա Հայ ազգային իսկական ներկայացուցչական մարմինը դառնայ:

Մինչև ցարդ մեր սահմանադրութիւնը, այսպէս կոչուած, "լուսաւորչական հայերի" համար է միայն եղած. մինչդեռ նրա մէջ պիտի մտնէին բոլոր հայերը՝ թէ՛ "կաթոլիկ" և թէ՛ "բողոքական", ինչ կրօնքի և դասանանքի էլ որ պատկանելու լինէին:

Եթէ նա ազգային ներկայացուցչական մարմին է, որ ինքնավարօրէն պիտի տնօրինի բոլոր հայերի ներքին, աւտոնին, ազգային մասնաւոր գործերը, ապա միւս դասանանքներին պատկանողները նրանից անմասն չպիտի մնան:

Լեհական լանդտագը իր մէջ բովանդակում է բոլոր կը-

րօնների Լեհերին, նոյնը և Խրուստներինը, նոյնը և Ջեխերինը:

Ահա՛ այն ուղղութիւնը, որով պիտի զարգանայ Հայ ազգային սահմանադրութիւնը,—ինչ որ պիտի լինի և՛ մեր պաշտպանած թէյը՝ համապետական ընդհանուր խնդիրների շարքերում:

Դրա հետ միասին Հայ սահմանադրութեանը պիտի տալ ձի նոր, անհրաժեշտ փունկիտ էլ,—այն է՝ Գործարարական Խնայողութիւնը, այն չափով, որքան որ պէտք է իր սեպհական գործերը կարգադրելու, գործադրելու համար:

Հարց.—Դրանով պետական միութիւնը, կեդրոնականութիւնը չի՞ վտանգուել: Այդպիսով բաղկացուցիչ ազգութիւնների միջև առաւելակշռութիւններ չեն յառաջանալ.—ո՛չ և ո՛չ. դա միակ հնարաւորութիւնն է՝ իրական կայունութիւն ստեղծելու, ներքին խաղաղութիւնը ամրապնդելու և համեաշխութիւնը, իրաւահաւասարութիւնը թողաւորեցնելու:

Այդ հաստատութիւնները համապետական շրջանակի մէջ պիտի մնան, նրա շառաւիղները պիտի լինին, ընդհանուր ոյժի մէկ մասնիկը կազմեն և իրարու հետ շաղկապով պետական ընդհանուր հաստատութիւններով (պարլամենտ, և այլն). — այդ բազմադանութիւնից է որ կյառաջանայ ամբողջականութիւնը, ներդաշնակութիւնը:

Մտավախները, պատմութեան ընթացքից տեղեկութիւն չունեցողները միայն կարող են կասկածիլ որ այդ տեղից պետական անապահովութիւն կարող է յառաջանալ: Ընդհակառակը՝ քայքայման պրօցէսը Հէնց նրանից է յառաջանում, որ ջանք է թափուած իրերին հակաբնական ընթացք տալու: Թո՛ղ իրերը իրենց բնական ընթացքը առնեն՝ երկիւղը ինքնին կչքանայ:

Որ այլասեռ տարրերից, բաղկացուցիչ ազգութիւններից կազմուած մի երկիր այդ կերպ միայն օրգանականութեան կուրելի է վերածել՝ դրան չեն պակասում օրինակներ: — Աւստրո-Հունգարիայի, Զուիցերիայի, Միացեալ-Նահանգների, Բրիտանական գաղութների նորագոյն փորձ-հաստատութիւնները, ինչպէս և գիտական վերջին հաստատութիւնները, այդ են ցոյց տալիս: Այդ է և քաղաքակրթութեան ուղին, այդ ուղին է որ Թիւրքիան էլ պիտի ընդգրկի, քանի որ նա միակ նպատակադրմարը և համապատասխանն է իր իսկական շահերին:

Եզրակացութիւն.—Կարծումս "արտօնութիւնները", "առանձնաշնորհումները" ո՛չ այլ ինչ են, եթէ ոչ աւազան անհրաժեշտ իրաւունքներ: Այդ իրաւունքները պէտք է յարգել և ընդլայնել,—դա է պահանջում թիւրք պետութեան իրական շահը:

Եթէ սահմանադրական Թիւրքիայի մէջ մի տարր կայ, որ սպառնում է ներքին խառնաշփոթութիւններ առաջ բերու,—դա, անկասկած, ԹՈՒՐԿ ՆԱՅԻՕՆԱԼԻՉՄՆ է:

Նացիօնալիզմը նորագոյն ժամանակներում ո՛ր երկրի մէջ թոյն չի եղել, որ Թիւրքիայի մէջ էլ չլինի: Հեռու՛ նրանից և, մասնաւոր, նրա "միջնադարեան" փիլիսոփայութիւնից:

Ս. ՍԱՊԱՀ—ԳԻՒԼԵԱՆ

ԿՕՊԵՆՀԱԳԻ ԸՆԿԵՐՎԱՐԱԿԱՆ ՄԻՋԱՆԳՎԱՅԻՆ ԿՕՆԳՐԵՍՐ

Բ Ա Ց ՈՒ Մ Ե Ն Ա Ռ Մ Ջ

Երկրագնդի մեկ ծայրէն միւսը, միևնոյն գաղափարը հետամտող, միևնոյն նպատակին ձգտող և միևնոյն ծրագրով գործող ու պայքարող, բայց տարբեր ազգերու ու ցեղերու, զանազան լեզուներու ու բարբառներու, այլևայլ կրօնքներու ու դասնամանքներու պատկանող և անոնց ինքնուրոյնութիւնն ու սեփականութիւնը յարգող ու պաշտպանող ընկերվարականները, այս տարի, ութերորդ անգամս ըլլալով, իրարու ժամադրութիւն էին տուած փոքրիկ Դանըմարքայի սիրուն մայրաքաղաքի՝ Կոպէնհագի մէջ, իրարու հետ խորհրդակցելու, ընդհանուր աշխատաւոր մարդկութեան կենսական շահերը պաշտպանող միջոցներուն վրայ խորհելու և նորոգած, ընդլայնած ու ամենէն վաւերացած ծրագրով, նոր և յախուռն կալու սկսելու ներկայիս մէջ տիրող դրամատիրական անտա-նելի կացութեան դէմ:

Ուստի, Օգոստոս ամսու կէսէն սկսած, աշխարհի ամենահեռաւոր վայրերէն, նոյնչափ Եւրոպայի զանազան երկիրներէն, ո՛րչափ Ամերիկայի, Ափրիկէի ու Ասիայի այլևայլ կողմերէն, բազմաթիւ պատգամաւորներ՝ գործաւոր, երեսփոխան, հրապարակագիր, վիպասան, բրոֆէսոր, փիլիսոփայ, գիտնական, եւ այլն, իրարու ետեւէ Կոպէնհագ կը հասնէին Ընկերվարական Միջազգային Կոնգրէսին ժամանակեցիւ, որուն հանդիսաւոր բացումը տեղի պիտի ունենար՝ Օգոստոսի 28-ին:

Բացումէն երկու օր առաջ, Ընկերվարական Միջազգային Բիւրօյին անդամներէն շատերը արդէն հասած ըլլալով՝ դիւանական ժողովներ տեղի ունեցան, ո՛ւր ամենայայտնի գործիչներէն կը նշմարէին՝ Ժօրէս, Վայցեան, (Ֆրանսա), Ճէյմս Ռամսէյ, Մակլոնալդ (Անգլիա), Մօլթէնբուհը, Երեսփոխան (Գերմանիա), Մէմէկ, Սուքուպ (Բօհեմիա), Ալլէր, Պէրնէրստօրֆըլը (Աւստրիա), Տրօլստրա, Քօլ (Հոլանտա), Լէնին, Ռուբա-նօվիչ (Ռուսիա), Բրանսլինգ (Շուէտիա), Անսլէ, Հիլխաման (Բելգիա), Մաքագոֆ (Բուլգարիա), Հիլքիթ (Միացեալ-Նա-հանգ), եւ այլն:

Բիւրօյի առաջին ժողովի ղեկավարման, Քարտուզարը՝ Կա-միլ Հիլխաման, ներկաներուն կը յայտարարէ թէ այս տարի ծառ 900 պատգամաւոր — թիւ մը որ շատ բարձր է նոստ-գարտինէն — ներկայ պիտի ըլլան Կոնգրէսին, որոնք հետե-տալ կերպով կը բաժնուին՝ 189 Գերմանացի, 48 Ֆրանսացի, 72 Աւստրիացի, 36 Չեխ, 84 Անգլիացի, 385 Ռուս, 9 Իտա-լացի, 24 Ամերիկացի (Մ.-Ն.), 26 Բելգիացի, 86 Շուէտացի, 146 Դանիացի, 14 Հունգարացի, 19 Ֆինլանդացի, 17 Լեհ, 14 Հոլանդացի, 31 Նորվեգիացի, 4 Սլաւոնացի, 4 Թուրք և Հայ, 3 Սերբ, 7 Բուլգար, 2 Ռումանացի և 1 Արգենտինացի:

Բիւրօն որոշեց Կոնգրէսի ամբողջական նիստերու նա-խագահութիւնը վերապահել հիւսիսային երեք ազգերու — Դանըմարքա, Շուէտ, Նորվեգիա—ներկայացուցիչներուն, իսկ գեր-նախագահութիւնը ստալ, կարգով, զանազան երկիրներու պատվիրակներուն: Միջազգային Բիւրօն կառաջարկէ հինգ մեծ յանձնարարներ որոշել Կոնգրէսի օրակարգին զանազան կէտերն ուսումնասիրելու և անոնց վրայ զեկուցագիրներ ներկայացնելու համար: Քաղաքացի Հիլխաման նկատել կուտայ թէ օրա-կարգի խնդիրներէն դուրս, Միջազգային Բիւրօն ստացած է կարգ մը առարկութիւններ զանազան ազգութիւններէ կողմէն-այսպէս, Գաղթականութեան մասին՝ Անգլիայէն, Արհեստակ-ցական Միութեան մասին՝ Աւստրիայէն, Կուսակցութեան միու-

թեան և Ֆինլանդայի դրութեան մասին՝ Ֆրանսայէն, վեր-ջապէս Թիւրքիոյ դրութեան մասին՝ Սեւանիկի ընկերվարա-կաններէն: Իբր վերջին որոշում, Միջազգային Բիւրօն, կ'ա-ռաջարկէ Կոնգրէսին հանդիսաւոր բացումը կատարել կիրակի առտու, իսկ կէսօրէն յետոյ ժամանակեցիւ այն բացօդայ-նեմ ճիթինկին, ո՛ւր խօսք պիտի աւնեն Միջազգային Կոնգրէսի անդամներէն շատերը:

ԿՕՆԳՐԵՍԻ ՀԱՆԳԻՍԱԿՈՐ ԲԱՑՈՒՄԸ

Ընկերվարական Միջազգային ութերորդ Կոնգրէսը հանդիսաւոր կերպով բացուեցաւ Օգոստոս 28-ին, առաւօտ-եան ժամը 10-ին, Կոպէնհագի Old Fellow պալատի մեծ սրահին մէջ: Պալատը և ժամանակ սրահը զարդարած էին, կարծես, ազգային մեծ տօնի մը առթիւ . . . Սրահին խորի պատին վրայ ներկայացուած էին երկու ահագին կա-պուտ կիսազնդեր, որոնք իրարու կը ծխանային կարծիք շեր-տով մը, որու վրայ ճերմակ տառերով կը կարդացուէր՝ "Պրօ-լետարներ բոլոր երկիրներու՝ միացե՛ք . . .": Բոլոր ազգերու դրօշակները, խումբ խումբ և ներդաշնակ կերպով պատերէն կախուած էին, չորս բոլորակը՝ գործաւորական այլևայլ կազ-մակերպութիւններու անթիւ կարծիք դրօշներ, որոնց վրայ կը կարդացուէին ընկերվարական նշանաբաններ՝ "Ձինտթա-փութիւնը՝ խաղաղութիւն է: Կոնք նոյն իրաւունքները աւէ՛ք՝ ինչ որ ունի մարդը: Ազատութիւն, Հաւասարութիւն, Եղ-բայրութիւն: Նրախան ութ ժամ աշխատանք: Աշխատու-թիւնը՝ Հարստութեան աղբիւր է: Գիտնալը՝ գորութիւն է: Կրօնքը՝ սեփական գործ է: Դատարարներու ջնջում: Ա-ռանձնաշնորհումներու վերացում: Ժողովրդի կամքը՝ գերա-զան օրէնքն է: Ընդհանուր քւէարկութիւն ամենուն համար, եւ այլն:"

Այս ծաղիկներով, կանաչ թուփերով և գոյնզգոյն դրօշ-ներով ու դրօշակներով պճնուած հոյակապ սրահը մուտք կը դորձնէ 33 ազգերու, որոնց մէջ հոյ գտած է ընկերվարական վարդապետութիւնը, լիազօր և ամենայայտնի պատ-գամաւորները՝ թուով ծառ 900 — մարքեմարթիական ճշտու-թեամբ, 887 հոգի, որոնց ջախջախիչ մեծամասնութիւնը բաղ-կացած է հռչակաւոր ճարտասաններէ, յայտնի խորհուրդներէ, պատկառելի գրողներէ և ճարպիկ կազմակերպողներէ: Եւ-րոպայի, Ամերիկայի, Ափրիկէի, և Ասիայի գործաւորական մեծ կազմակերպութիւններու ներկայացուցիչները կը տեղա-ւորւին հետեւեալ կերպով: Սրահի ձախ կողմը կը բռնեն Փը-րանսայի, Անգլիոյ, Բելգիայի և Հոլանդայի պատգամաւոր-ները, աջ կողմը Գերմանիոյ և Սկանդինաւեան երկիրներու ընկերվարականները, իսկ կեդրոնը կը գետեղին Բուլգար, Ռու-մանացի, Սերբացի, Չեխերիացի, Ճաբոնացի, Հարաւ-Ափրի-կեցի և այլ պատգամաւորները:

Ժամը 10-ին, Կոպէնհագի "Գործաւորական Նւագա-խումբը" բաղկացած 500 երգեցիկներէ, ամեց մի քանի յայտնի կտորներ, ի միջի այլոց՝ զգլխիչ և տիեզերա-հրէշակ "Internationale-ը" . . . Ոգևորութիւնը՝ անը-կարագրելի է. հաստատապէս կարելի է ըսել թէ միջազգայ-նութեան գաղափարը մինչև աստղերը կը հասնի . . . Sic itur ad astra! — Նւագածութեան անմիջապէս յետոյ ամբին բարձ-րացաւ Դանիացի ընկերվարական երեսփոխան Բանլը. Ֆրանսե-րէն, անգլիերէն և գերմաներէն լեզուներով պատվիրակնե-րուն բարի գալուստ մաղթելէն յետոյ շեշտեց զանիացի ըն-կերվարականներու կատարած առաջադիմութիւնը և քառասուն տարիներէ ի վեր, ընկերվարութեան տարած յաղթանակներու վրայ: և իր առը վերջացուց հետեւեալ խօսքերով՝ ". . . Այ-սօր, մինչ դրամատիրութիւնը՝ անդադար, օր է օր աւելի կընդլայնէ գիւնարականութիւնը՝ իր պատերազմի վտանգնե-րով և իր զինեալ խաղաղութեան յարաճուն բեռով, մենք

պետք է ձեր ջանքերը կրկնապատկենք աշխարհի խաղաղութիւնը և քաղաքակրթութեան ապագան պաշտպանելու համար: Բնկերվարութիւնը յետ այսու ոչ թէ գոյութեան այլ յաղթանակի պայքար պետք է ձգէ: Ապագայ յաղթանակներու յոյսով և ամէն երկիրներու աշխատաւորներու աւելի սերտ համերաշխութեան վստահութեամբ, ես ձեզմէ կը խնդրեմ ինձ հետ ծափողջուներ անոնց վերջնական միութիւնը . . .” (Ծափ.)

Ուրիշ դանիացի երեսփոխանի ճը՝ քաղաքացի Ստաննինգի բարի գարուտի ծառէն յետոյ, Վանդերվելդ, Բեղլիացի ճարտարախօս ընկերվարական երեսփոխանը, յանուն Բնկերվարական Միջազգային Բիւրօին, Կոնգրէսի բաւն բացման ճառը արտասանեց: Պերճաբան արիւնքը, նախ, բոլոր ներկայ օտարազգի ընկերներու կողմէն շնորհակալութիւն յայտնեց դանիացի ընկերվարականներուն՝ իրենց ցոյց տաւ սիրով ընդունելութեան համար, մի առ մի թեց հիւսիսային այլ փոքրիկ ազգին, 30 տարիներէ ի վեր ընկերվարականութեան շաւղով ըրած առաջադիմութիւնները և շնորհաւորեց դանիացի արայօր 150,000 ընտրողներ ունի, որոնց ամէնքն ալ արհեստակցական միութիւններու կը պատկանին: Յետոյ միջազգային կայութեան ծախն խօսելով, Վանդերվելդ սքանչելի և խիստ սիրովիչ պատկեր ձեր ներկայացուց ընկերվարականութեան հսկայական առաջնադարձութեան վրայ, ուրազեց այն վիճակը շարժումները, որոնք Ստուտգարտի Կոնգրէսէն ի վեր տեղի են ունեցեր դանիական երկիրներու մէջ: Այսպէս՝ Աւստրիա 1907-էն ի վեր իր ընկերվարական երեսփոխաններուն թիւը զգալի կերպով աւելցուցեր է: Բելգիա 3 տարւան մէջ իր երեսփոխաններուն թիւը կրկնապատկած է: Գերմանիոյ վրայ խօսելով ըսաւ՝ իր թիւով և արհեստակցական շարժումով առաջինն է: Վաղը 100 ընկերվարական երեսփոխան պիտի ունենայ Ռէյխտագին մէջ . . .” Անարկելով վերջապէս, Ֆրանսական վերջին ընտրութիւններուն, աւելցուց՝ մեր ընկերներու Ֆրանսացի մէջ տարած փառաւոր յաղթանակը, մեծ ուրախութիւն պատճառեց ընդհանուր աշխատաւոր դասակարգին . . .” Ծառախօսը՝ մեռած գործիչներուն՝ ըզգացեալ յիշատակութիւն ձր և հիւսնուրթեամբ բացակայ ընկերներուն՝ եղբայրական ողջոյն ձր ուղղեցն յետոյ՝ որտաղնորսոս ծափահարութիւններու և ցնծութեան ազաղակներու մէջ վերջացուց իր ճառը:

Այնուհետեւ Միջազգային Բիւրօի Քարտուղարը՝ քաղաքացի Հոլմսման, քուէարկութեան դրաւ հինգ մեծ յանձնախմբերու անդամներուն ընտրութիւնը: Այդ յանձնախմբերը պիտի զբաղին՝ Գործակցութեամբ, Արհեստակցական Միութիւններով, Հակաղնւորական պայքարով, Գործաւարական օրէնքադրութեամբ և զանազան առաջարկութիւններով:

Ասով վերջացաւ առաւօտեան նիստը:

Կէս օրէն յետոյ տեղի պիտի ունենար բացօթեայ միթինկը: Ժամը 4-ին, Թնգանօթի հարաւ մը կիմայնէ թէ ժամանակ է մեկնելու. անմիջապէս 80,000 հոգիէ բաղկացած վիթխարի թափօր մը՝ ձիաւոր ոտականներու առաջնորդութեամբ — որ անհամար հետաքրքիր ամբողջ երկուքի կը բաժնէ — դանդաղ կերպով առաջ կրնթանայ, Կոպէնհագին զանազան փողոցներէն, որոնք հրաշալի կերպով զարդարած են դրօշակներով, ծաղիկներով, թուփերով և շամփրակներով . . . Ժողովրդական սպեորակիւնը ծայր արտիճանի է: Ժողովուրդը որտաղին ծափահարութեամբ և հրճանքի ձայներով կը բարեւէ՝ թափօրի անցքը, մայրաքաղաքի այլևայլ փողոցներու մէջէն: Ամէն տեղ ծաղկեփունջեր կը տեղան թափօրին վրայ, աջ ու ձախէն խուռներած առաջացող ամբողջ ընկերվարական կուսակցութեան խորհրդանշանը կը կրէ . . . Իսկ թափօրը ինքնին զիւրիւ է. բոլոր արհեստները հսն ներկայացւած են՝ իրենց աչազան գոյներով — կարմիր, կանաչ,

կապոյտ, դեղին — և տարբեր մեծութեամբ դրօշներով:

Մինչ այս մինչ այն, թափօրը կը հասնի վերջապէս “Sondermarken” անուն հատարակաց պարտէզը, ո՛ւր կարծիր կառուով պատած յատուկ ընդարձակ տեղ մը պատարասեալ էր կոնգրէսի անդամներուն: Կարգ մը գեղեցիկ երգեցողութիւններէ յետոյ, ճառերը կը սկսին, մինչ քիչ անդին՝ դալար խոտին վրայ ժողովրդական սիրուն տօնի մը խրախնայքը կը լսուին . . . Բոլոր արտասանած ճառերէն քաղաքացի Ժօրէսի (Ֆրանսա) հետեւեալ խօսքերը շատ մեծ ծափահարութեան արժանացան:

“Շատ կը ցաւիմ դանիարէն խօսիլ չի կրնալու . . . Բայց ընկերվարականներն ամէնքն ալ միեւնոյն լեզուն կը խօսին. գիտնալու է թէ ընկերվարութիւնը երկու առաքիռութիւններ ունի — այն ոչ միայն չի մատնէր իւրաքանչիւր ցեղի մասնաւոր յատկութիւնները, այլ ընդհակառակը անոնց կուտայ իրենց իսկական արժէքը, իսկ իւրաքանչիւր ազգ անոր (ընկերվարութեան) մէջ կը բերէ իր հանճարին եղական մասը . . . Բնկերվարութեան պարտականութիւնները կաճին իր գորութեան հետ: Այն է որ այժմս դեմոկրատները կառաջնորդէ դէպի կոխ՝ ազատութիւնը գրաւելու, և յաղթանակ մեռք բերելու՝ բացարձակապետութեան՝ աստուածային իրաւունքին, աւատական ազնւականութեան, բուրժուազական կառավարութեան և դրամազլիի դէմ, այն է որ մարդիկը՝ եղբայրներ, և ազգերը՝ քոյրեր պիտի ընէ . . .”

Բայց արդէն գիշերը վրայ հասած է, ճառերու ոստերու մէջէն անհամար գոյնգոյն կանթներ իրենց առաւել կամ նուազ պղպուղներով կախարդական տեղ մը կուտան պարտէզին. իսկ ժողովուրդը, անյագ կը շարունակէ իր անկաշկանդ տօնը . . .

Ընկերվարութեան և միջազգայնութեան համար անմուռանալի օր մըն է որ կը վերջանայ:

ՅԱՆՁՆԱԽՄԲԵՐՈՒ ԺՈՂՈՎՆԵՐԸ

Կիրակնօրեայ հանդիսաւոր բացումէն յետոյ՝ Կոնգրէսը, երեք օր շարունակ, ամբողջական նիստ չունեցաւ, բայց Յանձնախմբերու անդամները ժրջան մեղուներու պէս աշխատեցան: Ամէն օր, առտու իրիկուն, անոնք բազմաթիւ նիստեր ունեցան իրենց խնամքին յանձնած զանազան խնդիրները ուսումնասիրելու համար:

ԳՈՐԾԱԿԳՈՒԹԵԱՆ ԽՆԴԻՐ. — Հինգ յանձնախմբերու մասնաւոր ուշադրութիւնը կեդրոնացաւ Առաջին Յանձնախմբին վրայ, ո՛ւր կը վիճարանէր Գործակցութեան խնդիրը: ՀԵՒԻԵՍ, հակիրճ կերպով ներկայացուց, Բարիդի Կոնգրէսին մեծամասնութեան քուէարկած որոշումը: Բեղլիացի ընկերները, Անէլի բերնով, Գործակցութիւններու և Կուսակցութեան միջև սերտ յարաբերութեան անհրաժեշտութիւնը կը ջատագովէն, որովհետեւ “Գործակցութիւնը պարզապէս վաճառականական կամ դրամի գործ մը ըլլալով՝ դրամատիրական արտաւորումն է, ուստի անհրաժեշտ է դանի մաքրագործել ուղղակի հարկով մը՝ վճարելի ընկերային ազատագրական գործին, որպիսին է Կուսակցութեան գործը:”

ՎՕՆԵԼՄ (Գերման.) պաշտպանելով Գերմանիոյ գործաւորական Գործակցութիւններու դիրքը, ըսաւ՝ “անոնք չէրք չին, ընկերվարական տեսակէտով, քանի որ Գործակցական շարժումը չէրք չէ ինքն ըստ ինքեան. և թէ Գործակցութիւններու մէջ պայքարը կը ձգւի ընկերվարական ուղղութեամբ:”

ՎԱՆԴԵՐՎԵԼԴ (Բելգ.) կրէ թէ՛ հարցը չի ներկայանար առաջան պէս — թէ ընկերվարականները պէտք է Գործակցութեանց մասնակցին, այդ խնդիրն արդէն լուծւած է, մեծաւ մասամբ, շնորհիւ բեղլիական Գործակցութիւններու:

րուն: Բայց պէտք է, նաև, որ Գործակցութիւններն ըլլան ընկերվարական, որովհետեւ Գործակցութիւնն ինքնին ընկերվարական չէ, և այն՝ ընկերվարականներու աչքին յարգ կու-նենայ միայն այն ժամանակ, երբ նիւթական ծառայութիւն մատուցանէ Կուսակցութեան, որո՞ւն մէջ կեդրոնացած է կուլը ընդդէմ դրամատիրութեան:

ԱԼԲԷՐ ԹՕՄԻ (Ֆրանս.) "Եթէ Գործակցութիւնը առեւտրական ձեւանարկ մ'է և ընկերվարական արժէք ունի միայն Կուսակցութեան մատուցած իր ծառայութիւններով, պէտք է մինչև ծայրն երթալ և ընկերվարականներուն խորհուրդ տալ միմիայն ընկերվարական Գործակցութիւններուն մասնակցի: Իսկ եթէ, ընդհակառակը, Գործակցութիւնն ինքնիրեն ընկերվարական արժէք մը ունի, պէտք է որ Կոնգրէսը պարզապէս յայտարարէ թէ, ի՞նչ ձևի տակ, այն՝ միւլտիպլիկացիոն կը ձգտի բան ընկերվարութիւնը: Միայն այս մեթոտով է որ միջազգային Գործակցութիւնը պիտի կարենայ միանալ ընկերվարական միջազգայնութեան հետ:"

ԳԷԳ (Ֆրանս.) Ֆրանսական փոքրամասնութեան կողմէն խօսելով "ոչ թէ Գործակցութեան այլ ընկերվարութեան ապագայով կ'ըստինքս, կ'ըսէ, քանի որ չեն ապացուցաներ թէ Գործակցութիւնը ընկերվարական է, յետեւով եղելութիւններու վրայ, ես կը պնդեմ թէ՝ այն ընկերվարական չէ: Քանի որ շատ ծախսողին՝ շատ կը տուի, այդ արդէն դրամատիրական գործունէութեան ձև մ'է, ուրեմն Գործակցութիւնը ընկերվարականներուն հետաքրքիր կրնայ ըլլալ միայն անոր՝ Կուսակցութեան օգտակար ըլլալու չափովը . . ."

Աւտրիացի պատգամաւոր մը կը յայտարարէ թէ՝ անկուրելի է Գործակցական, Արհեստակցական և Քաղաքական գործունէութիւններն իրարմէ բաժնել, քանի որ անոնք անհրաժեշտ են աշխատանքներու ազատագրութեան: Կործվիճաբանութենէ մը յետոյ չորս առաջարկներ կարգաւեցաւ. ֆրանսականը՝ Գործակցութիւններու ինքնավարութիւնը կը պահանջէ. բելգիականը՝ կախում ունենալը գերմանականը՝ ընդունելով Գործակցութիւններու ընկերվարական արժէքը, անոնց ինքնավարութիւնը կը պահանջէ. վերջապէս, Աւտրիա և Վանդէրվէլը միասին կառաջարկեն մտերմագոյն միութիւնը քաղաքական կուսակցութիւններու և Գործակցական ու Արհեստակցական միութիւններու միջև:

Բոլոր վիճաբանութիւններէն յետոյ մասնախումբ մը ընտրուեցաւ գեկուցագիրը շարադրելու համար:

ԱՐՀԵՍՏԱԿՅԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ. — Երկրորդ յանձնախումբը՝ Արհեստակցական Միութիւններով ղեկավար պիտի քննէր նախ՝ միջազգային համերաշխութեան կազմակերպութիւնը և երկրորդ՝ Արհեստակցական Միութեան առթիւ Ձեռն և Աւտրիայի ընկերվարականներու միջև ծագած անհամաձայնութիւնը: Առաջնութիւնը վերջին հարցին տրեցաւ:

Պրակայի մէջ, Ձեռն-Սլաւ ընկերվարականները, միջ-Արհեստակցական Միութիւն մը կազմելով ընդդիմադիր կը գլուխը: Ահա՛ այս է անհամաձայնութեան սկզբնապատճառը, որուն համար Աւտրիայ ընկերվարական կուսակցութիւնը Միջազգային Կոնգրէսի անօրինութիւնը կը խնդրէ: Այս վիճաբանութեան մասնակցեցան Հուլիէր (Աւտր.), Համէկ (Ձեռն), Բէր, Սաքսոն, Քաուցիլի, Վիկտոր Ալլէր, Պէլլաուով, Էօնձա, Բաուէր, Լայն:

ՎԻԿՏՐ ՄԴԼԷՐ (Աւտր.) խօսք առնելով "Չկայ, ըստ, գերման կազմակերպութիւն, այլ միջազգային կազմակերպութիւն: Բոլոր ընկերվարական և գործաւորական գործունէութիւնները պէտք է երթան ազգային միութիւններէն դէպի միջազգային միութիւն: Եթէ բաժանում կայ ազգութիւններու մէջ՝ քաղաքական և ընկերվարական տեսակէտներով, այդ ուէթիմի զանազանութեան շնորհիւ է. նոյն բաժանումը պէտք

չէ տեղի ունենայ և՛ Արհեստակցական Միութիւններու մէջ, ընդհակառակը, անոնք պէտք է միշտ կեդրոնանան՝ աւելի զօրաւոր կերպով, որպէսզի միջազգայնանան: Լեզլի տարբերութիւն մը չի կրնար արդարացիել կազմակերպութեան պահանջութիւն մը . . . " Պէլլաուով և ուրիշ ճառախօսներ համանման յայտարարութիւններ կ'ընեն. միայն Էօնձա՝ խօսելով Ձեռներու կողմէն, փորձեց ջրել իր կուսակցութեան վրայ ծանրացած ազգայնամոլութեան զրպարտութիւնները. "մենք 90 ներկայացուցիչ ունինք, ըստ, երեսփոխանական ժողովին մէջ, որոնք 400,000 ձայն կը ներկայացնեն, միթէ սա բաւական չէ՞ արդարացիելու մեր պահանջած անկախութիւնը:"

ԲԱՌԻՆՐ (Աւտր.) պատասխանեց՝ "Արհեստակցական գործունէութեամբ միայն ազգային զանազանութիւնները կըրնան անհետանալ, որովհետեւ արհեստակցական հողին վրայ շահի միւլտիպլիկացիոնները գոյութիւն չունին, ինչպէս քաղաքական տարբեր ուէթիմներու հողին վրայ:"

Յանձնախումբը պիտի շարադրէ որոշում մը Կոնգրէսէն վաւերացնել տալու համար:

ՀԱՆԿԱԶՆԻՒՈՐԱԿԱՆ ԽՆԳԻՐ. — Երրորդ յանձնախումբը, որուն կը նախագահէ Վոնքոլ, կը զբաղի հակադիւնորական խնդրով:

ՎԱՅԵԱՆ (Ֆրանս.) կառաջարկէ մասնախումբ մը նշանաւել ընդհանուր առաջարկութիւն մը բանաձևելով ներկայացնելու: Ռաբէք (Լեհ.) կը յարձակի Ռայխստագի խմբին վրայ որ գերման կառավարութեան կառաջարկէ գինաթափութեան վրայ վիճաբանիլ: Բէր-Հադլի կառաջարկէ սրտեւրադի ժամանակ զործադու ընել: Լըզլէր (Գերմ.) Ռայխստագի բանաձև խմբէն զրբը պաշտպանելով կ'ըսէ թէ այն "կացնիւմ է գինաթափութիւնը" և կը պահանջէ համաձայնութիւն նախ և գինաթափութիւն յետոյ: Երկար վիճաբանութենէ յետոյ երեք հողիններէ բաղկացած մասնախումբ մը կազմեցաւ բանաձև մը շարադրելու համար:

ԳՈՐԾԱՌՈՐԱԿԱՆ ՕՐԷՆՍԴՐՈՒԹԻՒՆ. — Չորրորդ յանձնախումբը մասնաւոր կերպով զբաղեցաւ ԱՆԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ լուրջ խնդրով: Նախ քանի մը ճառախօսներ պարզեցին բոլոր այն կէտերը, որոնց կը յարին զանազան կուսակցութիւնները: Անգլիացի ներկայացուցիչները կը պնդեն որ անգործութիւնը ապահովի Արհեստակցական Միութիւններու կողմէն: Մասնախումբէն մը կը յանձնի վերջապէս ղեկուցագիր մը պատրաստելու խնամքը:

Միւլտիպլիկացի Չորրորդ յանձնախումբին վիճաբանութիւններուն առարկայ գործաւորական ուրիշ կարևոր խնդիր մը՝ Ընկերվարական Միութիւնը: Մեծ և հրաբուրբ վէճ մը սկսաւ Ընկերվարական Միութեան մասին՝ բոլոր այն երկիրներու համար, ուր ընկերվարական կուսակցութիւնները տակաւին բաժան բաժան են, և որուն կը մասնակցին Ֆրանսայի, Անգլիոյ, Միացեալ-Նահանգներու, Լուքսեմբուրգի և Զիլլերիոյ ներկայացուցիչները: Պոլլուի (Ֆրանս.) յոյց կուսայ Ամստերդամի Կոնգրէսէն ի վեր, կուսակցութեան տարած բարոյական և նիւթական յաղթանակները՝ շնորհիւ միութեան, և կառաջարկէ բանաձև մը ի նպաստ միութեան որ մեծ ոգևորութեամբ կը քննարկուի:

ՋԱՆԵԱՆ ԱՌԵԱՐԿԵՆՐ. — Յանձնախումբին առաջին նիստին իսկ քանի մը ճառախօսներ կառաջարկեն նախ Միջազգային Բիւրօի քննութեան ենթարկել, բոլոր այն խնդիրները, որոնք նախօրոք անոր ներկայացուած չեն, ուստի և չեն մտած Կոնգրէսի օրակարգին մէջ. սակայն յետոյ կ'որոշուի վիճաբանութեան նիւթ ընել զանոնք: Եւ այդպէս, Յանձնախումբը բոլոր մը կը քննարկէ ուստի կառավարութեան Պարսկաստանի գործերուն միջամտելուն դէմ: Յետոյ հետաքրքիր վիճաբանութիւն մը կ'սկսի Բաղքանեան պետութիւններու դաշնակցութեան մասին կը բողոքի Թիւրքիոյ մէջ Արհեստակցական

ներուն: Յետոյ Կոնգրէսը քւէարկեց — բացի սակայն անգլիայիներէ և քանի ճը փրանսացիներէ — Հետեւեալ որոշումը. Անգործութեան Համար:

«Կոնգրէսը կը հաստատէ թէ, անգործութիւնը անբաժանելի է գրամատիրական արտադրութեան ձեւէն և միայն անոր հետ պիտի անհետանայ: Նկատելով, որ բնէն, որ ի՛նչ ալ որ ձեւնարկւի այս ուղղութեամբ, միայն ժամանակաւոր սփոփանք մը պիտի հայթայթէ. Կոնգրէսը կը պահանջէ ապահովութիւն մը՝ որուն ծախքերը հոգաւոր են արտադրութեան միջոցները գրաւողները և որուն վարչութիւնը պիտի յանձնւի գործաւորական կազմակերպութիւններուն:

«Աշխատաւոր դասակարգին ընտրեալները պարտաւոր են հանրային իշխանութիւնէն պահանջել՝

1.—Անգործութեան ճշգրիտ և կանոնաւոր վիճակագրութիւնները.

2.—Բաւականաչափ հանրային կարեւոր գործերու կատարումը, ուր անգործները պէտք է վճարւին՝ գործակցական միութիւններու որոշած սակով.

3.—Ճգնաժամերու միջոցին, Անգործութեան սընտուկին՝ արտակարգ նպաստներ:

4.—Աշխատանք հայթայթող բիւրօներ և անոնց նըպաստ, ուր գործաւորներու բոլոր ազատութիւնները և շահերը յարգւին. և գործաւորական Արհեստակցութիւններու օժանդակութիւնը անոնց համար.

5.—Աշխատանքի ժամերուն նւազումն օրէնսդրութեամբ և կամ, սպասելով որ Անգործութեան դէմ ընդհանուր նպաստը՝ օրէնսդրութիւնը իրականանայ, հանրային իշխանութիւնները պարտաւոր են նպաստներով քաջալերել Անգործութիւնը ապահովող սնուկները. բայց այս նպաստները պարտաւոր են յարգել Արհեստակցական միութիւններու կազմակերպութեան ինքնավարութիւնը:

ՁԱՆԱԶԱՆ ԱՌԱՋԱՐԿՆԵՐՈՒ ՄԱՍԻՆ. — Հինգերորդ Յանձնախումբը կը ներկայացանէ Կոնգրէսին իր որոշումները, որոնք աննկարագրելի ոգևորութեամբ՝ կը քւէարկւին բոլոր ներկաներէն: Առաջինը՝ կը հրաւիրէ բոլոր ազգերը իրենց ընկերակցական կուսակցութիւնները ծիսցնել ինչպէս Փրանսայի մէջ. երկրորդը՝ կը բողոքէ ծախսն պատժին դէմ և կը հրաւիրէ բոլոր ընկերակցականները մաքաւիլ անոր ջրնջման համար. երրորդը՝ կը բողոքէ Ճաբոնի և Արժանաւոր հայի ընկերակցականներու, իրենց սեփական կառավարութիւններէն կրած զրկանքին ու հալածանքին դէմ. չորրորդը՝ կը երկտաւարդ-Թուրքերու հակա-դէմօկրատական քաղաքականութեան դէմ կը բողոքէ: Հինգերորդը՝ ուստի կառավարութեան Պարսկաստանի մէջ բռնած ընթացքին դէմ. վեցերորդը՝ ի նպաստ Բալքանեան դաշնակցութեան. եօթերորդը՝ կը շնորհատրէ սպանական ժողովրդի շարժումները. ութերորդը՝ կը Արհեստակցութիւններու Միութիւնը կը ծաղկէ. . . և այլն: Բայց պէտք է ծանաւոր կերպով յիշել ֆրանսացի պատկերակներու կողմէն ներկայացւած բողոքը՝ որ խափել կը դատարարէ ֆինլանդիայի ազատութիւններու բռնաբարումը՝ ուստի բռնակալութեան կողմէն. ֆինլանդացի պատկերակ մը բռն կը բարձրանայ ֆինլանդացի ժողովուրդին և իր կողմէն շնորհակալութիւն յայտնելու ֆրանսացի ընկերներուն. . . այս միջոցին ամբողջ Կոնգրէսը, կարծես աներեւոյթ զսպանակէ մը մղած, օտքի կելլէ իր համակրութիւնը յայտնելու. ֆինլանդացիներուն և կարծես ազատութեան արձանին տուջ երգելու տոնակախ եղած ժողովրդական իրաւունքները բռնութեան ձեռքէն նորէն կտրելու. . . ապաւորութիւնը անձուանալի է:

Եւ ահա այսպէս վերջացաւ Կոպէնհագի Բնկերակցական Միջազգային Կոնգրէսը: Առաջիկայ ընկերակցական Միջազգային Կոնգրէսը տեղի պիտի ունենայ 1913-ին, Վիեննայի մէջ:

Մ. ՍԱԴԱՅ

ԹԻՒՆԱՆՅ ԿԵԱՆՔԷՆ

Միզհաթեան Սահմանադրութեան վերահաստատումէն յետոյ կապաւելինք, որ թրքահայ բազմաչառք ժողովուրդը քիչ շատ ազատ շունչ քաշելով և իր բոլոր ոյժերը լարելով՝ նւիրուէր իր ազգային-կուստուրական հաստատութիւններուն, որպէսզի նոքա աւելի կանոնաւոր, աւելի բարգաւաճ վիճակ ստանային: Բայց, ցաւալի է արձանագրել, որ վերջին երկու տարիներու ընթացքին, թրքահայ բազմաչառք վերաշինութեան գործը չափազանց դանդաղ կերպով յառաջ գնաց և մենք չունեցանք ո՛ր և է զգալի յառաջադիմութիւն:

Պատմութեան ընթացքին, Տաճկաստանի մէջ ապրող հայ ժողովուրդը յաջողած էր ձեռք բերել մի Սահմանադրութիւն, որ իր զլխաւոր գծերով իրաւունք կուտար անոր՝ ինքնավարօրէն վարելու իր ազգային ներքին գործերը: Դժբաղդութիւնը հոն է, սակայն, որ Ազգային Երեսփոխանական ժողով կոչւած հաւաքական մարմինը, իր ամբողջութեամբ, չկարողացաւ կանգնել ցանկալի բարձրութեան վրայ: Մէջտեղ ինկան ինքիկաններ, փառասիրական ձգտումներ ունեցող անհատներ, ափերիսթներ և քարիէրիսթներ, որոնք իրենց անորակելի արարքներու թատերաբեմ դարձուցին Ազգային այդ Տունը, ուր փոխանակ շինիչ ատենախօսութիւններու, սկսան լսել գոհակ ճողոմաբանութիւններ, հայհոյանքներ, և վերջապէս, զաղափարական ազատ պոչքարի տեղ սկսաւ խաղալ մարդկային մտքի ազատ թռիչքը կաշկանդող սօփան:

Մենք, ուրիշ անգամաւ թողով ընդհանուր խընդիրներու պարզաբանելը, այս անգամ, սակայն, լուրթեամբ չենք կարող անցնիլ Դուրեան պատրիարքի բռնած դատաւարտելի զիւրքի վրայէն, Դուրեանի, որ շնորհիւ իր ապիկարութեան, զրօյլ հաւասարեցուց հեղինակութիւնը ա՛յն գահին, որու վրայ բազմած էին երբեմն Վարժապետեաններ, Խրիմեաններ և Իզմիրլեաններ:

Դուրեան իր Տեղապահութեան օրով ցոյց տուաւ կատարեալ ապիկարութիւն: Եւ կորովաժողովուն ունեցող Ազգային ժողով մը Տեղապահ Դուրեանի այդ ժամանակաւ ցոյց տուած գործունէութեան աստիճանաչափէն Հեշտութեամբ պիտի կրնար հետեւցնել, որ անոր մէջ կը բացակայէին ա՛յն բոլոր յատկութիւնները, ինչ որ պէտք էր ունենար Հայոց Պատրիարքը, իբրեւ նախագահ Դործաւոր Իշխանութեան: Ազգային Երեսփոխանական ժողովը, շացած Դուրեանի »զրապէտ«-ի համբաւէն, իր քեզն կեղրոնացուց անոր վրայ, և այսօր չարաչար կը տուժէ իր գործած սխալին համար: Իր պատրիարքութեան առաջին օրերուն մէջ իսկ, Դուրեան, իր հետեւած տարտամ, երկրիմի և անվրձնական քաղաքականութեամբ եկաւ անգամ մըն ալ

Հաստատելու, որ ինքը բոլորովին անարժան էր այդ ամթոռին: «Դրապետ», «Հեղահամբույր» և «Հայրախոս» ըլլալը դեռ ևս բաւական չեն հոգեւորական մը Պատրիարքական ամթոռը բարձրացնելու: Վարչական կարողութիւն, Հաստատուն կամք, անհատականութիւն և որոշ ուղղութիւն ազգային խնդիրներու հանդէպ, — ահա՛, թէ ինչ յատկութիւններ ունենալու է Պատրիարք մը, որը ունի ա՛յնպիսի իրաւունքներ, որ ոչ մէկ Հայ չունի, և կրնայ մեծ ծառայութիւններ մատուցանել իր ազգին, եթէ նա օժտւած է մեր ակնարկած յատկութիւններով: Սակայն, նոյն այդ յատկութիւններն էին, որ կը պակսէին Դուրեանի քով: Եւ շնորհիւ այդ հանգամանքի, այսօր պատրիարքական վարկը ա՛յնքան ինկած է, որքան որ չէր ինկած ոչ մի Պատրիարքի օրով:

Ներկայիս, երբ ժէօն Թիւրքերը ո՛չ մի միջոց չեն խնայեր և ամէն առիթէն կօգտւին, որպէսզի Հարւածեն Հայ Ազգային Սահմանադրութիւնը, պեն Պատրիարքարանի Հեղինակութիւնը և բռնաբարեն Հայ Ազգի իրաւունքները՝ յա՛նուն անւանական ազատութեան, պիտակ Սահմանադրութեան և կեղծ եղբայրացութեան, իր պաշտօնի պատասխանատւութիւնը ըմբռնող Պատրիարքէ մը կը պահանջէր լրջմտութիւն մօտիկնալ խնդիրներուն, որ Հակառակորդներու ձեռքը զէնք չի տրւէր: Եւ մենք տեսնք, թէ ինչպէս Դուրեան, առանց չափելու և կշռելու իր արարմունքի հեռեանքը, և Հակառակ Հնչակեան Հեռատես վարիչներու տւած խորհուրդներուն և նախապուշտացումներուն, տւաւ իր հրաժարականը: Ինչո՞ւ, — որովհետեւ որոշ խմբակ մը իրեն աջակցէ էր թերադրած: Եւ յետոյ, քանի մը օր չանցած, նոյն այդ խմբակը կառաջարկէր Դուրեանին՝ առանց դրական բաւականութիւն ստանալու յետ առնել իր հրաժարականը: «Անբախիր» Պատրիարքը, մէկ քանի շաբաթաց տատանուէն յետոյ, սուս փուս վերադարձաւ Գոթ Գալու՝ կորաբաժակ և վարկաբեկած:

Այդ տխուր դէպքէն յետոյ, այլևս Պատրիարքը դարձաւ գործիք այդ խմբակին ձեռքը—որը իր կարգին գործիք էր դարձած իթիհատականներուն — որ ինքզինքը կը յայտարարէր «Հայ Ազգի ներկայացուցիչ» (°) և կը ցանկար որ Հայ Ազգն ալ իր մօլ միացն արտայայտի: Պատրիարք մը, որ ներկայացուցիչն էր ամբողջ Թրքահայերուն, ինչպէս նաեւ ա՛յն Հաստատութեան, որ կը կոչւի Ազգային Երեսօխտական Ժողով, իր ունեցած իրաւունքներովը պէտք է անողորմէն պաշտարէր աջակցի յաւակնոտութեան մը դէմ: Դուրեան ոչ միայն չ'պաշտարեցաւ, այլ

ընդհակառակը, իր ամենօրեայ կարգադրութեամբ ոյժ տւաւ այդ խմբակի ազգամիտ գործունէութեանը:

Երբ Հայ Ազգային զանազան Հաստատութիւններ կը կուէին այդ խմբակի դէմ, որու անդամները, իբրեւ ուսուցիչներ, թաղ. խորհրդի անդամներ և այլն, ակնյայտի զեղծումներ կը գործէին, Դուրեան ո՛չ միայն կը պաշտպանէր այդ զեղծարարները, այլև կը պաշտարէր այդ զեղծումները մատնանշողներուն դէմ: Դուրեանի ապիկարութեան ա՛մենամեծ փաստը ա՛յն եղաւ, որ երբ իր իսկ աչքին առջև վարչութեան տտեսապետի զլուխը պատուեցաւ խմբակի անդամներէն մէկի սօփալա՞վ, տւաւ կեղծ հրաժարական, սրտաճառաբանելով թէ ինքը իր իշխանութիւնը կը հասկնայ բարոյական իրաւասութեան սահմանին մէջ: Եթէ, ինքը իրօք, իր իշխանութիւնը աջակցէ կը հասկնար, ինչո՞ւ ուրեմն չէր կուէր ա՛յն անձնաւորութեան և ա՛յն խմբակի դէմ, որոնք բարոյական իրաւասութեան սահմաններէն դուրս գալով կը խօսէին սօփալա՞վ իրաւասութեամբ: Դուրեան, փոխանակ սօփալա՞ն դատապարտելու, նոյն այդ սօփալա՞ին կը կոթնէր իր իշխանութիւնը պահելու համար:

Այս բոլորէն վերջն ալ նոյն սօփալա՞ններուն կոթնած ԽԱՓԱՆԱՐԱՐ դերի մէջ է մտած Դուրեան, այսինքն ա՛յն մարդը, որ Աշրգեանի տխուր առաքեալն էր եղած Սուլթան Համիտի «Հայրախոս» կառավարութիւնը ջատագովելու ընդդէմ Հնչակեան շարժումներու: Երբ Աշրգեանը բանտէն արձակւած Հնչակեաններուն «հրաժարիմք ի ստատանայէ» ըսել կուտար, Դուրեան Արտասահման կուգար որպէսզի նոյն այդ գաղափարները հոն ալ տարածէր: Այդպիսի տխուր առաքեալի մը ուրիշ բան չի մնար, եթէ ոչ օր առաջ քաշուելով Արմաշ, կամ այլուր, անգիտակից մամուլի իրեն վերադրած «անբախիր» կեանքը վաւեր, որովհետեւ ինքը համոզւած ըլլալու է, որ Չեմ-Քիմ ԿԱՅ, որ թոյլ չ'պիտի տայ իրեն՝ մինչև վերջ առաջ տանիլ իր շահատակութիւնները: Ա՛յն ձեռքը, որ ստիպեց Դուրեանը թողուլ Արտասահմանը և Սուլթան Համիտի հովանաւորութեան տակ գտնել իր պահովութիւնը, նոյն այդ Չեմ-Քիմ կըսէ իրեն թէ ԲԱԽԱՆ և, ՉԱՓԸ ԱՆՅՈՒՑԻՐ:

Բ. ԳԱՐԱԶԳԱՏ

Թ Ղ Թ Ա Կ Ց Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

ՊԵՏԱԿԱՆ ԴՈՒՄԱՆ

Սկսուեց Պետական հոկտեմբերեան ձեռնամուխութիւնն ունեցող Դուռնայի Դ. նստաշրջանը:

Ի՞նչ է խոստանում նա անել: Ի՞նչ նոր օրէնքներ պիտի տայ նա երկրին: Ի՞նչ բանի են սպասում լայնածաւալ Ռուսաստանում տարող միլիոնաւոր ժողովուրդները:

Նախ ի՞նչ տուեց նա որանից առաջ իր գոյութեան տես-
դութեան ամբողջ երեք տարում, իր երեք նստաշրջաններում:

Ա. և Բ. նստաշրջաններում նա եկաւ սրբագործելու Ստոյկ-
պինի կառավարութեան իւրաքանչիւր վայրագութիւնը, ապա
նա իր հիացումը յայտնեց երկրի այլեւայլ մասերում բարձ-
րացած կախաղանների հանդէպ: Ընդարձակ Ռուսաստանը
ապրեց նրա աչքերի առաջ սարսափի ու արկնահեղութեան
մի կեանք և նա չզլացաւ իր անգամների ձեռնամուխութեան
ձեռքերն ալ թաթախել արեան մէջ: Եւ իր դործունէութեան
առաջին երկու տարում նա տուեց Ռուսաստանին միակ կեն-
սականութիւն ունեցող օրէնքը, այն է, Նոյեմբեր 19-ի կաշ-
տերական ուկագով գիւղացիներին համայնքներից դուրս գալու
օրէնքը, որ գալիս էր մի կողմից միջոցներ տալու ձեռն կալ-
ւածատէրերին ու ազնուականներին իրենց կալուածները գիւ-
ղացիներին փոքրիկ հողաբաժիններով աւելացնել, միւս կողմից
էլ նոյն գիւղացիներին միջոցներ էր տալիս որոշ չափով ա-
զատօրէն օգտուելու իրենց հողերից ու նոյն հողերը կարգա-
դրելու իրենց ցանկութեան համեմատ:

Երկու տարուայ ընթացքում Պետական հոկտեմբերեան
Դուռնան հարիւրաւոր ընտանիքի դէմ միայն մի պլիւս ունե-
ցաւ: Աւելի ճիշդը իր գոյութեան առաջին երկու տարինե-
րում նա չկատարեց մի օրէնսդրական դործ, չքուէարկեց մի
օրէնք, որ բացի Նոյեմբեր 9-ի օրէնքից, որ երկրի և ժողո-
վուրդի համար հիմնական ու տեսական ձեռն ազդեցութիւն
ունենար կամ կոչուած լինէր փոխելու ներկայ քաղաքական
իրաւակարգի և տնտեսական պայմանների այս կամ այն մասը:
Նա այդ երկու տարում հանդիսացաւ երկրի համար աւելի
շատ մի չ է զոք ու թ ի ւ ն քան մի ա կ տ ի ւ ու թ ի ւ ն:

Մինչդեռ բոլորովին այլ բան հանդիսացաւ նա իր երրորդ
նստաշրջանում: Նա գտաւ, որ երկիրը այլևս խաղաղուած
է, կրածօրան վերջ է դրել, յեղափոխութիւնը դադարել է,
հետեւաբար և՛ պէտք ունի նոր օրէնքների, այլևայլ բարենո-
րոգումների:

Եւ նա եկաւ իր բարենորոգիչ օրէնսդրական աշխատանքը
կատարելու: Կառավարութեան ներկայացրած իւրաքանչիւր օ-
րինագիծ նա յաճախ մի քանի ժամում էր քուէարկում: Որ-
պէսպէս արդիւնաբեր լինէին իր աշխատանքները, նա պար-
տաւոր էր շատ օրէնքներ քուէարկել կարճ ժամանակում: Եւ
նա քուէարկեց մէկը միւսից աւելի ու աւելի նշանաւոր օ-
րէնքներ, որոնք կոչուած էին երկրի տնտեսական ու քաղա-
քական պայմանների մէջ փոփոխութիւններ մտցնելու: Ամենից
շատ ուշադրութեան արժանի են "Տեղական ինքնավարու-
թեանց", "Հաշտարար դատարաններ"ի, "Ֆինանսական", "Կի-
րականօրէնքի հանգստի" և այլ նման օրէնքներ, որոնցից ամէն
մէկը ժողովուրդի առաջաւոր տարրերի ուշադրութիւնն էին
գրաւում և որոնք ամենից շատ աւելի պարզ կերպով երևան
բերին ռուս բնակչութեան, ձեռն կալուածատիրութեան, հո-
գեւորականութեան և ձեռն ֆինանսականների քաղաքական ձեռ-
տռումներն ու նպատակները: Հոկտեմբերեան Դուռնան իր խո-

կական դերումն էր: Նա իր ճշակած ու քուէարկած օրէնք-
ներով հանդիսացաւ պաշտպան Ստոյկպինի բէպրէտով և
պահպանողական քաղաքականութեան, ասպարէզ դուրս եկաւ
որպէս մի իսկական իմպերիալիստ և պանափիստ և, որ
զլխաւարն է, հանդէս դուրս բերեց իր ամբողջ ատելութիւնը
դէպի երկրի մէջ ռուս ձեռն ժողովուրդի հետ կողք կողքի ապ-
րող օտարազգի ժողովուրդները և թէ երկրի այլևայլ ղեկով-
րատիկ տարրերը: Նա ֆինանսական ինքնավարութիւնը խեղ-
ղեց, լեհական նահանգները ենթարկեց օրոտօքօք հողերու-
կանութեան, ռուս ձեռն կալուածատիրութեան և չինովնիկու-
թեան ուժեղ հովանաւորութեանը, սրբագործեց ղեկավար նա-
չայնիկների դեմ Ալեքսանդր Գ.-ի օրերից ձեռք բերած մի-
ջամտութեան իրաւունքը տեղական ինքնավար մարմինների
գործերին, ձեռն վարի քուէարկեց բանալին ու նաւատորմիդը
ուժեղացնելու և այլ նման հաստատութիւններ ստեղծեց:

Մենք ուրիշ բան էլ չէինք կարող պահանջել նրանից:

Ի՞նչ է ներկայացնում Պետական Դուռնան իր այսօրուայ
կալմով, ի՞նչ է ներկայացնում նա իր այսօրուայ հոգեբա-
նութեամբ, ո՞վքեր են ղեկավարում նրա օրէնսդրական աշ-
խատանքները:

Երբեմն մէկ միմակ հոկտեմբերի 17-ի կուսակցութիւնը,
իսկ աւելի յաճախ միապետականների, հոգեւորականների, գիւ-
ղացիների և հոկտեմբեր 17-ի կուսակցութեան ներդաշնակ
բոլոր, որին երբեմն էլ միանում են լեհ, միւսիլման և գեր-
մանացի ազգայնականները, երբեմն և սահմանադրական-դէ-
մօկրատները՝ թէև այս վերջինները աւելի հազուադէպ պա-
րագանքուած:

Ռուսաստանը գտնուած է կապիտալիստական կարգերի
բացարձակ տիրապետութեան սկզբի օրերին: Թէև բնութի-
ւորաբար դեռ կատարեալ իր դոյութեան մէջ, բայց և՛ այնպէս
որպէս մի քանի տասնեակ տարիներէ ի վեր սկսել է հաշուի
առնել ձեռն արդիւնաբերողների հետզհետէ աճող ոյժը, ձեռն
կալուածատիրութիւնը թէև ասպարէզից չի հեռացել, բայց
հետզհետէ սեղի է տալիս Սեռ-Արդիւնաբերութեան առաջ,
որի ձեռնին է գտնուած այսօր մասամբ երկրի ղեկը: Հոգե-
ւորականութիւնը, որ բնութիւնաբար մի մասը թէև նոյնպէս
իր ուժեղ տիրապետութեան տակ է պահում միլիոնաւոր հա-
ւատացեալների խիղճերը, բայց և՛ այնպէս իբրև նոյն բն-
ութիւնաբար մի մասը կամենում է Սեռ-Արդիւնաբերողների
խաթրը չկտրել: Իսկ գիւղացիութիւնը, թէև շարունակ սո-
ված և վաշխաւունքների ու պետական պաշտօնեաների անյազ
ընչաքաղցութեան ենթարկուած, բայց բոլորովին անգիտակից
իրան սպասող ապագային, դեմ է բոլոր տեսակի սոցիալա-
կան ու քաղաքական բարենորոգումների, կամենում է իր այս-
օրուայ ունեցածը պահել միայն կառավարութիւնից շատ
չնչին մի օգնութիւն, մտատկարարական օգնութիւն աղերսե-
լով: Եւ այդ բոլորը, բնութիւնաբար ձեռն-կալուածատիրու-
թիւնը, ձեռն արդիւնաբերութիւնը, գիւղացիութիւնը և հոգեւո-
րականութիւնը ձեռք ձեռքի տուած աշխատում են մի տե-
սակ ինկերական կարգեր ստեղծել երկրի մէջ և այդ կար-
գերի վրայ յենուած յետաձգել իրենց տապալման օրը:

Իսկ ինկերական կարգերը կարող են յարատեւել մի
երկրում, երբ այդ երկրի ղեկավարատիկ տարրերը հեռու են
երկրի քաղաքական գործերին մասնակցելու դրութիւնից կամ
երբ նրա անդիտակից տարրերը այլևայլ կրօնական, ազգային
կամ ցեղային աններդաժողութեան շնորհիւ իրար փարատե-
լու, իրար կոտորելու են կոչուած և կամ նոյն անգիտակից
տարրերի ուշադրութիւնը ուղղուած են դէպի արտաքին խա-
բուսիկ յաղթութիւններ, փարթաժութիւն, շքեղութիւն: Ժողո-
վուրդի այլևայլ տարրերի իրարամերժ յարաբերութեանց շնոր-
հիւ միայն այսօրուայ տիրապետողները կարող են իրենց
դոյութիւնը պաշտպանել, ժողովրդի տղիտութեան շնորհիւ

է, որ այսօր նրանք ներկայանում են ժողովրդի աչքին որպէս խնամակալներ և բանակի ու նաւատորմի շնորհիւն է, որ այսօր ազգերն ու պետութիւնները ակնածում են իրարից:

Ֆինլանդիան, այդ փոքրիկ ու քաղաքակրթ երկիրը, որ բացառիկ օրէնքներով է կառավարւում և կառավարւում է իր ժողովրդի ներկայացուցիչների ձեռքով, ներկայանում է շահագործութեան ճի հարուստ առարկէ՛ղ բոլոր վերոյիշեալ տիրապետողների համար. միայնե՛րով նրան Ռուսաստանի հեռաբերական պիտի ուղղել նրան իր չինովնիկների վտճակով և պիտի կողոպտէ անխղճօրէն յօգուտ իր շահերի, հոգեւորականութիւնը իր միտօնէրական գործունէութեան առարկէ՛ղ պիտի դնի և իր հերթին պիտի շահագործի, ձեռնարկունաբերողները հետզհետէ քաղաքական այլեւայլ արգելքների շնորհիւ խեղդելով ֆինն արվեստագետներին իրենց համար ճի լաւ շուկայ պիտի պատրաստեն, ձեռնկալումները նոյնպէս իրենց ձշակած օրէնքների շնորհիւ անգոր դարձնելով տեղացի կարւածատներին պիտի յախշտակեն նաև նրանց ու ֆինն գիւղացիութեան ձեռնին դնում և կարւածները, իսկ խեղճ ու կրակ ռուս գիւղացիութիւնը՝ պիտի ազատուի ռուսական ընդհանուր բանակը պահելու համար իր վճարած տուրքի ճի ծախից՝, որպէս հաւատացրել է նրանց Ստոլպինը: Այլեւայլ ճիշտ օրէնքների շնորհիւ հայ, լեհ, ֆինն, միւսլիման և այլ փոքրիկ նախաձեռնողներին, նոյն իսկ ձեռնկալումները ձեռնարկելու առաջ արգելքներ յարուցանելով նրանք նոյնպէս ձառնում են իրենց նախաձեռնութեանց յաջողութեան նպատակով պայմաններ ստեղծել: Բացի այդ հետզհետէ զարգացող արվեստագետութիւնը և իր ընչաքաղց գործակատարն ու դաշնակիցը եղող բերօքրատիան պէտք ունեն շուկաների նոյն իսկ երկրի սահմաններից դուրս և ահա նրանց համար անհրաժեշտութիւն է ներկայանում ճի կողմից իշնել դէպի Արշիպեղագոս, երկրորդ կողմից դէպի Պարսից Սոց, իսկ երրորդ կողմից պահել Մոնղոլիան և Չինական լեռնապաշտի ճի ձեռնարկ: Դրա համար հարկաւոր է նախ եւրոպայում ուժեղ լինել, գրաւել եւրոպայում իրենց հարեան եղող ուրիշ ժողովուրդների սէրն ու համակրութիւնը: Եւ ահա այստեղից ծագում է պանդակիցը, այդ հրէշը որ կոչւում է դեռ երկար տարիներ վրդովել բաղանների խաղաղութիւնը: Եւ դրան իբր անմիջական հետևանք իմպերիալիզմը, նաւաճողական տենչը, ձգտումը, բանակը, նաւատորմիցը, որոնք անհրաժեշտ են նաև Պարսկաստանը, Փոքր Ասիան, Հայաստանի բարձրախաղաղ, կեդրոնական և արևելեան Ասիան խնամահանելու ռուսական տիրապետութեան առաջ: Այդ բոլորը պէտք է անել թէ՛ հոգեւորականների, թէ՛ չինովնիկների և արվեստագետների հացին իւր քսելու համար: Իսկ չինովնիկների ու հոգեւորականների ձեռն տատիճանաւորները ներկայանում են ձեռնկալում ձառնարկներ:

Եւ բնական է, որ երբ նոյնպիսի քաղաքական կամ անտեսական ձգտում իրականացնելու համար են դուրս եկել մարդիկ, նրանք պիտի ճիշտն դեմօկրատ տարրերին, պիտի խորթացնեն երկրի ձեշ իրար հետ ապրող ժողովուրդներին միմեանց հետ: Եւ ահա դրանց պատճառաւ և՛ երևան եկան այն օրէնքները, որոնք անցեալ տարի քուէարկութեան ներկայացուցին ու քուէարկութեան պետական Դումայի կողմից: Յիշեալ օրէնքներից գրեթէ ձեռն ամբողջ օրէնքն է նաև լեհ, գերման, միւսլիման ազգայնականների, երբեմն նաև սահմանադրական ռազմավարականների քուէներով: Բնական էր, որ լեհ, գերման ու միւսլիման ազգայնականները, որպէս նոյն ազգութեանց ձեռն կարւածատներութեան և ձեռն արվեստագետութեան ներկայացուցիչները, բացի ազգային ու կրօնական խնդիրներից, բոլոր սոցիալական ու քաղաքական խնդիրներում պիտի լինէին իրենց դատաւարականից ռուս պատգամաւորների

հետ, որովհետև ամէն ճի դեմօկրատական օրէնքի յետ մղում կամ ժողովրդական ուժի համերաշխ գործակցութեան արդիւնք յօգուտ իրենց էլ էր Լեհաստանում, Կովկասում կամ Լիթւանիայում, իսկ մանր և լնտելիկէնտ բուրժուազայի ներկայացուցիչ սահմանադրական-ռազմավարականները ճի կողմից աւելի ծայրայեղ դեմօկրատիկ տարրերից պաշտպանուելու և իրենց "ձեռներ" ի համակրութիւնը վայելելու համար երբեմն պիտի քննէին այդ ձեռներին: Ինտելիկէնտ ու մանր բուրժուաները ամեն տեղ, ուր բաւականաչափ ոյժ չէին ներկայանում դեմավարող հանդիսանալու համար միշտ քաշւում են "ձեռներ" ի կողմից: Այդ երևոյթը պիտի գոյութիւն ունենար նաև Ռուսաստանում:

Միակ կուսակցութիւնը, որ հոկտեմբերեան Դումայի բացման օրից մինչև այսօր, (ինչպէս նրանից շուտ և սրանից յետոյ էլ), ներկայացնում է ճի ոյժ, որ գնում է նախօրօք գծած իր շաւղով և արաճագծօրէն հակառակ Դումայի ձեռնաձառնութեան իմպերիալիստական ու հակաժողովրդական ձգտումներին, դա Ս. Դ. Կուսակցութեան պարլամենտական Ֆրակցիան է եղել, որ իր բոլորքի հուժկու ձայնը բարձրացրել և իր բոլորքը ներկայացրել է ամէն ճի օրէնքի քննութեան ժամանակ: Թէև ճի փոքրամասնութիւն, բայց նա արել է, ինչ որ պարտաւոր էր անել և կարողացել է գրաւել ժողովրդի ճի աչքի ընկնող մասի և գիտակից պրօլետարիատի ու շաղկապիւնն ու համակրութիւնը:

Սկսուեց իր չորրորդ նստաշրջանը: Ի՞նչ է կոչւում անելու Պետական Դուման:

Բնականաբար նոյնը, ինչ որ արել է առաջին երեք նստաշրջանում: Նա պիտի շարունակի իր գործը, միայն այն տարբերութեամբ, որ ֆինլանդական օրէնքի քուէարկութիւնից յետոյ անգոր դարձած հոկտեմբերեան կուսակցութեան տեղ, առարկէ՛ղ վրայ պիտի լինեն իբրև առաջնորդողներ նացիօնալիստները, որոնք ներկայացնում են ճի ձեռնաձառնութիւն, թէև ոչ պատկառելի, բաղկացած երէկի պրօգրեսիստների, հոկտեմբերեանների շատերից և մասամբ աջակողմեաններից ու գիւղացիներից: Դա պիտի լինի աւելի համերաշխ, աւելի սերտ կապերով կապւած աջակողմի հետ իր բոլոր ամբողջութեամբ, քան էին հոկտեմբերեանները անցեալ ձեշ տարւում, երբ նրանցից շատերը իրենց կուսակիցների ընդունած օրինաւորներին հակառակ քուէ տուին:

Իր Դ. նստաշրջանի առաջին նիստում Պետական Դուման ցոյց տուեց իր սովորական խաղաղութիւնը: Նա չուղեց պատուել յոռնկայա Ա. Պետական Դումայի, Ռուսաստանի ներկայացուցչական ժողովի նախագահ սահմանադրական-ռազմավար Ս. Մուրոմցևի յիշատակը, առարկելով, որ նա յեղափոխական էր և դատաւարաւորւած է եղել բանտարկութեան երբև Ա. Պետ. Դումայի նախագահ իր արած պետական յանցանքի համար: Ապա անցնում է իր սովորական աշխատանքին: Առաջին օրէնքը, որ ներկայացուեց նրա քննութեան, է "նախնական Կրթութեան" օրինաւորը, որ եկել է բոլոր օտարազգի երեխաներին սովորելու, որ իրենց անձանօթ պետական լեզուով սովորեն դպրոցներում իրենց դպրոց մտնելու առաջին օրից:

Բնական շարունակութիւնը անցած տարւում ձշակուած օրէնքների սոյն օրէնքը պիտի լինէր, որին պիտի հետևեն նման օրէնքներ:

Սպասել ուրիշ բան ներկայ Պետական Դումայից իրաւունք չունինք: Դիտակից պրօլետարիատը լաւ գիտէ այդ և յանձին իր ներկայացուցիչների պիտի միշտ նոյն բանը շեշտէ և պիտի հրաւիրէ ժողովրդի լայն մասսաներին չոգելու իր նրա գործունէութեամբ:

Շնորհաւորւած ենք մեր ընկերների Դ. անգամուայ մուտքը ծաւրկեան պարտից ներս: Թէև ճի փոքրամասնութիւն

որպիսին են նրանք, չեն կարող մեզ ցանկալի օրէնքներ ձեռնարկել կամ բուհարկել տար, բայց իրենց հետեւողական պայքարով, իրենց խիստ ու անկաշառ քննադատութեամբ պիտի կարողանան աւելի փայլուն գոյնեղել իվեր հանել մեծամասնութեան խնդիրաւորական ձգտումները ամբողջ էութիւնը և զգուհնք առթել դէպի նրանց գործունէութիւնը բոլոր ողջախոհ տարրերին:

Անհրաժեշտ է աւելի ու աւելի շատ նիւթ ու միջոց ծառայարարել մեր ընկերներին իրենց բաժին ընկած աշխատանքը Դուժաշու նպատակադարձար ու յաջող կերպով առաջ տանելու համար:

Իւրաքանչիւր գիտակից ընկերոջ պարտքը այդ է:

Թո՛ղ նայեցեալիստները անեն ինչ որ ուզում են, թո՛ղ նրանք այսօր խաղան ժողովրդի ճակատագրի հետ կամ ձգտեն դէպի նորանոր արկածախնդրութիւններ մղել երկիրը, թո՛ղ նրանք ճիշդն ու հարստահարեն իրենց ձեռնարկ օրէնքների միջոցով ժողովրդի ճիշդում գտնակողներին, բայց և՛ այնպէս չմոռանանք, որ նրանց Պետ. Դաւանից դուրս պիտի նետենք միայն և՛ միայն մեր ջանքերով, մեր գիտակցութեամբ, որից յետոյ միայն Պետական Դաւան մեր ներկայացուցչութիւնը կլինի: Զանազան այդ օրը արագացնել:

Գ. Ե.

ՆԱՄԱԿ ԲԱԳՈՒՆՆ

Լայնածառայ Ռուսաստանի Հասարակական կարծիքը յազույ խնդիրը ֆինլանդական հարցին է, որ նոր փուլի մէջ է մտնում ֆինլանդական ազգային արտակարգ Մէյճի Նիկոլա Բ կայսեր ուզադով արձակուելով:

Երբ իր Դ. հոտաշրջանի վերջին օրերին մի քանի բուհներին կայծ վիճաբանութիւնից յետոյ Պետական Դաւան օրէնքը դարձրեց Սառլիպիի կառավարութեան իրեն ներկայացրած ֆինլանդական օրինադիւր, գրանով մի անգամ էլ իր հաւատարմութիւնն ու հնազանդութիւնը ցոյց տալով նոյն կառավարութեան, ֆինլանդացիք առանց յազուելու, հանգարտօրէն կարգային իրենց ինքնավարութիւնը ոչնչացնելու կոչուող յիշեալ օրինադիւր օրէնքը դաւանաւոր ծախի և այնպէս ցոյց տալին, թէ այդ բանով իրենք բոլորովին չեն հետաքրքրուում: Զարեալ մոռանաւ յիշեցնել այստեղ միայն այն որ ֆինն ոսկրաւ-գեծօրատուայի պարագլուխներից մէկը այն ժամանակ յայտարարեց Պետերբուրգի ճամայի ներկայացուցիչներից մէկին, թէ "ֆինլանդացի պրօլետարիատը դիմէ իր արեան գնով ձեռք բերած ազատութիւնները պաշտպանել, նրան կը միանայ ի հարկէ և՛ ֆինն բուրժուական, որովհետեւ ռուս բուրժուարտայի ճիրանների մէջ ընկնող ֆինլանդիան բաւականաչափ միջոց չգիտէ տալ նոյն բուրժուազիայի նախաձեռնութեան ու ձեռնարկութեանց պարգայման: Մենք սովոր ենք Պետերբուրգից եկող իւրաքանչիւր հարուած ընդունելու կատարեալ սաւանութեամբ և նոյնպիսի սաւանութեամբ էլ պատասխանելու:"

Ընթերցողներին համար անձանթ չէ ի հարկէ այն, որ Սառլիպիի կառավարութիւնը իր ռուսացնելու քաղաքականութիւնը գործադրութեան գնելու համար Պետական Դաւան իրեն գործիք շինած անցեալ տարի օրէնքը դարձրեց "Լեհաստանում տեղական ինքնավարութիւն մտցնելու", "Գործակատարների կիրակնօրեայ հանգստի" և "ֆինլանդիան ընդհանուր Պետական Օրէնգրութեան ենթարկելու" իր օրինադիւրը, որ կոչոււմ էին միսթրիաններին, լեհերին և ֆիններին գրկելու նաև այն բիշ առանձնաշնորհումներից ու իրաւունքներից,

իւր, որ ունէին նրանք այլևայլ կայսերական ղեկընդործելու համաձայնութիւնների հիման վրայ: Ամենամեծ ոճիրը պաշտօնական Ռուսաստանը գործեց ֆինլանդիայի վերաբերմամբ նրան ընդհանուր Պետական Օրէնգրութեան ենթարկելու պատրուակով նրա ազգային ինքնավարութիւնը ու սահմանադրութիւնը նրանից խլելու վճիռը տալով:

Մեծ ու ազգայն Ռուսաստանի մայրաքաղաքից մի քանի վերտ հեռու գտնուող հարուստ ու փոքր ֆինլանդիան խլել էր Պետերբուրգի բուրժուարտների քունը: Նրանք չէին կարողանում նրա սահմաններում ապրող հարուստ ու աշխատասէր ժողովրդին էլ այնպէս թալանել, ինչպէս թալանում էին Մեծ Ռուսաստանի սահմաններում ապրող բազմամիլիոն ժողովրդին, և, որ գլխաւորն է, աշխարհի երեսին արտահանւած ապրանքներից ամենաազեղ ու զգուհի եղող չինովիսիները չէին կարողանում լու արժեքով ձախուել ազատասէր ինքնավար ֆինլանդիայում, մինչդեռ Պետերբուրգի պոլիտիկաները այնքան խնամինքն ունէին կերակուրելու կարօտ:

Եւ տեղի ունեցաւ ոճիրը, համաշխարհային զգուհի գրաւող ոճիրը, ձեռամբ Պետական Դաւանի նայեցեալիստ և միապետական անդամներ:

Ֆինլանդիան ընդհանուր Պետական Օրէնգրութեան ենթարկելու օրէնքի համաձայն՝ ֆինլանդիան չի ներկայանում այլևս մի ինքնավար երկիր, որի Ռուսաստանի հետ ունեցած միութիւնը անձնական է, և որ հաւատարապէս անկախ է, ինչքան անկախ է Ռուսաստանը, ինչպէս էր մինչև այժմ 19-րդ դարու սկզբներից սկսած, այլ կազմում է Մեծ-Ռուսաստանի մի մասը հպատակ նոյն Ռուսաստանին, օտարացեղերով բնակեցրուած և միշտ ենթակայ խակական ռուս մարդկանց անողորմութեանց: Մի խօսքով ֆինլանդիան կորցնում է իր անկախութիւնը և դաւանում է Լեհաստանի, Վոլիայի, Լիվլանդիայի, Թուրքիստանի և այլնի նման մի երկրի:

Երբ սրանից առաջ այդ ասում էին Պետերբուրգի բուրժուարտներին, նրանք պնդում էին, թէ իրենք ֆինլանդական առանձնաշնորհումներից ոչ մէկին ձեռք չեն մօտեցնում, մինչդեռ փաստը եկաւ մի քանի օր առաջ հակառակը պնդելու:

Ըստ ֆինլանդական սահմանադրութեան արաւարտութեան, կայսր Նիկոլա Բ.-ը իր ներկայացուցիչ ֆինլանդիայի գնեւերաւ-նահանգապետի միջոցով հրաւիրում է ֆինլանդական ազգային Մէյճը արտակարգ ժողովի՝ քննելու համար Պետերբուրգում ձեռնարկած ու ընդունւած ֆինլանդական օրէնքը: Մէյճը գումարում է Հէլսինքիօրում, ներկայ են բոլոր անդամները, ընդհանուր նահանգապետը բացում է յայտարարում Մէյճը յանուն ֆինլանդական իշխանի և նրա քննութեան է յանձնում ծանօթ օրէնքը:

Բայց ի՞նչպէս է յանձնում: Ըստ ֆինլանդական սահմանադրութեան և ռուսական կայսերական կառավարութեան ֆինն ազգի մէջ գոյութիւն ունեցող համաձայնութեան, ֆինլանդացի վերաբերող ամէն մի օրէնք պիտի յանձնուէր Մէյճին կայսեր անունով ու նրա ղեկերաւ-նահանգապետի միջոցով, մինչդեռ այժմ այդպէս չի լինում: Օրէնքը յանձնում է Մէյճին ռուս կառավարութեան անունով, գրանով ուրեմն Սառլիպիի կառավարութիւնը առանց ֆինլանդական Մէյճի համաձայնութիւնը առնելու վճռում է համարում ֆինլանդիայի միացման խնդիրը Ռուսաստանի հետ և ինքնիրան համարում է նաև ֆինլանդական կառավարութիւն sans cere-monie: Սառլիպիի կառավարութիւնը գրանով կատարում է իր խակական դերը: Ֆինն ժողովուրդը մոռնաւորապէս, Ռուսաստանի բոլոր ժողովուրդները ընդհանրապէս անկեղտ ըստպատում էին, թէ ինչ պիտի ասեն ֆինլանդական ժողովրդի ներկայացուցիչները: Յուզուել էին բոլորը: Հէլսինքիօրում մանաւանդ զապաղել էր սովորական կեանքը:

Ինչ որ պարտաւոր էր պատասխանել մի օրինասէր ու

պարտաճանաչ ազգային ներկայացուցչութիւն, նոյնն էլ պատասխանեց ֆինլանդական ազգային Սէյմը:

"Ապօրինի ձեռով և սխալ ճանապարհով է Հասել մեզ մեր քննութեան ենթարկելու համար մեզ ուղարկուած օրինադիրը, որա համար էլ մենք չենք կարող նրան քննութեան ենթարկել:"

Եւ օրինադիրը յետ է ուղարկուած պ. ընդհանուր-նահանգապետին վերոյիշեալ պատասխանով. պ. ընդհանուր-նահանգապետն էլ նոյնութեամբ թէ՛ օրինադիրը և թէ՛ պատասխանը ուղարկուած է Պետերբուրգ:

Ֆինն ժողովուրդը անվրդով ձեռնարկեց իր առօրեայ աշխատանքին: Ռուսաստանում ապրող ժողովուրդները հիացան: Միակ լուսաւոր փարոսը ռէակցիայի ներկայ մութ օրերում ֆինն ազգային ժողովի առնականութիւնն էր, որին ուղղուած են այժմ բոլորիս աչքերը:

Պետերբուրգում սակայն հանգիստ նստել չէին կարող: Նիկոլայ Բ.-ը ստորագրեց ֆինլանդական ազգային արտակարգօրէն գումարուած Սէյմի արձակուած և նրա տեղ նորի գումարման հրամանը: Այդ ձեռով են սահմանադրական երկրներում վարում միապետները, երբ իրենց կամքը բաղկեցրած ժողովրդի ներկայացուցիչների կամքի յետ է քաշուած: Այնպէս էլ քննականաբար պիտի վարուէր սահմանադրական ֆինլանդիայի մեծ-իշխանը: Միապետները յայտ ունեն գրանով իրենց հպատակ ու ենթակայ մի ժողովրդական ներկայացուցչութիւն ասպարէզ բերել և նրանց անել տալ ինչ որ ուզում են: Նիկոլայ Բ.-ը նոյն յայտ ունեցաւ, երբ արձակեց ֆինլանդական Սէյմը:

Պետերբուրգից արդէն ֆինլանդիա են հասել գաղտնի ստորկանութեան ազէնտների մի վոհմակ, որ նպատակ ունի պրոֆակցիայի միջոցով ֆինն ժողովրդին գրգռել իր իսկական ներկայացուցիչների դէմ: Հարկւր հազարաւոր բուլլիներ են դրուած նաև ֆինլանդիայի ընդհանուր-նահանգապետի արտադրութեան տակ կաշառելու համար ընտրողներին, որ իրենց քուէները ընտրութիւնների ժամանակ տան Ստոկխոլմի հաշոյակատարներին:

Այդ դէպքը ուռու բիւրօկրատիան դործածել է նախ, իսկ երբ իրան այդ յաջողութիւն չի տուել, իսկոյն անցել է պօկրօմների ու կոտորածների:

Արդեօք ի՞նչ հետևանք պիտի ունենան կառավարութեան ջանքերը կամ ի՞նչ պիտի լինի ֆինլանդական առաջիկայ Սէյմը, այդ մասին յաջորդ անգամ:

Բազու 24 Հոկտ. 1910

Վ. ԹՈՒՐԵԱՆ

Յ.Գ. Մեռաւ Բագրատի Դոյուխանովը, որին թաղելու և որի յիշատակը յաւերժացնելու համար ճանապարհապէս Բագրատի և ընդհանրապէս ամբողջ Կովկասի հայ բուրժուական արտադիր եղաւ մեծ գոհացութիւններ անելու: Կաթողիկոսը իր ներկայացուցչի միջոցով նախագահեց թաղման հանդէսին: Բոլոր "իսկական հայ մարդիկ" ողբացին "մեծ բարեգործի և ազնիւ հայու" մահը: Հանգուցեալին բնորոշելու համար մենք էլ մեր խօսքն ուղղում ենք ասել: Նա կաղծակերպեց "կանաչ հարկւրակ" անունով սրիկաների և մարդաստանների խուճըր, որ ստիկանութեան հետ ձեռք ձեռքի տուած կըլուում էր յեղափոխութեան դէմ: "Կանաչ հարկւրակ" ի գոյութիւնը հարկւրաւոր անմեղ մարդկանց ոչնչացման սլառաւոր դարձաւ: Դոյուխանեանի յարգողները նրա Ս. Թապէոս և Բարթէղոմէոս եկեղեցու շրջափակում թաղուած տեղի վրայ յուշարձան կանգնեցնելիս թո՛ղ չմոռանան վրան գրել մեր յիշած փաստը:

ՆՈՅՆ

ՆԱՄԱԿ ՌԱՇԵՆ

Պարսկաստանը ապրում է օրհասականի մի կեանք: Նա հիւանդ է, մահաճերձ, տխուր: Ի՞նչ է սպասում նրան վաղը՝ շատ դժուար է ասել: Գուցէ մի հայկական կոտորած, ապա և՛ Ռուսաստանի կողմից գրաւում, ապա և՛ բաժանում մի քանի պետութեանց մէջ: Կամ գուցէ մի երջանիկ վերածնութիւն և այնպիսի մի ապագայ, որ նախանձելի պիտի լինի բոլոր երկրների համար: Կան լուսատեսներ, որ յայտարարում են, թէ լոյսը արեւելքից, այն էլ Թէհրանից պիտի անցնի դէպի Եւրոպա, որ յոգնել է արդէն նոր լոյս ստեղծելուց, իսկ կան յուռետեսներ, որոնք պնդում են, թէ այս թըշուառ երկրը դեռ երկար կը խորխորի տղիտութեան մէջ:

Մենք վերապահելով ուրիշ անգամուայ մեր ատելիքը վերոյիշեալ հաւանականութիւնների մասին, մեր ընթերցողների ուշադրութիւնը հրաւիրում ենք այսօրուայ Պարսկաստանի ներկայի վրայ:

Ի՞նչ է այդ ներկան:

Շապուհների և Դարեհների հայրենիքը այսօր գտնուած է կառարեալ անիշխանութեան մէջ և ականատես է բազմաթիւ այլևայլ ձևի արեւմտահեղութեանց ու եղբայրասպան կռիւների: Աստղագիտական վրայ են ու գործում են ամենամեծ եռանդով իրար դէմ ցեղային կամ անձնական ատելութիւն ունեցող մեծ ու փոքր աւատապետներ կամ ցեղեր, կուռն են իրար հետ: Միապետի բացարձակապետութիւնը ապահովել կամ ոչոք բացարձակապետութիւնը աւատապետների հետ կիսել ձգտող խմբեր, իրար դէմ յանդիման կանգնած են զարթնող բուրժուական իր ո՛չ այնքան մեծ և քանդուելու դաւատարատուած աւատապետութիւնը իր բաւական մեծ զինուորական կաղծակերպութիւններով, ի վերջոյ մի շարք "լուսաւորում" մարդիկ կամենում են ազատել երկիրը վերոյիշեալ բոլոր ձևի շահագործողների ձեռից: Եւ ի լրումն ամենայնի մի շարք բազմաթիւներ պղտոր ջրում ձուկ որսալու ցանկութեամբ պաշտպան են կանգնում երբեմն կուռն այս կամ այն կողմերին ու թաղանթում, աւերում, տղբատաղում երկիրը անխնայօրէն:

Եւ մինչ երկրի ներսում գոյութիւն ունեցող անիշխանութիւնը և եղբայրասպանութիւնները՝ երկիրը դէպի սնանկութիւն են առաջնորդում, մեր սահմանակից պետութիւններն էլ իրենց ինտրիկներն են առաջ մղում: Լոյսոյն բուրժուական (ապատամիտ) միացած Պետերբուրգի բռնապետական բիւրոկրատիայի հետ նոյն անիշխանութիւնն ու եղբայրասպանութիւնները աւելի են քաջալերում, ջուրն աւելի են պղտորում, երկիրը ամպոտում, որպէսզի նոր փոթորիկ տառաքելեն առանց այն էլ տնտեսապէս ու ֆիզիքապէս արնաքամ եղած երկրի գլխին:

Յաւախն այն է սակայն, որ չկայ մի ուժեղ քաղաքական կաղծակերպութիւն կամ մի կամքի տէր անհատ, որ նկատելով երկրին սլառնացող վտանգը՝ նրա առաջը առնելու մասին մտածէր: Քաղաքական դատարարութիւն, քաղաքական հայեցակէտ, քաղաքական հոսանքութիւն ունեցող անհատների թիւը շատ քիչ է, նրանք էլ երկրից բացակայ: Իսկ իրենց ցեղային, անձնական կամ դատարարային կրքերով կուռքացած այսօրուայ քաղաքական գործիչներն էլ ոչինչ չեն տեսնում իրենց ցեղային, անձնական կամ դատարարային շահերից դուրս:

Պարսկաստանում կատարում է մի իսկական կոծեղիա, մի խայտառակ քաղաքական պրօցէս, որին բնորոշել շատ դժուար է: Բոլորը խօսում են սահմանադրութեան անունով, բոլորը հաւատացնում են, թէ իրենք են իսկական սահմանադրականները, թէ և իրականութեան մէջ ո՛չ մէկը չի հասկանում սահմանադրութեան ինչ լինելը: Յաւն է, որ

երկրում գերակշիռ ոչ թ կազմող մի զօրութիւն էլ չկայ, որին ենթարկուէին միւսները:

Արքայական բացարձակապետութեան կողմնակիցները դեռ չեն յանդգնում իրենց ամբողջ ուժով երևան գալ, նոյն բացարձակապետութիւնը իր միապետի հետ բաժանել ուզող աւատապետները ընդհարում են իրար հետ ցեղային կամ անձնական աստիճանների պատճառով, աւատապետական կարգերը կործանելու համար ասպարէզ դուրս եկող բուրժուազիան վեհերոտ է և դեռ չի կարողանում նոյն աւատապետների բարոյական հովանաւորութիւնից իրան ազատել և բաժանուած է այլևայլ փոքր ժառանգի, իսկ պրօլետարիատը անտարբեր է, նրա համար ամէն տեսակի տիրապետութիւն հաւատարապէս տանելի է, որովհետեւ նա դեռ չի զգում իր ոչ թը Աշխատաւորութիւնն էլ նոյնպէս անտարբեր, սակայն երբեմն բուրժուազիայի փէշից կպած քաղաքներում և աւատապետներին հետևող գիւղերում անգիտակցաբար ոչ թ է տալիս երկրի անիշխանական դրութիւնը երկարատե դարձնելու համար արուած ջանքերին:

Բնականաբար երբ բոլոր կուռող ոչ թերը գրեթէ հաւասար են իրար՝ դրա հետեանքը լինում է այն, որ ո՛չ մի կողմը չի կարողանում բացարձակ տիրապետող հանդիսանալ և ամենափոքր մի առիթ բաւական է, որ յաղթող ոչ թը յաղթելի վաղը:

Այսօրուայ կառավարութիւնը, որ յաղթող ոչ թի ներկայացուցիչն է, իրան շատ թոյլ է դրած և կարող է վաղը տապալուել: Արդէն օրհասականի մէջ է: Իսկ վաղուան կառավարութիւնը արդեօք պիտի կարողանայ իրան իր դրութեան մէջ ամուր դնել, այդ էլ դեռ հարց է: Իսկ նրան ո՞վ կը յաջորդի, արդեօք այսօրուանը, թէ մի երրորդ, այդ աւելի մեծ հարց է: Թէև պարզ է այն, որ ո՛չ մէկի տիրապետութիւնը երկարատե չպիտի լինի:

Ռաշա 21 Հոկտ. 1910

Գ. ԱՍՏԳՈՒՆԻ

ՔԱՂԱՔԱՅԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԿՐԷՏԷ

ՀնՁԱԿի անցեալ թիւով խոստացած էինք պարզել Կրէտական հարցի դարձեալ սուր հանգամանք ստանալուն բուն պատճառը, Երիտասարդ Թիւրքերու խողացած դերը, պաշտպան պետութեանց, և ի մասնաւորի, Գերմանիոյ և Աւստրիոյ բռնած դիրքը, ինչպէս նաև ա՛յն թէ՛ ի՞նչ կերպ կարող է ըլլալ այդ հրատապ ինդրոյ հաւանական լուծումը:

Ահաւորիկ կը կատարենք մեր այդ խոստումը:

Եւրոպական քաղաքականութեամբ հետաքրքրուողներու համար շատ պարզ էր, որ Կրէտական հարցը, վաղ կամ ուշ, պիտի դրէր դիւանագիտական սեղանի վրայ, քանի որ Համալսարանի ջերմ պաշտպան Վիլհելմը և իր դաշնակից Աւստրիան "չէզոք" դիրք բռնած էին այդ ինդրոյն հանդէպ իրենց վերապահելով իրաւունքը յարմար առեանին ներգործականի անցնելու, իսկ պաշտպան չորս պետութիւնները կը հետեւէին միշտ "գայլը կերակրելու եւ գառը ողջ պահելու" քաղաքականութեան:

Կրէտացիները, որ օգտուելով պաշտպան Պետութեանց այդ երկդիմի քաղաքականութենէն Կրէտէն Մայր Թունաստանին միացած յայտարարելով հազիւ իրենց վաղուց փայ-

փայած նպատակին հասած կը կարծէին, և պետութիւններն ալ եւրոպական զօրքերը կղզիէն ետ քաշելով լռելեայն իրենց հաւանութիւնը կուտային statu quo-ն խանգարող այդ արարքին, ահա՛, Պոլսոյ մէջ տեղի կունենայ պատմական ա՛յն մեծ և անակնկալ յեղաշրջումը, որուն սովորութիւն եղած է "Թրքական Անարին Յեղափոխութիւն" անունը տալ:

Մեծ Մարդասպանը՝ շնորհիւ իր հետեւած ներօնական քաղաքականութեան՝ Օսմանեան լայնածաւալ կայսրութիւնը կորստեան անդունդի ծայրը հասցնելէն յետոյ, երբ սարսափահար աչքերով տեսաւ, որ Բէլգիյի պատմական տեսակցութենէն յետոյ—ուր կը դարբնէր անդլօ-ուուսական անօրինակ մերձեցումը—օրերու ինդիւր էր միայն անջատուած Մակեդոնիոյ, որին պիտի հետեւէին, անտարակոյս, Հայաստանը, Արաբիան և Ալպանիան, իսկապարտութեան, զառանցանքի մը պահուն, աւերակոյտի վերածած Թիւրքիան վերակենդանացնելու ցնորքով, "Մահմանապետութիւն շնորհեցի" բառերը թրուցող իր պրկած շրթունքներէն:

Եւ ահա՛, յարութիւն առաւ 33 տարիներէ իվեր թաղած Միդհաթեան Մահմանապետութիւնը: Հրա՛ջ էր: Եւ այդ հրաճը համարեցաւ արդիւնք Ժէօն Թիւրքերու երկար տարիներէ ի վեր Համիտական ընթիմին դէմ մղած "յեղափոխական" պայքարի: Բայց, որովհետեւ քսաներորդ դարու մէջ ոչ ոք կը հաւատար հրաճը — առաւել ևս Ժէօն Թիւրքերը, որոնք ոչ մի կերպ չ'կարողանալով մեկնել այդ կատարած յեղաշրջումին իրենց վերագրելուն պատճառը, հետզհետէ քաշուելով եւրոպական քաղաքներէն, հասան Պոլիս, ուր օգտուելով տիրող մոլորիկ խանդավառութենէն, և մանաւանդ ժողովրդի սովորութենէն, հեշտութեամբ ձեռք անցուցին պետական ղեկը, իբրև իսկական հերմաներ թրքական ազատագրութեան:

Համիլաւմութեան փառած, վնասակար քաղաքականներով սնուած Երիտասարդ Թիւրքերը, սակայն, չ'կարողացան ըմբռնել իրերու կացութիւնը, չցուցադրեցին քաղաքական կորովաւորութիւն, չ'հետեւեցան կայսրութեան վերածնութեան հիմնական պայմանը եղող ներքին խաղաղարար՝ արտաքին հաշտարար քաղաքականութեան, այլ բոլորովին անձնատուր եղած ծայրայեղ շովինիզմի, հետզհետէ իրենցմէ պաղեցուցին և նոյն իսկ թշնամացուցին թէ՛ պետութեան այլացեղ տարրերը և թէ՛ նոր Թիւրքիոյ բարեկամ պետութիւնները: Երիտասարդները մասնաւոր հաճոյք մը զգացին Պուլկարիոյ Փէրտինանդ իշխանը թրքական նահանգի մը հասարակ փաշան անանեւելուն մէջ, մինչև որ այդ "փաշան" 1908-ի նոյեմբերին անկախութիւն հռչակելով դարձաւ "Պուլկարաց Ծար": Պուլկարիոյ օրինակին հետեւեցաւ Աւստրիան՝ իրեն վերջնականապէս միացած յայտարարելով Պոսնա-Հերցեգլը: Բիւլ յետոյ Կրէտէն իր յարաբերութիւնները բոլորովին խղելով Օսմ. կայսրութենէն՝ կը միանար Թունաստանին: Ալպանիան, Արաբիան և Մակեդոնիան կընդվզին նոր ընթիմի դէմ իբրև բողոք կատարած անլուր հարստահարութեանց: Ի վերջոյ Առանայի աշխարհաստան կոտորածը կուգար վերջնականապէս վարկաբեկել Ժէօն Թիւրքերը, որոնք եթէ ոչ զըրդոնները, գէթ լռելեայն քաջալերողները կը հանդիսանային այդ խժուժ ծարղին:

Թիւրքիոյ ժողովուրդը, որ հրաշքներու շարք մը կապաւսէր այս նոր առաքեալներէն, դժբախտութիւններու միայն սկիւնատեւ եղաւ: Բաւական չէր որ Պոսնա-Հերցեգլը, Պուլկարիան և Կրէտէն կը դադրէին ընդմիշտ Օսմանեան հող ըլլալէ, կայսրութեան ամբողջ շէնքը կապաւորաւ փլէխ: Դրամական տապալակը, այլապէս ցեղերու մէջ տիրող թշնամական ոգին, քաղաքագէտ, վարչագէտ մարդոց կատարեալ բացակայութիւնը, պաշտօնեաներու իրարու հանդէպ ունեցած անվստահութիւնը, և Ժէօն Թիւրք կառավարութեան կրած

գիւանագիտական պարտութիւնները այնպիսի քառասուն դրութիւն տակեցած էին, որմէ աղանելու համար խակալէս պէտք էր նոր հրաշագործութիւն մը ընել:

Երկուստարդ Թիւրքերու վիճակը օրհասական էր, իսկ "Առջը օրհասականք հզօրագոյն կուլին": Անոնց պէտք էր զոհ մը, որու արեան շնորհիւ կարողանային վերստին ձեռք բերել իրենց կորսւած պրէստիժը և գրաւել իսլամ տարրի վստահութիւնը:

Եւ այդ զոհը գտնւեցաւ յանձին Կրէտէի, որ զեռ նոր էր միացած Յունաստանին, իսկ Յունաստանը ո՛չ Պաւլարիա էր և ո՛չ ալ Ատտրիա: Պատերազմ մը Յունաստանի հետ պիտի ծափահարէր տգէտ ժողովրդի կողմէն, և խանդավառութեան այդ շրջանին երբ շօվինիզմը բացարձակ թագաւորէր Թիւրք տարրին մէջ, ծոռացութեան պիտի տրւեր Երկուստարդ Թիւրքերու գործած սխալներն ալ, երկրի խակական շահերն ալ:

Մինչ Կրէտէցիները կը պատրաստէին իրենց պատվաւորակները զրկել Աթէնք, Ժէօն Թիւրքերը Եւրոպական Պետութեանց ուղղւած բողոքներ խմբագրելով, ժողովրդական ցոյցեր կազմակերպելով և պաշտօններ սարքելով կոպալնային Յունաստանի դէմ՝ իրենց սրտի ամբողջ մաղձը անոր վրայ թափելու դիտաւորութեամբ:

Պաշտպան Պետութիւնները, երևոյթը փրկելու համար, Կրէտէի կառավարական շէնքերու վրայէն վար առնել կուտան յունական զօշախները: Կրէտէցիք կը մնան պաղարիւն: Երկուստարդ Թիւրքերը զինովնալով այս առաջին յաղթանակէն, և ծանաւանդ գերագրգռելով Կրէտէի մէջ պատահած երկու ծագմէտականներու սպանութեան պարագայէն, 1909-ի սեպտեմբերին հետեւեալ պահանջազէրը կը ներկայացնեն պաշտպան Պետութեանց.—

1.— Կրէտէն վերածել Օսմանեան պետութեան հարկատու ինքնաշարժ և անհանգի մը եւ դնել Մուշրանի անմիջական գերիշխանութեան տակ:

2.— Մուշրայի խորշը յսկայցնել իբրեւ կայսրան Թիւրքիոյ նաւաստան:

3.— Կողմի կառավարիչը պետութիւններու կողմէն առաջարկի, բայց պէտք է նշանակուի Մուշրանէն եւ շինի Զուլեթիայի կաւ Պեյնիֆայի:

4.— Կրէտէի Սահմանադրութիւնը ենթարկուի նորոնսիւ Ազգային Ժողովի վաւերացման:

5.— Կողմն, բացի ոսիկանութեան, ուրիշ զինեալ ոյժ չունենայ:

6.— Կրէտէի մահմետականները կախումն ունենան Շեյխ Իւլ Իսլամէն, իսկ քրիստոնէսները Կ. Պօլսոյ յոյն Պատրիարքէն:

Պետութիւնները, բնականաբար, կը մերժեն այս առաջարկները հետեւեալ պատասխանով 1909 զեկտեմբեր 9-ին.—

«Պաշտպան պետութիւնները չեն կարծեր քեւ այժմ յարմար ժամանակն է Կրէտէին վերջնական բեժիտ մը տալու: Միջազգային զօրեղան և անհանգիստ իրեր հանգամանակները չեն փոխւած, երբ ներկայ դրութեան շեղումներ նկատուին, պետութիւնները կրնեն ինչ որ պէտք է Մուշրանի գերիշխանութեան պահպանման ինչպատու:

Ժէօն-Թիւրքերը կը զիմեն Գերմանիոյ, բայց խորամանկ վիճելիքը անուղղակի կերպով կը հասկնան թէ՛ Գերմանիան թէ՛ իրաւունք չունի Կրէտական հարցին միջամտելու, բայց նա ալ միւս պետութիւններու նման ըստէն անյարմար կը գտնէ այդ խնդրով զբաղելու:

Քեանիլ և Հիւմի փաշաները խոհեմութիւն կը քարոզեն բայց իբրեւ անկարողներ, մէկը միւսի հակէն կը տապալեն:

Եւ Մեծ Վեզիրութեան կը հրաւիրուի Հագգը փաշան, որը հռովմէն մեկնած պահուն կը յայտարարէր թէ՛ «Եւ պատուաւ եւ Կրէտէն տալ մեզ արժանի գնով, այսինքն երկու դար պատերազմով»: Պետութեան մը ամենաբարձր պաշտօնին կոչուող անձնաւորութիւն մը երբ այսպիսի գրգռիչ խօսքեր կարտասանէ, բնաւ զարմանալի չ'պիտի ըլլար, որ մոլեռանդ և տգէտ խոժանը բոլորովին անձնատուր ըլլար ամենամայրայեղ շօվինիզմի և սուրբ պատերազմ յայտարարէր «անհաւատ» ներու դէմ:

Հագգը փաշայի այս յայտարարութեան կը յաջորդէ մոլեռանդ յարձակողական քաղաքականութիւն մը ընդդէմ Յունաստանի: Նախկին "Էվլէթ Էֆէնիօն"ի պարլամենտը, որ այժմ վերածւած է «Էվլէթ Կոմիտէ»ի Սենեակին, քանի մը ըստէն մէջ կը քէտրկէ վերակազմել հսկայ (•) նաւատորմի մը (փետրւար 2): Կը բացւի ժողովրդական հանգանակութիւն մը, որու արդիւնքով իբր հատարակ երկաթ ճախելու համար քաղաքէն դուրս ձգուած երկու անպէտք պաշտօններ կը գնուին Գերմանիայէն: Թիւրք շօվինիստ մամուլն ալ անման չի մնար այս թեթևաօրիկ արշաւանքի մէջ, և իր թիւ խմբագրականներով ա՛ւելի ու ա՛ւելի կը հրահրէ հեղհեղեղ պոռթկացող ամբողջային կիրքերը: "Միտթեան և Յաւաջըլիմութեան" Կոմիտէի օրգան «Թանին»ը, ահաւասիկ թէ ի՛նչ կը զրէր իր փետր. 6-ի համարին մէջ. — «Սոսմանեան բանակի վերստին Կրէտէն գրաւելովը միայն կարելի պիտի ըլլայ առաջքը առնել Յոյն-Թիւրքական պատերազմի մը»: «Թանին»ի այս պատգամները, ակնյայտնի էր որ ներշնչւած էին Կոմիտէի կողմէն, վառելի չորս օր յետոյ Բ. Դուռը կառաջարկէր պետութիւններուն՝ Կրէտէն վերածել Սոսմանի նման իշխանութեան մը, իբրեւ կառավարիչ նշանակելով թրքահայտակ քրիստոնէայ իշխան մը:

Կրէտէցիներն ալ, դժբաղդաբար, իրենց մէկ անտակտ վարձանքով իւղ քսեցին Երկուստարդ Թիւրքերու հացին:

Այս տարի Մայիսին բացւեցաւ Կրէտէի Երեսփոխանական Ժողովի 3-րդ նստաշրջանը այնպէս, իբր թէ լինէր Յունաստանի Պարլամենտը: Մահմետական պատգամաւորները, որոնք Յունաց թագաւորին հաւատարմութեան երդում չընելու համար անցեալ նստաշրջանին չէին մասնակցած, այս անգամ Պօլսէն իրենց արւած հրահանգի համաձայն կը մասնակցին Ժողովին՝ միջադէպ մը ծագեցնելու դիտաւորութեամբ: Երբ նախագահը կը կարգայ Ժողովի բացման հրովարտուիլ, որը սա բառերով կսկսէր՝ «Հէլլենաց թագաւոր Գէորգ Ա. անուանով...», մահմետական պատգամաւորները խոսիւ կը բողոքեն և կը պահանջեն որ իրենց բողոքը արձանագրուի: Անուհետեւ կսկի երդման արարողութիւնը, որ Կրէտէն ինքնավարութիւն ստանալէն իվեր մէկ քանի անգամներ արդէն կատարւած էր: Քրիստոնէայ պատգամաւորները կ'երգիւնէին՝ «Սուրբ Երրորդութեան անունով հաւատարիմ մնալ Հայրենիքին (Յունաստան) և մահմետական թագաւորին (Գէորգ Ա.), հնազանդիլ Սահմանադրութեան և պետութեան օրէնքներուն, խղճի մօտը կատարել իրենց պարտականութիւնները, և այլն»: Երբ կարգը կուգայ մահմետական պատգամաւորներուն, անոնցմէ մին, Նախ մէկ, սարքի կանգնելով ի դիմաց իր կրօնակից երեսփոխաններուն, կուգէ բողոք ներկայացնել այդ ձևի երդման արարողութեան դէմ, բայց քրիստոնէայ պատգամաւոր մը, Գաթալիանիս անունով, կայծակի արագութեամբ կը խոյանայ Նախ մէկի վրայ, կը խլէ բողոքագիրը անոր ձեռքէն, և կտոր կտոր կընէ գայն: Նախ մէկ բարկաճալք, կը բողոքէ յոյն պատգամաւորի այդ անպաշտ ընթացքին դէմ, սակայն ուրիշ քրիստոնէայ երեսփոխան մը, Մահմետալի անունով, ձեռքը խփելով Նախ մէկի բերնին, փիղբայկէս անկարելի կը դարձնէ, որ պէյը իր զգացումները արտայայտէ:

Մահճատական պատգամաւորներու վրայ գործադրւած այս ճնշումը, բնականաբար, պակասակէի է ամէն տեսակէտով, ազատ խօսքի բնաւարտութեան հրեշտակաւ Ազգային ժողովին մէջ մեծ սխալ ճնշ էր, որ նոյն իսկ քննադատ եղաւ իրենց՝ Կրէտէցիներու դատին: Կրէտէցիները, քանի որ ջախջախիչ մեծամասնութիւն կը կազմէին, վախճալու բան մը չունէին, ընդհակառակը շահ ունէին, որ մահճատականները ազատօրէն, նոյն իսկ հակառակ քրտատնեաներուն արտայայտին Ազգային ժողովին մէջ: Կրէտէցիները ինքնարդարացման համար, թէ և մէջտեղ կը քշեն այն փաստը թէ՛ մահճատական պատգամաւորները ժէօն Թիւրք կառավարութեան հետ համագործակցութեան մէջ են, բայց և այնպէս զա հերիք չէ զրկելու պատգամաւոր մը իր պատգամաւորական իրաւունքներէն: Միւս կողմէն, մահճատական պատգամաւորներն ալ իրենց դատը կորսնցուցին շնորհիւ իրենց հետեւած խարդախ քաղաքականութեան: Օրինակ, նոքա բողոքագիր մը կը ներկայացնէին Կրէտական Ազգային ժողովին, ուր իրենց ղեկավարութիւնը յայտնելէ յետոյ՝ ժողովը Յունական Պարլամենտի նման բացելուն համար, կը յայտարարեն թէ՛ երբեք չպիտի երգին Գէորգ Թագաւորի անունով, որովհետեւ իրենք կը ճանաչեն Սուլթանի գերիշխանութիւնը, քանի որ Կրէտէն կը վայելէ միայն Օսմանեան կառավարութեան կողմէն շնորհած ինքնավարութիւն մը: Բողոքագիր մէկ օրինակն ալ կը ներկայացնէին օտար հիւպատոսներուն, սակայն հոն "Օսմանեան կառավարութեան և պաշտպան պետութեանց կողմէն շնորհած" բառերը կաւեցնէին: Խարդախութիւնը երկուր չաւելց և քննադատը աւելի շուտ իրենք, մահճատականները, եղան:

Այս պայքարուն հետ գուրդնաբար հակահեղինակաւ աւելի ուժեղ պայքար մը կը վերակսի Թիւրքիոյ մէջ, այդ պայքարին կը ծանակցէին երեսփոխաններ, հոգևորականներ, ծածուկը, խուժանը, նոյն իսկ պաշտօնական անձնաւորութիւններ: Մեծ Եպարքոսը կը յայտարարէ Պարլամենտի մէջ թէ՛ "կառավարութիւնը ամէն զեղծ չ'պիտի թողու որ Կրէտէն Օսմանեան գահէն անջատուի": Այս թրքական նաւատորմը հրաման կտանայ Մարմարա մեկնել՝ ռազմափորձեր կատարելու համար: Իսկ "Թանին" չզոհմար այդ ռազմափորձով և կը պահանջէ որ, նաւատորմը Կրէտէ մեկնի, զրաւէ Սուտաի խորշը և "ապստամբ" Կրէտէցիները հնազանդութեան բերէ: "Թանի" որ, կըսէ շօյլէն թերթը, մեծ պետութիւնները չեն կրնար պաշտպանել մեր շահերը, Թիւրքիան կրնայ պաշտպանել զանոնք, և եթէ մեծ պետութիւնները կուզեն, կրնան երկրորդ նաւարինա մը ընել:

Մայիս 29-ին, Ահմէտ Բիգա պէյ Երեսփոխանական ժողովին մէջ կը կարդայ Կրէտէի մահճատական երեսփոխաններու կողմէն դրուած ինդրագիր մը, որու մէջ կըսէր թէ իրենց կեանքը վտանգի տակ է և թէ՛ Թիւրք տարրը, ներկայ պայմաններու տակ չի կրնար Կրէտէ մտնել: Բնթերցումէն անմիջապէս յետոյ, իթիֆհատական մնացուն մեծամասնութեան 200 անդամները, "Հայրենասիրական" անդուստը սեղողէ մը բռնած՝ Հարցապնդում կուզեն ընել: Իսկ Ալիայի երեսփոխանը կ'զգուշացնէ կառավարութիւնը, որ եթէ Կրէտական հարցը մնչև մէկ շաբաթ ի նպատակ Թիւրքիոյ լուծում չտանայ, իրենք Մարմարաի Ս. Դոշը պիտի պարզեն, պիտի ստապեն Դահլիճը և իրենց ձեռքով պիտի լուծեն Կրէտէի խնդիրը: Ուրիշ երեսփոխան մ'ալ կը հաւատարմացնէ Դահլիճը թէ՛ Օսմանեան բանակը կրնայ 8 օրէն Աթէնքը զրաւել: Եւ այս բոլոր արտաւայտ յայտարարութիւններն ու ցնդաբանութիւնները տեղի կունենան սահմանադրական երկրի մը Պարլամենտի մէջ ընդդէմ մի պետութեան, որու հետ պաշտօնապէս բարեկամական յարաբերութիւններ կը պահպանէին:

Պարլամենտի անդամներէն պակաս եռանդով չեն գործեր և՛ փաթթուածները, որոնք հոգևորականի բողոքի տակ՝ տեղէն խուժանը կառուցնողն են միշտ զէպի սպանանոց: 70 տարեկան իւլէմա մը սրտաւուչ կոչով մը կը հրաւիրէ բոլոր խօսաններն ու մոլանները, որ զան համախմբին իր շուրջը և միանալով իր արդէն կազմած 3000 հոգինոց կառավարութեան, լաւ դաս մը տան կեպիւր Կրէտէցիներուն և ցուցադրեն Շէրիաթի մեծութիւնը և խաւովութեան փառքը: Փանաթիք իւլէման իր խօսքերը աւելի ազդու ընելու համար կոչին մէջ կը յաւելու թէ՛ ինքը թողած և՛ ընտանիք, և՛ հարստութիւն, պիտի առաջնորդէ կառավարներու խմբին, պատանքը՝ վրին, սուրը՝ ձեռքին և զուրանը՝ կրծքին սղմած:

ՊՅՅՔՕԹ

Այս կտիւի Յունաստանի դէմ անմիտ պոչքօթը, որ առաջին անգամ բաւական յաջող կերպով փորձեցաւ Աւստրիոյ Հունգարիոյ դէմ: Պոչքօթի հերոսն ալ Սելանիկի բեռնակիրներու պէտ Բերիմ աղան է, որու կազմակերպութիւնը, անկախ կառավարութեանէն, կը գործէ Օսմանեան շահերու պաշտպանութեան համար (?): Բերիմ աղան լրտեսներ դնելով յոյն խանութներու շուրջը, անոնց յաճախորդները բռնի թիւրք առևտրականներու ծառ բերել կուտայ, խուժանը զըրգրելով յարձակիլ կուտայ յոյն խանութներու վրայ, զանոնք կտորեւ թափել և թալանել տալու նպատակով: Եւ Թիւրք խուժանը միշտ ոգևորւած կը գործէ երբ ԹԱԱՆԻ հօտը առնէ: Սելանիկի պոչքօթի յանձնախումբը քաղաքի պատերուն վրայ փակցնել կուտայ հետեւեալ յայտարարութիւնը՝ "Մենք կ'ըմացնենք իւրար աշխարհի, որ աչքերը պիտի հանենք բոլոր անոնց, որոնք Օսմանեան հողէն ափ մը զրաւել կը ձգալին: Մենք սրտած ենք պոչքօթը ընել յունական դրօշ կրող բոլոր նաւերուն: Բայց ասիկա բաւական չէ, պէտք է, իւրենք մեր յարաբերութիւնը և՛ Օսմանցի յոյներու հետ:"

Այս յայտարարութեան վրայ ոչ թէ միայն Յունական, այլ և՛ Ռուսական, Անգլիական և Ֆրանսական նաւերն ալ պոչքօթի կենթարկին, որովհետեւ կը պատահէ որ նաւերէն միոյն՝ նաւապետը, միւսին՝ գործաւորները յոյն կը լինին: Բերիմ աղան այնքան յառաջ կերթայ, որ ինքզինքը օրէնքէն վեր կը հռչակէ, ըստ կամս արտօնագրեր կը հրատարակէ և արտօնագրեր չունեցող խանութները բռնի ուժով փակել կուտայ: Խնդիրը կը հասնի հոն որ նոյն իսկ երեսփոխաններ կը գտնին, որոնք ոչ-թրքահայտակա յոյներու Թիւրքիայէն արտաքսումը կը պահանջեն: Ահա թէ ինչպէս կը հասկնան Մահճատարութիւնը Թիւրքիոյ մէջ: Պոչքօթը, սակայն, երկսայթի սուր մըն էր Բերիմ աղայի ձեռքին մէջ, որ կը սրահատէր թէ՛ Յունաստանի և թէ՛ Թիւրքիոյ շահերը, վերջինը առաւել քան առաջինը, վասնզի Թիւրքիան 13 միլիօն ֆրանքի արտածութիւն ունի Յունաստան, ընդդէմ 6 միլիօն ֆրանքի ներածութեան, այսպիսով Բերիմ աղայի և իւր հաւաններու կողմ հայրենասիրութեան զոհերը եղան դարձեալ Օսմանցիները: "Երիտասարդ Թիւրք" երու հովանաւորութեամբ կազմակերպւած այդ պոչքօթը ուրիշ նպատակ չունէր, եթէ ոչ բնաշնչել յոյն տարրը Թիւրքիոյ մէջ և հալածել Յոյն Թիւրքիայէն ալ դուրս: Ճիշդ և ճիշդ Համիտական քաղաքականութիւն: — Կտորեւ, թալանել, բնաշնչել միլիօնաւոր անհատներէ բաղկացած ժողովուրդ մը, եթէ նա յաճախ ձուլիլ Օսմանցիութեան մէջ: "Երիտասարդ"ները երկակալ յեղին մէկ հարւածով իրագործել ափ, ինչ որ Բռնապետութիւնը չ'կարողացաւ իրագործել երկուր տարիներու ընթացքին:

Եւ այդ բռնաշնչի ոճիւրը պիտի գործէր յանուն Մահճատարութեան, յանուն Ազատութեան և յանուն Եղբայրութեան:

"Երիտասարդ Թիւրքեր"ը տարւած այն սին յոյսով թէ՛

եթէ արտաքին պատերազմ ճը հրատարակի, ներքին ըմբոստ ապրիլը — Արաբներ, Ալբանացիներ, Տրիպոլիներ, Քիւրտեր և ներկայ ռեժիմի հակառակ թիւրքեր, պիտի բոլորին իրենց շուրջը, ամէն գնով կաշխատին պատրաստ ճը ստեղծել յառաջ բերելու համար Յոյն-Թրքական պատերազմ ճը: Բռնապետներու ժանգոտած սխտէսն է այդ, որ ներկայիս անգործածելի է, և եթէ փորձել, պիտի նշանակէ Թիւրքիոյ ճահը, վասնզի այն օրը, որ թրքական բանակը գրաւէ Թէսալիան, Պուլկարները շարժականութեան ճէջ պիտի դնեն իրենց բանակը և արշաւեն Էտերնէյի վրայ, Ասորիան պիտի գրաւէ Սէլանիլը, Խոսլիան պիտի իջնէ Ալպանիա, և Ռուսիան Սլաւիներու պաշտպանութեան պատրաստին տակ պիտի իջնէ պատերազմի դաշտը: Հետևանքը. — պիտի ըլլայ Թիւրքիոյ անջատումը: "Երկաթաբաղ"ները այսպէս կը հասկնան Թիւրքիոյ շահերը:

Վիճաբանութեան սիրուն համար ընդունինք պահ ճը թէ՛ ասանցմէ ոչ ճէկը պիտի պատահի, և Եւրոպական այն պետութիւնները որոնք ճիշտ առիթներ կստեղծեն իրենց ժանիքները աւելի խորը իրելու Թիւրքիոյ հիւանդ ճարմնոյն ճէջ, պիտի մնան անշահախնդիր չէզոքի զերբին ճէջ, Թիւրքիան ալ ճիս միակ պիտի կուի Յունաստանի դէմ: Ի՞նչ պիտի ըլլայ արդիւնքը, Կրէտէ պիտի դառնայ Օսմանեան հող, — ո՛չ, որովհետեւ Կրէտէն յաղթելու համար Թիւրքիոյ համար անհրաժեշտ է անենալ զօրաւոր նաւատորմ ճը, որ չունի, դրամ, որ դարձեալ չունի, և երկար տարիներ չպիտի ունենայ ալ, հարկաւոր է դիմանալ տարիներու կէրկլա պատերազմին, հարկը հազար զինուոր պահել կողոյն ճէջ, և այս բոլորէն վերջն ալ դարձեալ չ'պիտի կրնայ կողոյն բնակիչները կառավարել հակառակ անոնց կամքին: Ուրեմն ցնորք է Թիւրքիոյ համար իրեն ճիացնել Կրէտէն, խեղադարձիւն՝ բռնապետութեան շրջանի յոռի վարչութեան շնորհիւ արդէն ճեռքէ ելած հողի ճը համար թշնամացնել դրացի պետութիւն ճը, որու հետ բարեկամական յարաբերութիւն պահպանելը անհրաժեշտ է Թիւրքիոյ վերածնութեան գործի տեսակէտէն, աստիճանը շահիլ Օսմանեան քաղաքացի ճիլիօնաւոր յոյներու, գցել Թիւրքիոյ վարկը Եւրոպայի առաջ, և, ինչ որ գլխաւորն է, վասնզի նորոճին Մահմանադրութիւնը, և նոյն իսկ Թիւրքիոյ ամբողջականութիւնը:

Երկաթաբաղ Թիւրքիան արտաքին արկածախնդրութեան ճող պետութիւնները Գերմանիան և Ասորո-Հունգարիան են, որոնք իրենց հակա-Երկաթաբաղ անգուստ առեւտրութեան յագուրդ տարւ համար՝ օգուտեցան Կրէտէի Ազգային ժողովին ճէջ ճահճէտական երեսփոխաններու վրայ գործադրած բռնութեան ցաւալի դէպքէն և սկսան ճողեղին արշաւանք ճը պաշտպան պետութեանց, ճանաւանդ Անգլիոյ դէմ: Գերմանիոյ Արտաքին Գործոց Նախարարութեան բերան համարող Neue Freie Presse "Երկաթաբաղ Թիւրք"երու հասցէին ուղղած շողորթութիւ յղածն ճը ճէջ, իճիջի այցոց ստալէս կըտէ, — "Կիճանանք թէ՛ Անգլիոյ նոր թագաւորի ցանկութիւնն է, որ Կրէտական հարցը այնպիսի լուծում ճը ստանայ, որ Հելլենական գերդաստանի գրութիւնը ալ աւելի ապահովի: Սակայն Օսմանեան զինուորական և քաղաքային պարագլուխները հաշի առնելու են թիւրք ժողովուրդի զգացումները . . . Կրէտէն պիտի ըլլայ բաժինը անոնց, որոնք սրի ճայրով կը խլեն դայն Թիւրքիան չպիտի կրնայ վերստանալ Կրէտէն զիւնապիտակայն ճիջոցներով: Նա՛ ով չի կարող տիրապետել, իրաւունք չունի բան ճը յուսարու . . .": Նոյն ճաղով յուլածներ հրատարակեց նաեւ Cologne Gazette: Գերմանո-Ասորիական թերթերու այս գրութիւ յղածները նպատակ ունէին գերագրգռել Հնդկաստանի, Եգիպտոսի և այլ երկիրներու ճահճէտականներու ֆանատիկութիւնը ընդդէմ Անգլիոյ, որ ճիշտ բարեկամ եղած է Թիւրքիոյ: Եւ Երկաթ-

աբաղ Թիւրքիոյ շահերը կը պահանջէին, որ Անգլիան և Ֆրանսիան ճիշտ բարեկամ մնային իրեն: Դժբաղաւորիւնը հոն էր, սակայն, որ Հազար փաշայի Դահլիշին ճէջ կը պակասէին իսկական զիւնապէտներ: Եւ եղաւ, ինչ որ անխուսափելի էր: Թիւրքիան՝ շլացած իր զինուորական հանճարին ուղղած պլիներէն, թեքեցաւ իր թշնամիներու — Գերմանիոյ և Ասորո-Հունգարիոյ — կողմը, որոնց համար ցանկալի է ճիշտ Պոսնա-Հերցեգովինան պատառներ պոկել ճեր երկրէն, — Ալբանիայի և Թունուզի խնդիրներ յուլեց, երբեակ Համաճայնութեան Պետութիւնները արհամարհեց, Պարսկաստանի վրայ արշաւեց, Հնդկաստանին սպառնաց, Պուլկարիան թշնամացուց, և այլն:

Եւ այս բոլորէն վերջը ի՞նչ եղաւ Թիւրքիոյ շահը: Պաշտպան պետութիւնները վախցան ժէճներու սպառնալիքներէն, — ո՛չ: Ալբանիան, Թունուզը և Կրէտէն դարձան Օսմանեան հող, — ո՛չ: Պուլկարիան դարձաւ թրքական պարզ նահանգ ճը և Ֆերտիմանտի ալ հասարակ ճէկ փաշա, — դարձեալ ո՛չ: Թիւրքիոյ շահը եղաւ Ասորո-Գերմանիան քաներէն 5 ու կէս ճիլիօնի փոխառութիւնը, որու համար պիտի վճարէ 7 ճիլիօն, երկու անարժէք գրահաւորներու յուլելու ճը իր նաւատորմին վրայ, Արաբական շարժումները, Մակեդոնական հարցի դարձեալ Անգլիական կառավարութեան կողմէ լուրջ ուշադրութեան առնելը, Յոյն-Պուլկարական ճերճեցումը և այլն:

Այժմ տեսնենք թէ՛ ինչո՞ւ Պաշտպան Պետութիւնները վճարական զիւրք չ'բռնեցին Թրքո-Կրէտական հարցին հանդէպ և բաւականացան ճիւղին Statu quo-ն պահպանելու: Պատճառները երկուք են — Շահադիտական և քաղաքական:

Թիւրքիան ըլլալով ճարտարարւեստական, վաճառական և ֆինանսական ա՛մէն ճիջոցներէ գուրկ երկիր ճը, ստիպւած է ճիշտ զիւրք Եւրոպային և անկէ ահագին տուկոներով փոխառութիւն ընել և այդ դրամով պատուերներ տալ դարձեալ նոյն Եւրոպային: Ուստի ամեն պետութիւն կաշխատի, որքան իր շահերը կը ներեն, Թիւրքիոյ խաթրին շատ չ'դպչի:

Անգլիոյ քաղաքական շահերը կը պահանջեն, որ Կրէտէն ըլլայ ինքնավար, և ոչ թէ ճէկ ճար Յունաստանի, որովհետեւ Կրէտէին Յունաստանի ճիացումը կրնայ իր ազդեցութիւնը ունենալ Կիպրոսի, Եգիպտոսի և Հնդկաստանի վրայ: Կրէտէն Թիւրքիոյ վերադարձնելը կրնայ շոյել անախառնութիւնը Եգիպտոսի ազգայնականներուն, որոնք այդ դէպքէն քաջալերելով կրնան խլրտումներ հանել Եգիպտոսի ճէջ՝ ընդդէմ Անգլիոյ տիրապետութեան: Իսկ Կրէտական խնդրոյն ճէջ բոլորովին հակաթիւրք ընթացք բռնելը կրնայ գրգռել Հնդկաստանի ճիլիօնաւոր ճահճէտականները: Հետևաբար Անգլիոյ ճեռնտու է իրերու վիճակը պահպանել:

Խոսլիան Միջերկրականի ճէջ ճիշտ հետևողը եղած է Անգլիական քաղաքականութեան:

Ռուսիոյ վարուց փափայած երազն է Թիւրքիոյ անդաճահատութիւնը: Եւ իր այդ երազի իրականացման համար երբեմն յա՛նուն քրիստոնէութեան, երբեմն ալ յա՛նուն Համալուսութեան հրապարակ գալով ստեղծած է փոքրիկ անկախ և ինքնավար երկիրներ, — Պուլկարիա, Սերպիա, Մոնթենէգրո, Յունաստան, Կրէտէ — որպէսզի նոքա ստիպւած ըլլան մնալ ճիշտ երկզկեսան Արժի հովանաւորութեան տակ և ծառայի իր քաղաքական նպատակներու իրագործման: Հետևաբար Ռուսիոյ ցանկալի չէ որ Յունաստանը զօրանայ Կրէտէի ճիացմամբ, ուստի և կողմնակից կմնայ statu quo-ի պահպանման, ճանաւանդ որ իր այս քաղաքականութեամբ կը յուսայ ուսումնական ճարտանաւերու տուջե բացւած տեսնել:

Յրանաա իր դաշնակցի ծրագրերնեւո յաջողութեան ոյժ կուտայ: Իգլօրսկին կը պահանջէ Տարտանիւն բացումը՝ իբրեւ հատուցում Պօմա-Հերցեգի Աւարօ-Հունգարիոյ կողմէն գրուելուն: Կը Փիշօն ծառայութիւն ճը ծառայանելու համար Իգլօրսկին, որու դրութիւնը շատ խախտած էր Արէն-թալ Կոմսի տարած դիւանագիտական յաղթանակի շնորհիւ, թէկ զեպանաժողով հրաւիրելու առաջարկ ճը ըրաւ, բայց այդ առաջարկը համակրութիւն չ'գտաւ ծիւս պետութեանց ըսկ, վասնիկ ներկայ դիւանագիտական հանգամանքներու ճէջ, ոչ ճէկուն ճեռնուու էր, վերջնական լուծում տալ Կրէտական հարցին:

Պաշտպան պետութիւնները բաւականացան ստիպելով Կրէտէի Ազգային Ժողովը, որ ճահճեաական երեսփոխանները ազատ ըլլան չ'երգելու Յունաստանի Գէորգ Թագաւորի անունով, եթէ այդպէս կը փափաքին Իսկ Թիւրքիային ալ յայտարարելով որ «Սուլթանի գերիշխանութեան իրաւունքները խախտած չեն»: Մէկ խօսքով կուզեն ըսել թէ՝ Կրէտէն պիտի մնայ այնպէս, ինչպէս որ է, ճինչև այն օրը, երբ պետութեանց շահերուն ճեռնուու կը լինի տարբեր կարգադրութիւն ճը ընել:

Մեր կարճքով երիտասարդ Թիւրքերը լաւագոյն ճառալութիւնը ճատուցած կը լինին իրենց հայրենիքին, եթէ ճիւղնա ընդ ճիշտ ուճանային Պօմա-Հերցեգի դահիճներէն, բարեկամական ոչ ճիւղն սերտ յարաբերութիւն պահպանէին Անգլիոյ և Ֆրանսայի հետ, այլև դաշնակցէին՝ ինկատի ունենալով Թիւրքիոյ միայուն շահերը, և Կրէտական հարցը լուճէին ուղղակի Կրէտէցիներու հետ՝ ԱՉԳԵՐՈՒ ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔԷՆ ԱՌԱՋՆՈՐԳԻՒՅԵԼՈՎ: Թրանսպիր ճէջ Անգլիոյ հետեւած հաշտարար քաղաքականութիւնը աւելի շուտ գրաւեց Պօլսներու սերն ու հաւատարմութիւնը Անգլիոյ հանպէս, քան արեւմահեղ պատեւրազը:

Թիւրքիոյ վերակենդանութեան, հզօրացման և աճքողչականութեան պահանջման համար անհրաժեշտ չեն արտաքին արկածախնդրութիւններ, այլ ՆԵՐՔԻՆ ԽԱՂԱՂՈՒԹԵԱՆ ՊԱՇՊԱՆՈՒՄԸ, և բարեկամութիւնը դրացի ժողովուրդներու, որոնց ճիւղնաւոր համայնակիցները կը կազմեն Օսմանեան պետութեան կարեւոր ճէկ ճասը:

Բ. ՎԱՐԱՋԴԱՏ

ՔԱՂԱՒՔՆԵՐ

ՍՕՅ. ԴԵՄ. ՀԵՉԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՅՈՒԹԵԱՆ ՏԱՃԿ. ՊԱՏԳ. Ա. ԺՈՂՈՎԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԷՆ

ՕՍՄ. ԵՒ ԱՉԳ. ԵՐԵՍ. ԺՈՂՈՎՆԵՐԸ

ԵՒ

Ս.—Դ. ՀԵՉ. ԿՈՒՍ. ՊԱՏԳ.ԱՄԱՒՈՐՆԵՐԸ

Նկատելով որ սօցիալ-դեճօկրատական գաղափարներու ճարմնացումին համար՝ ընդունեւած ճիւղոյներէն ճէկն ալ պարլամենտական դրութիւնն է, իբրև ժողովրդէն բղկող օրէնսդիր ճարմին, և որ այդ ճարմին ճէջ իւրաքանչիւր կուսակցութիւն հանդէս պէտք է գայ ինքնուրոյն քաղաքականութեամբ ճըլ.—Ս. Դ. Հնչ. Կուս. Տաճկ. Ա. Ընդհ. Պատգ. Ժողովը կ'որոշէ:

Պարտադրել Կեղր. Վարիչ Մարմինը՝ Օոճ. և Ազգ. երես. ժողովներու ճէջ կազմել Ս. Դ. Հնչական պալամենտական փրակիճներ՝ իրաւունք տալով ճիւղնաճաճն՝ անոնց, ի պա-

հանջիլ հարկին, համերաշխիլ պարլամենտական այլ խճբակցութիւններու հետ, ժողովրդական իրաւունքները ընդլայնող օրէնքներ բւհարկել տալու համար, համաճան Կուսակցութեան սկզբունքներուն, և այլ նպատակով կազմեւծ Խորհուրդի դերեկախներուն՝ բաղկացած Կեղր. Վարիչ Մարմինէն, խճբադրական կօլլեղիայէն և Պարլամենտի ճեր պատգամաւորներէն:

ԹՈՒՐԻՈՅ ԱՅԼ ՍՕՅ.—ԴԵՄ. ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Նկատելով որ Թիւրքիոյ գանաղան ճասերուն ճէջ հետըհեւէ սկսած են կաղճակերպել պուկարներէ, յոյներէ, հրեաներէ և այլ սօցիութիւններէ բաղկացած սօցիալ-դեճօկրատական կազմակերպութիւններ, որ թուրքերու ճէջ ալ թէկ զանգաղ, բայց որոշ ճգոտումներ կը նկատւին նոյն ուղղութեամբ:

Նկատելով որ Թիւրքիոյ ճէջ խիստ անհրաժեշտ է ցըրեւած սօցիալ-դեճօկրատական ուժերը համախճբել՝ ընդհանուր քաղաքական և տնտեսական երեսփոխներու ճէջ հաւաքաբար արտայայտելու,—Սօց. ԴԵՄ. Հնչ. Կուսակցութեան Տաճկաւտանի Ա. Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովը կը յանճնարարէ Կ. Վ. Մարմինին՝ սերտ յարաբերութիւն պահպանել գոյութիւն ունեցող այլ սօց. դեճ. խոճբերու և կաղճակերպութիւններու հետ, բարոյապէս աջակցելով և օճանդակելով անոնց, ճանաւանդ թուրք անհատ սօց. դեճօկրատներու թոյլ ճանքերուն:

ՄԻՋԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ՀԱՄԵՐԱՇԽՈՒԹԻՒՆ

Հաւատարիճ մնալով Սօց.—ԴԵՄ. Հնչ. Կուս. Չ. Պատգճ. ժողովի համերաշխութեան ճասին ընդունեւած որոշումին, Տաճկ. Ա. Ընդհ. Պատգճ. Ժողովը՝ այս կամ այն կուսակցութեան հետ տեւական համերաշխութեան դաշինք կնքելը կուսակցութեան իւր շահերուն անհամապատասխան գտնելով, կ'որոշէ որոշ ճօմէնտի և համապետական, աղգային ու ինքնապաշտպանողական խնդիրներու շուրջը, եթէ հաւաքական ուժով արտայայտելու պէտք կը զգացւի, ժամանակաւորապէս համերաշխիլ այն կուսակցութիւններուն հետ՝ որոնք իրենց հայեացքներով տեւալ խնդիրներու վերաբերճամբ աճենէն աւելի ճօտ են կանգնած Սօց.—ԴԵՄ. Հնչ. Կուս. տեսակէտներուն: Իսկ տարբեր կուսակցութիւններու, գանաղան կաղճակերպութիւններու, խոճբերու և անհատ անդամներու ճիւղև ճագած թիւրիճացութիւններն ու ընդհարումները քննելու համար, իւրաքանչիւր դէպքի համար տեղական ճիւղկուսակցական իրաւարար առեաններ կաղճել:

”ԲԱՑ ՈՒ ԳՈՅԻ” ԽՆԴԻՐԸ

Նկատելով որ Միջաղգային Սօց. ԴԵճօկրատիայի համար, որուն ճէկ հաւաճն է Սօց.—ԴԵՄ. Հնչ. Կուսակցութիւնը, կրօնը խղճի գորճ է և բացարճակ ու անբաճբարելի տիրապետութիւնը իւրաքանչիւր ճարգու ներքին աշխարհին:

Նկատելով որ Սօց. ԴԵՄ. Հնչ. Կուսակցութեան ճրագրով կրօնական բոլոր հիմնարկութիւնները պիտի պահպանւին ճիւղն իրենց հետեւորդներու օճանդակութեամբ, որճէ արաճաւանդներն կը հետեւի թէ կրօնական հաստատութիւններուն չհետեւող և չօճանդակող ճարմիններն իրաւապէս թէ բարոյապէս ոչ ճի իրաւունք ունին բունի ճիւղոյներով այդ հիճնարկութիւնները դարճնել իրենց գաղափարներու տարաճման կամ նպատակներու ճարմնացման ճիւղոյ:

Նկատելով որ եկեղեցիները դարճնելով ներհակ ուժերու և հակաճարտ ճգոտումներու կուլի թատերաբեճ ճը, ճէկ կողմէն ժողովրդական լայն խաւերու ճէջ առաջ կուղայ հակալեղափոխական տրաճագրութիւն ու հակասօցիալիստական հո-

սանք, որ ուժեղ կերպով կը խանգարէ սօցիալիստական գաղափարներու տարածման և անկէ բխած ճշմարտութիւններու տիրապետութեան, ճիշտ կողմէն՝ ակտիւ պայքարու, արինստ բաղադրանքներու յարատեւ դրութիւնն ճշմարտեղծէ, ինչ որ խիստ աղէտաբեր հետեւանքներ կունենայ յեղափոխական գործունէութեան համար, — ահա այս բոլոր ըսկզբունքային և ասոնցմէ անմիջապէս բխող տակաւնական տեսակէտները ընդունելով իբրեւ երակէտ, Սօց. Դէմ. Հնչ. Կուս. Տաճկ. Ա. Ընդհ. Պատգ. Ժողովը վճռականապէս կ'արգիլէ բոլոր ընկերներուն, մարմիններուն ու կազմակերպութիւններուն՝ եկեղեցիները և առհասարակ զուտ կրօնական հանգամանք ունեցող հաստատութիւնները դարձնել յեղափոխական և սօցիալիստական գործունէութեան թափառքեմ կամ միջոց ճշմարտական հասնելու համար, որով Սօց. Դէմ. Հնչական Կուսակցութեան համար ըստ էութեան բաց ու գոց ի խնդիր այլևս գոյութիւն չի կրնար ունենալ:

ԲԱՅԱՌԻԿ ԹԻՒԻ „ՀՆՁԱԿ“Ի

Սօցիալ-Դէմօկրատ Հնչական Կուսակցութեան Կեդրոնական Վարչութիւնը մօտ օրերս լոյս պիտի ընծայէ «Հնչակ»ի բացառիկ մի թիւ, ներառած ժողովրդական շարժման ԳՈՒՄ—ԳԱՓՈՒԻ ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՑՈՑՅՈՒՆ:

Բացառիկ թիւի բովանդակութիւնը պիտի լինի.—

1. «Հնչակ»ի Հիմնադիրներ խմբանկարը և նոնց համառօտ կենսագրութիւնը:
2. «Ցոյց»ը կազմակերպողների խմբանկարը:
3. Մայր եկեղեցին և Պատրիարքարան:
4. Թափօրը:
5. Աշխատանքի Պատրիարքը:
6. Թափօր անցած փողոցները:
7. «Պատմական դեղարանը»:
8. Ընդհանրական տեսարանը:
9. Նահատակների պատկերները և կենսագրութիւնը:
10. Մեծ պետութեանց դեսպանների և պետական պատասխանատու անձերի պատկերները:
11. Բռնապետութիւնը և նորա ներքին և արտաքին քաղաքականութիւնը:
12. Թիւրքիայի ընդհանուր վիճակը. հաշ ժողովուրդը և Հայկական Դատը:
13. Մեծ պետութեանց դիրքը Արևելեան Խնդրի հանդէպ ընդհանրապէս և Հայկական Խնդրի մասնաւորապէս:
14. Դուժ—Դափուի ցոյցը յառաջ բերող պատճառները: «Ցոյց»ի նկարագրութիւնը:

15. «Ցոյց»ի պատմական նշանակութիւնը և հետեւանքը:

16. Մեծ պետութիւնների և Թիւրք բռնապետութեան դերը Դուժ—Դափուի ցոյցից յետոյ:

Սոյն բացառիկ թիւի մէջ յօդաւանդներ պիտի ունենան ընկերները:—

Ս. ՍԱՊԱՀ ԳԻՒԼԵԱՆ, Ա. ՆԱԶԱՐԲԵԿ, ԺԱՆԻԲ, ՎԱՍԱԿՈՒՆԻ, ՓԱՐԱՄԱՋ, ՍԻՆԻԻԲ, Ա. ՏԷՐ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ, ՄԱՐՍ, ԵՍԱԼԵՄ, Բ. ՎԱՐԱՋԴԱՏ, ԱՐԾՐՈՒՆԻ, Ա. ԿԵՆՃԵԱՆ, ԴԱԻԹ ԲԵԿ, Մ. ՍԱԴԱՐ, Ս. ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ, Գ. ՕԶԱՆԵԱՆ, Ս. ՏԱՇԻՐ, և այլն:

Ամէն ջանք պիտի թափուի որ պատմական այդ գործը կատարեալ լինի ըստ ամենայնի:

«Հնչակ»ի այս բացառիկ թիւը պիտի ունենայ ոչ նապ բան 52 էջ: Դինը կանխիկ 5 դրշ. է:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Սրանով պաշտօնապէս յայտարարում ենք որ, համաձայն Կուսակցութեան 2-րդ Ընդհ. Պատգամաւորական Ժողովի որոշման, Կուսակցութեան բոլոր մարմինները, ամենուրեք, պիտի կրեն «Ս. Դ. Հնչական» մակդիրը, հետեւապէս 1910 թվականից առաջ գոյութիւն ունեցող մասնաճիւղերի և պաշտօնական այլ մարմինների հին կնիքները սրանից յետոյ (1911 Յունւար 1) անվաւեր են համարւում:

Այն բոլոր պաշտօնական մարմինները և մասնաճիւղերը, որոնք ցարդ չեն ստացած նոր կնիք, ինչ ինչ հանգամանքների պատճառով, պիտի փութան անմիջապէս ուղարկել իրենց վիճակացոյցները և կնիքները, որպէսզի ստանան նորը:

Ս. Դ. ՀՆՁԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ
ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

Մ Ա Հ Ա Գ Ո Յ Ժ

Սրտի մեծ ցաւով կը յայտնենք, որ մեր բաղձամեայ աշխատաւոր ընկեր՝ Մշեցի Սև Մեղրոնը, Ղարսի մէջ զոհ գնացած է բօլեւային:

Մեր թանկագին ընկերոջ կենսագրականը և լուսանկարը կուտանք յաջորդով:

— Նորերս վախճանած մեր բաղձարդիւն գործիչ ընկեր Մէլիքի լուսանկարը և կենսագրականն ալ նոյնպէս յաջորդով:

Լ Ո Յ Ս Տ Ե Ս Ա Ի

ԳՐԱԴԱՐԱՆ "ՎԵՐԱԶՆՈՒԹԻՒՆ" Ի ԱՌԱՋԻՆ ՊՐԱԿԻՐ

Կ Ա Ր Լ Մ Ա Ր Ք Ս Ը

(Կ Ե Ն Ս Ա Գ Ր Ա Կ Ե Ն)

Դ Ր Ե Յ

Ս. ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ

ՊԱՏՐԱՍՏ ԵՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

1. — ՆՈՐԱԳՈՅՆ ՍԱՀՄԱՆԱԳՐԱԿԱՆ ԻՐԱՊՈՒՆՔԸ.
Ս. ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ
2. — ԻՆՉ Է ԸՆԿԵՐՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ.
Ե. ՍԱՓՕ
3. — ՀԱՐԻՐ ՏԱՐԻ ԵՏՔԸ. (Ընկերվարական Իրաւա-
կարգը) Է. ՊԷԼԱՄԻԻ.
Թրգ. Բ. ՎԱՐԱՋԴԱՏ

Ստանալու համար դիմել՝ «Véradznoutioun», Rue
Boissonade, 23. Paris (France).

Ն Ի Ի Ր Ա Տ Ի Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

Քէօստէնճէի Մ-դէն ստացած նւիրատուութեան ցանկը.—
ԱՐԺԻՒ ԽՈՒՄԲ.— Մեղան 10, Տեղի Պալմայ 20, Սաման 5, Կայ-
ժակ 5, Կաւոր 5, Մ. Կաւոր 5, Առիւծ 5. Ռ. Մաթենիկ 10, Միւ. 20,
Սուրճան 10 ֆրանք: Գումար 95 ֆրանք:
ԿՐՈՒՆԿ ԽՈՒՄԲ.— Երկաթ 5, Արծիւ 5, Կայժակ 7, Վաւմ-
շապուհ 20, Տաճատ 5, Մեղան 5, Պղինձ 5, Ալիք 5, Ժաղիկ 5. Գը-
րիւ 5, Հնչիկ 20 ֆրանք: Գումար 87 ֆր.:
ՄԵՄՍՈՆ ԽՈՒՄԲ.— Կոռնիկ 5, Շանթ 10, Վերոյ 5, Առլւծ 5,
Մասիս 10, Զօրապ 5, Շաքաթ 10, Արտաշ 2, Ուսիկ 5, Մասիս 4,
Ժաղիկ 2 ֆրանք: Գումար 63 ֆր.:
ԹՈՂՈՒՆ ԽՈՒՄԲ.— Կարիւ 7, Զէյթուն 5, Արտաւազ 5, Աղ-
բիւր 5, Արիւ 5, Բլրակ 4, Երկրագունդ 4, Սուրճն 5, Մառա-
խուղ 10, Արէգ 5 ֆրանք: Գումար 55 ֆր.:
ԺՆՐԱՅՐ ԽՈՒՄԲ.— Գնդակ 3, Դիւցազն 5, Պաղ Աղբիւր 10,
Մամիկոն 6, Արիւ 6, Լուսիւն 4, Ժաղիկ 5, Աստղ 5, Սրբիկ 5,
Երկաթ 5, Մրկիւ 5 ֆրանք: Գումար 62 ֆր.:
ԵՐԿԱԹ ԽՈՒՄԲ.— Թռչուն 6, Յօղիկ 5, Կայժակ 4, Ալիք 4,
Հլուսն 4, Եփրատ 5, Ժիւան 5, ֆրանք: Գումար 33 ֆր.:
ՀԱՅՐԵՆԻՔ ԽՈՒՄԲ.—
Մ. Գրիգորիան 5, Կ. Գրիգորիան 5, Մ. Յովնանէս 5, Մ. Համ-
բարձում 7, Տ. Տ. Դիւան 5, Գ. Թորոս 5, Յ. Մկրտիչ 5, Վ. Մկրտիչ
4, Ա. Յովնանէս 4, Մ. Վարդան 5, Յ. Մուրատ 10. Ս. Տոլա-
պետեան 5 ֆրանք: Գումար 65 ֆր.:

Օվաճըքի Մ-դէն ստացած նւիրատուութեան ցանկը.—
Յ. Զօրապ 10, Մ. Զաքարիան 10, Մ. Մ. Զաքարիան 5,
Ս. Մ. Բանիկիան 5, Ս. Մ. Բանիկիան 10, Ս. Զամուրճեան 5, Բ. Սեդրակ
5, Յ. Գ. Զաքարիան 40, Լ. Թօլեան 15, Կ. Տէմիրճեան 20, Հ. Կառա-
վարիչեան 10, Մ. Մ. Բէնուիւն 20, Տ. Յարութիւնեան 10, Թ. Գ.
Սէմէրճեան 5, Ս. Նիկողոսեան 5, Ե. Սիմոնեան 5 զր.: Գմր. 180 զր.:

Իգճիտի Մ-դէն ստացած նւիրատուութեան Ա. ցանկը.—
Ա. Զօթիանիսեան 40, Ա. Լապրեան 20, Տ. Փափագեան 20,
Մ. Զէնեան 20, Բ. Որտոր 10, Լ. Գափրիէլեան 10, Հ. Ժիւրայր
10, Վ. Գրիգոր 5, Ա. Մօսկովեան 5, Կ. Մօսկովեան 5, Տ. Շնորհ
5, Մ. Կառապետ 5, Մ. Կիւսկոսեան 5, Լ. Բուրճեան 5, Յ.
Գործաւոր 5, Է. Թէնէլեան 5, Գ. Ազարեան 5, Հ. Զօթիանիսե-
ան 5, Գ. Մարտիրոսեան 5, Օ. Մօսկովեան 5, Կ. Փաշաճեան
զր. 50 փր., Զ. Կիւսկոսեան 2 զ. 50 փ.: Գմր. 200 զր.:

Արարիկի Մ-դէն ստացած նւիրատուութեան ցանկը.—
Զ. Տէր Կարապետեան 40, Հ. Վարժապետեան 20, Կ. Գափրիէլեան
25, Ա. Վէրեան 20, Մ. Բէօլեան 20, Ն. Տէր Ստեփանեան 20.
Օ. Անանիկեան, Յ. Սեբեկեան, Վ. Թազուրեան, Ա. Ժամկոչեան,
Ս. Բէլեան, Վ. Տալուրեան, Ա. Նալպանդեան, Մ. Կրաշեան, Փ.
Բէօլեան, Ա. Սեբեկեան, Պ. Գ. Գոր. Պողոսեան, Մ. Վարժապետեան,
Տ. Տէր. Պետրոսեան, Ս. Բէրեմեան, Յ. Շիկայեան, Գորգէն 10-ա-
կան, Ս. Տէր Մարտիրոսեան, Թ. Շահանկերեան, Ա. Գուրգոսեան,
Պ. Վախանեան, Յ. Պալմայեան, Յ. Թահմազեան, Մ. Պողոսեան,
Յ. Զապեան, Կ. Մաշանեան, Ն. Էսաեան, Տ. Աթանոս Բահանայ,
Հ. Պոյաճեան, Ա. Մեղունեան, Յ. Փեշիմեան, Գ. Գառապրեան,
Ս. Պէրպէրեան 5-ական, Ա. Կրաշեան 20, Մ. Կալարեան 8, Ա. Վար-
ժապետեան 2, Ս-Ն-Բ. Թ.-էն 125 զր.:

Գառը Գիւղի նւիրատուութեան ցանկը.—
Բ. Օզանեան 20, Գ. Մաշեան 20, Ե. Թորոսեան 20, Մ. Բէօ-
եան 40, Տիկ. Ա. Մաշեան 10, Յ. Գալֆայեան 17.50, Մ. Տըրգեան
10, Ն. Սաշատուրեան 20, Լ. Տգմէճեան 20, Տիկ. Ա. Տգմէճեան 10.
Մ. Թուրթեան 10, Կ. Բրիկեան 10, Յ. Բուսեան 40, Ա. Շալոքեան 20,
Բ. Արծեան 5. Ս. Հալաճեան 5, Շ. Օզանեան 10, Լ. Էսեբրեան 5,
Գ. Զաքարոսեան 10, Գ. Այվազեան 10, Հ. Զիւլէյնճեան 10, Տիկ. Ա.
Բուսեան 20, Ս. Բիւլբիւլեան 20, Ա. Աւոյեան 20, Ն. Մարկոսեան
5, Վիճակահանութենէն 200- Գումար 587.

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ԿԱՆՃԱՐԱՆԻ ՏԷՉ ՀՆՈՐՀԱՆՈՒԹԵԱՆԸ			
ստացած են հետեւեալ գումարները, —			
ՔԵՕՍԹԵՆՃԵՐ Մ-դէն	—	—	712 ֆր.
ՊԱՅԼԱՅԻ	"	—	500 "
ԿԱԼԱՅԻ	"	—	150 "
ՊՈՒՐԿԱԶԻ	"	—	175 "
ՎԱՌՆԱՅԻ	"	—	150 "
ՍՕՓԻԱՅԻ	"	—	30 "
ՌՈՒՍՏՈՒՔԻ	"	—	200 "
ՊԱՏՐԱՅԱԿԻ	"	—	3 օւմ. ուկի
ՕՎԱՃԸՔԻ	"	—	2 " "
ԱՏԱՐԱՅԱՐԻ	"	—	3 " "
ԱՐՍԼԱՆՊԵԿԻ	"	—	5 " "
ԱՐԵԴԱԿ	"	—	34 " "
ՕՐԽԱ ԸՆԿ. Մ. Յովն-եանէն	—	—	3 " "
ԻԶՄԻՏԻ Մ-դէն	—	—	320 զր.:
ՕՎԱՃԸՔ ԸՆԿ. Գ. Կ. Մանդալեանէն	—	—	20 "
Ատաբաղար ԸՆԿ. Ա. Կէնճեանի ձեռամբ	—	—	3510 "
X Բաղապ ալ. Կ-եանէն	—	—	10 օւմ. ուկի
" " " Պ- " "	—	—	10 " "
" " " Ար- " "	—	—	10 " "
" " " Աւ- " "	—	—	30 " "
" " " Ազն- " "	—	—	27 " "
" " " Ե- " "	—	—	20 " "
" " " Սալ- " "	—	—	15 " "
" " " Ա-ր- " "	—	—	1 " "
" " " Փ- " "	—	—	2 " "
" " " Թ- " "	—	—	2 " "
" " " Կր- " "	—	—	4 " "
" " " Գ. Բ- " "	—	—	2 " "
" " " ՍՖ- " "	—	—	5 " "
" " " Մ-ով- " "	—	—	5 " "
" " " Զ. Տ- " "	—	—	5 " "
" " " Գ. Մ- " "	—	—	2 " "
" " " Յ. Ե- " "	—	—	5 " "
" " " Կ. Փ- " "	—	—	5 " "
" " " Կ. Պ- " "	—	—	3 " "
" " " Գ. Պ- " "	—	—	3 " "
" " " Սի- " "	—	—	3 " "
" " " Ս. Գ- " "	—	—	30 " "
" " " Յ. Գ- " "	—	—	10 " "
" " " Կ. Փ- " "	—	—	5 " "
" " " Վարդանէն	—	—	1 " "
" " " Միհրանէն	—	—	1 " "

Դրան մանդատ եւ այլն ուղարկել հետեւեալ հասցեով.—
M. BELLART
23, Rue Boissonade. Paris (France)
Imprimeur Gérant: E. DESGRANDCHAMPS